

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÖZGÜR İNSAN DERGİSİNDE DEMOKRATİK SOL

Mehmet KILIÇ
1530204020

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Murat KILIÇ

ISPARTA - 2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Mehmet Kılıç
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Tez Başlığı	Stalin Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Milliyetler Politikası
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	Özgür İnsan Dergisinde Demokratik Sol

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 05/08/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;

OY BİRLİĞİ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

- Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
 Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin **DÜZELTİLMESİ**³ kararlaştırılmıştır.
 Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ**⁴ kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	Kabul/Ret	İmza
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Murat KILIÇ/ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Hayri Çapraz/Süleyman Demirel Üniversitesi	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK/Dokuz Eylül Üniversitesi	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul ☐ Ret	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

YÖK LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 9-(8) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde düzeltmeleri yapılan tezi aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da başarısız bulunarak tezi kabul edilmeyen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

Bu form bilgisayar ortamında doldurulacaktır.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Özgür İnsan Dergisinde Demokratik Sol*” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Mehmet KILIÇ
05/08/2019

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Mehmet KILIÇ', written over the printed name and date.

(KILIÇ, Mehmet, *Özgür İnsan Dergisinde Demokratik Sol*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019)

ÖZET

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Türkiye hızlı bir toplumsal dönüşüm içine girmiştir. CHP’de bu dönüşümden payını düşeni almış bir kitle partisi olmaktan yavaş yavaş bir sınıf partisi olmaya doğru gitmeye başlamıştır. 1965 seçimleri sırasında ortaya çıkan Ortanın Solu söylemi CHP’nin sosyal demokrat çizgisine yavaş yavaş girdiğinin ilk örneği olmuştur. Fakat CHP içerisinde ki asıl değişim 12 Mart sonrası İsmet İnönü’nün istifası ve Bülent Ecevit’in genel başkanlığı ile olmuştur. Ortanın Solu artık Demokratik Sol’a dönüşmüş ve CHP’de Demokratik Sol bir parti olarak nitelendirilmiştir. İşte bu Demokratik Sol söylemin geliştirildiği bir alan olan *Özgür İnsan* dergisi, CHP’nin halka yeni ideolojisi anlatma kanalı olmuştur. Çalışmamızda derginin tüm sayıları incelenerek dergide Demokratik Sol’un nasıl anlatıldığı, hangi ilkelere dayandığı ve hangi toplumsal sınıflara hitap ettiğini araştırılmıştır. Tezimizin amacı da Türkiye siyasi hayatına damga vuran bu Demokratik Sol cereyanının *Özgür İnsan* dergisinde nasıl oluştuğunu ortaya koymaktır. Tezimin kapsamı ise 1972 – 1978 yılları arasında yayınlanan *Özgür İnsan* dergisinin 6 yıllık bu yayın hayatı süresince Demokratik Sol hakkında çıkan yazıdır.

Tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 1960-1980 yılları arasında Türkiye’nin siyasal ve toplumsal durumu ile birlikte CHP’nin yaşadığı dönüşüm ele alınmıştır. İkinci bölümde de *Özgür İnsan* dergisinde oluşan Demokratik Sol akımının siyasal konular hakkındaki söylemleri aktarılmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise dergide Demokratik Sol’un sosyal ve ekonomik bir söylemi olan Halk Sektörü anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokratik Sol, Sosyal Demokrasi, *Özgür İnsan*, Bülent Ecevit, CHP

(KILIÇ, Mehmet, *The Democratical Left In Journal Of Özgür İnsan*, Master Thesis, Isparta, 2019)

ABSTRACT

Following the May 27, 1960 coup, Turkey has entered into a rapid social transformation. In the RPP, it has gradually started to move from being a mass party to a class party. The discourse of the Left of the Middle, which emerged during the 1965 elections, was the first example that the RPP gradually entered the social democratic line. However, the real change in the RPP was after the resignation of İsmet İnönü and the chairmanship of Bülent Ecevit after 12 March. The Left of the Center is now transformed into the Democratic Left and the Democratic Left is described as a party in the RPP. Özgür İnsan magazine, an area in which this Democratic Left discourse has been developed, has been the RPP's channel to explain the new ideology to the public. In this study, all issues of the journal were examined and how the Democratic Left was described, which principles it was based on and which social classes it addressed were investigated. The aim of our thesis is to show how this Democratic Left movement, which marked Turkish political life, was formed in the journal Özgür İnsan. The scope of my thesis is the writings of Özgür İnsan, published between 1972 and 1978, about the Democratic Left during this 6-year life.

The thesis consists of four chapters. Between the years 1960-1980 in the first chapter with Turkey's political and social situation is dealt with as the RPP conversion experience. In the second chapter, the discourses of the Democratic Left movement in the journal Özgür İnsan on political issues were tried to be explained. In the last section, the People's Sector which is a social and economic discourse of the Democratic Left is explained in the magazine.

Keywords: Bülent Ecevit, The Journal Of Özgür İnsan, Social Democracy, RPP

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ SAYFASI	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1960 – 1980 ARASINDA TÜRKİYE VE ORTANIN SOLU

1.1. 1960 – 1980 ARASINDA TÜRKİYE’DE SİYASAL VE SOSYAL ORTAM	14
1.2. ORTANIN SOLUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE DEMOKRATİK SOLA DÖNÜŞÜMÜ	31
1.3. CHP İÇERİSİNDE ORTANIN SOLUNUN TARTIŞMALARI.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜR İNSAN DERGİSİNDE SİYASİ KONULAR

2.1. MC ve DEMİREL ELEŞTİRİLERİ.....	63
2.2. SOSYALİST ENTERNASNOYEL VE DİĞER SOL PARTİLER	70
2.3. CHP ve DEMOKRATİK SOL YAKLAŞIM	74
2.4. KIBRIS SORUNU	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜR İNSAN DERGİSİNDE DEMOKRATİK SOLUN SOSYO EKONOMİK KOLU: HALK SEKTÖRÜ

3.1. KÖYLÜLER	95
3.1.1. Toprak Reformu.....	99
3.1.2. Kooperatifçilik	103
3.1.3. Köykentler	107
3.2. İŞÇİLER.....	113
3.2.1. Sendikacılık	114
3.2.2. Özyönetim.....	122
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA	128
EKLER.....	136
ÖZ GEÇMİŞ.....	141

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AP	: Adalet Partisi
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
CP	: Cumhuriyetçi Parti
DÇM	: Döviz Çevrilebilen Mevduat
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	: Demokratik Sol Parti
ed.	: Editör
EOKA	: Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü)
FAO	: Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Örgütü)
GP	: Güven Partisi
Hak-İş	: Hak İşçi Sendikalar Konfederasyonu
haz.	: Hazırlayan
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İYAK	: İşçi Yardımlaşma Kurumu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MC	: Milliyetçi Cephe
MEYAK	: Memur Yardımlaşma Kurumu
MGP	: Milli Güven Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİSK	: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MNP	: Milli Nizam Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SDD	: Sosyal Demokrasi Derneği

SPD	: Sozialdemokratische Partei Deutschlands(Almanya Sosyal Demokrat Partisi)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Şeker-iş	: Türkiye Şeker Sanayii İşçileri Sendikası
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TEP	: Türkiye Emekçi Partisi
TESAV	: Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi - Cephesi
TİKP	: Türkiye İşçi-Köylü Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TL	: Türk Lirası
TSİP	: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
Türk-İş	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
vb.	: Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	: Ve devamı, ve diğerleri
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlamış olduğum bu çalışmanın amacı Türk siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan Demokratik Sol akımın, 1972’de yayın hayatına başlayan ve Demokratik Sol düşüncede olan akademisyen, yazar, siyasetçi, gazeteci ve sanatçı gibi geniş bir kadroya sahip olan Özgür İnsan dergisinde hangi konulara temas ederek nasıl anlatıldığını ortaya koymaktır.

Bülent Ecevit’in başyazarlığı yapmış olduğu Özgür İnsan, 1978 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüş bir dergidir. Sadece siyasi ve ekonomik açıdan değil sanat kültür açısından da içerisinde değerli sanatçı ve yazarları barındıran bir dergidir. Ecevit’in 1971 yılındaki istifasından sonra siyasi hayattan ilk kez uzaklaşmış ve bu sırada sesini halka duyurabilmek adına bir dergi kurmaya yönelmiştir. Fakat derginin ilk baskı çıkarken kendisi CHP Genel Başkanlığı koltuğuna oturmuş ve Özgür İnsan dergisine de farklı bir misyon yüklenmiştir. Bu misyon ise Demokratik Sol düşüncenin dergi aracılığıyla halka daha iyi anlatılmasıdır.

Özgür İnsan dergisini çalışmamızın sebebi ise hakkında bir çalışma bulunmaması ile birlikte Demokratik Solun oluşumunda çok büyük bir katkıya sahip olmasıdır. CHP içerisindeki üst düzey yöneticilerin yazar olarak yer aldığı dergide Demokratik Sol yeni yeni oluştuğunu ve kimlerin yazıları ve söylemleriyle nasıl oluştuğunu en güzel şekliyle bu dergide görmek mümkündür.

Teze çalışırken kullanılan temel kaynak Özgür İnsan dergisinin kendisidir. Dönemin daha iyi anlaşılması adına başka kaynaklarda kullanılarak 1960 sonrası Türkiye daha iyi anlatılmaya çalışılmıştır. Demokratik Sol çizgi genelde dergi üzerinden anlatılmış ve bazı noktalarda bu söylemleri desteklemek amacıyla gerek Ecevit’in gerekse CHP içerisindeki bazı kişilerin kitaplarında da faydalanılmıştır.

Bu çalışmanın yapılmasında benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve beni bu sıkıntılı süreçte anlayışla karşılayan aileme sonsuz bir teşekkürü borç bilirim. Benden hiçbir desteğini esirgemeyen, beni bu yolda sürekli teşvik eden ve bende bir danışman hocadan da daha ötede yeri olan kıymetli danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Murat Kılıç’a çok teşekkür ederim. Tez yazımı olarak adlandırılan bu zorlu ve sıkıntılı süreçte bu süreci en iyi şekilde bitireceğime dair inançlarını hiç kaybetmeyen ve sıkıntıya düşüğüm her an yanımda olan dostlarım, Fatih Demir, Sinan Tekin, Salih Saydam, Şükrü Korkmaz, Doç. Dr. Ahmet Uyumaz, Abdullah Tekin, Gülümser Güçlü ve Ebru Kaya’ya teşekkür ederim.

Mehmet KILIÇ
Burdur - 2019

GİRİŞ

Siyasi tarihimizde “devlet kuran parti” sıfatıyla yer alan CHP, cumhuriyetin kuruluşundan sonraki süreçte kimi zaman elitist bir yaklaşım sergilerken kimi zaman ise halka inmeye çalışmış ve bu süreçler boyunca parti içinde sağa ve sola kaymalar meydana gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünden sonra ki süreçte yaşanan Tek parti iktidarının politikaları sonucu yavaş yavaş halk partiden uzaklaşmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı’na denk gelen bu süreçte, savaş zengini olan birçok tüccarın, bürokratların ve askerlerin partiye katılmasıyla CHP artık “Halk Fırkası” olmaktan uzaklaşmış ve daha elit bir parti kimliğine bürünmüştür. Çavdar’a göre toplumunun katmanları, işçi sınıfı, gerek haklarından mahrum kalmasından gerek yaşanan ekonomik sıkıntılardan en çok etkilenen sınıflardan biri olmasından, küçük toprak sahipleri, jandarma baskısından ve ağır vergilerden, Tüccar ve Sanayiciler bu dönemin en karlı sınıfı olmasına karşın Varlık Vergisi’den, Esnaf ve zanaatkârlar da Milli Korunma Yasası'ndan etkilenmelerinden ve Büyük ve orta tarım işletmelerine sahip olanlar ise "Toprak Mahsulleri Vergisi" ile "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası" yasasından dolayı CHP iktidarının karşısında yer almışlardır.¹ Kısaca, iç ve dış politikada yaşananlardan dolayı alınan kararlar ve CHP’nin takındığı “halk için halka rağmen” tutumu, onu halktan koparmıştır. 1945 yılında savaşın sona ermesiyle birlikte oluşan iki kutuplu sistemde Türkiye, liberal Batı tarafını seçmiştir. Bu durum sonucunda Türkiye’de liberalizasyon başlamış ve Türkiye, siyasi, sosyal ve ekonomik alanda büyük dönüşümler yaşamaya başlamıştır. 1945’te siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesiyle birlikte ilk olarak Milli Kalkınma Partisi (MKP) ve ardından Demokrat Parti (DP) kurulmuştur. 1946 yılında yapılan seçimlerde DP hazırlıksız yakalanmış olmasına rağmen meclise girerek muhalefet misyonunu üstlenmiştir. 1946’da ki seçim sonuçları, 403 CHP, 54 DP ve 8 bağımsız milletvekili şeklindedir. Bu sonuçlar CHP’yi fazla tedirgin etmemiştir, fakat yeni hükümeti kurma görevi Recep Peker’e verilmiş ve Peker hükümetinin politikaları CHP içinde tedirginliklerin başlangıç noktası olmuştur diyebiliriz. Gerek DP’nin hazırlıksız yakalandığı seçimlerde 54 milletvekili kazanmış olması gerekse seçim öncesinde basının ve DP’nin CHP’ye karşı söylevleri CHP içinde bir değişim olması gerektiği göstermiştir.

¹ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s.402-403.

1947 yılında yapılan 7. Kurultay'da da hissedilen hava, büyük bir değişimin olacağı yönündeydi.² Bu kurultay, CHP'nin çok partili hayatta gerçekleştirdiği ilk olağan kurultaydır. Kurultay başladığı günden itibaren basında ve toplumda büyük ilgi uyandırmış ve yakından takip edilmiştir. Demokrasi rüzgârlarının estiği bu dönemde, CHP'nin bu rüzgârdan etkilendiği hemen ortaya çıkmış ve parti içinde ve dışında CHP üzerine eleştiriler yüksek sesle dile getirilmiştir. Hem dış politikada batı liberal demokrasi kanadına geçilmiş olması hem de DP'nin hazırlıksız yakalandığı bir seçim bu kadar oy alması ve verdiği mitinglerde büyük kalabalıklara seslenmesi CHP'de değişim olması gerektiği düşüncesini yaygınlaştırmıştır. DP'nin mitinglerinde ki CHP eleştirilerinin halk tarafından karşılık bulması CHP'nin halka inmesi gerektiğini göstermiş ve yedinci kurultayda da bu yapılmaya çalışılmıştır. Yedinci kurultayda seçim sisteminden, seçilme yaşına cumhurbaşkanlığı ve parti genel başkanlığının ayrılmasından, kurultay tarihlerinin düzenlenmesine kadar birçok sistemsel kararlar alınmıştır. Bu kararlar parti içinde de liberalizasyon sürecinin bir göstergesi niteliğindedir. Bu kararların yanı sıra, CHP'nin halka yakınlaşma örneği olarak taşıyan milliyetçilik, laiklik ve devletçilik anlayışlarında dönüşüm olmuştur. Bu kurultayda, Türk milliyetçiliğinin her türlü kozmopolit akıma karşı olması ve kendini savunması fikri hâkim görüş olmakla birlikte Hamdullah Suphi Tanrıöver, milliyetçilikle ilgili konuşmasında, milliyetçiliğin bir milli mefkûreden ve tarihten bağımsız olamayacağını, milletlerin toprağa dayandığı kadar manevi değerlere dayandığını belirterek o güne kadar CHP tarafından benimsenen laik, pozitivist millet ve milliyetçilik anlayışının tamamen dışında bir tavır sergilemiştir.³ Kurultay raporunda *“Partimiz Türk Milletini dil, kültür, ülkü ve tarih birliği ile saadet ve felaket ortaklığına inanmak, ortak yurt sevgisi taşımak gibi tabii ve ruhi bağlarla birbirine bağlı yurttaşların kurduğu sosyal ve siyasal bir bütün olarak kabul eder. ... Bizim milliyetçiliğimizin hiçbir millet için zarar verici bir mahiyeti yoktur”*.⁴ şeklinde yerini almıştır. Laiklik konusunda da pozitivist anlayıştan tavizler verildiği görülmüştür. Laiklik tartışmaları içerisinde türbelerin tekrar açılması, yeterli sayıda imam ve hatiplerin bulunmaması, toplumsal yaşam içinde manevi duygu eksikliğinin ve okullarda din derslerinin olmayışı yer almıştır. Bu tartışmalar kurultay sonucunda kesin bir çözüme ulaşmamış olmasına

² Hatta bu kurultay “Demokratikleşme Kurultayı” olarak da adlandırılmaktadır. Bakınız Hikmet Bila, *CHP 1919-2009*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s. 112.

³ Murat Kılıç, “Tek Parti Döneminde Milliyetçilik ve CHP'nin Yedinci Büyük Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, 2012, c. 12, S.24, s.197.

⁴ *CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, Ankara, 1948, s. 427.

rağmen kurultay sonrası yapılan değişikliklerle CHP'nin dini hayata ve din öğretimine olan tavrının değiştiğini görmekteyiz.⁵ Devletçilik konusuna bakıldığında ise devlet ve özel sektör ayırımına gidilmiş ve bu ayırımında özel teşebbüs teşvik edileceği ve devletin ağır sanayi ve özel sektörün karlı bulmadığı alanlarda ön plana çıkacağı belirtilmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunda da bir yumuşama görülmüş keskin bir değişiklik yerine, kendi içerisindeki toprak sahiplerini de düşünerek içerikte ılımlı bir orta yol tercih edilmiştir.⁶ Liberal bir ekonomik sistemi savunan DP karşısında CHP, devletçilik anlayışına liberal bir neşter vurmuştur. Bunların yanı sıra halkçılık ve devrimcilik anlayışlarında da değişiklikler görmemiz mümkündür. Öncelikle *“Parti, Devlet ve millet işlerinde tedbir bulmak için tedrici ve tekâmülî prensiple kendini bağlı tutmaz...”* ibaresi parti programından çıkarılarak, devrimcilik anlayışı yerini evrimciliğe bırakmıştı.⁷ Halkçılık ilkesinde ki değişim ise, halk tanımında hala sınıf kelimesinden kaçınılmakla birlikte çeşitli sosyal grupların milletin bütününe teşkil ettiği belirtiliyordu.⁸ Bütün bu değişimlere bakıldığında CHP'nin kopmuş olduğu halka, birazda DP'ye benzeyerek, tekrar bağlanarak halkın desteğini almayı düşündüğünü görmekteyiz. Fakat CHP halktan uzaklaşmış hatta bazı kesimlerin tepkisini almıştı ve bu uzaklaşma ve CHP'ye karşı olan kızgınlık CHP'nin içerisinde çıkmış olmasına rağmen DP'de birleşmişti. 1950 yılında yapılan seçimlerde de görüldü ki CHP'nin halka inme çabaları yeterli olmamış ve 27 yıllık CHP iktidarı yerini DP'ye bırakmıştı. Seçimlerde seçmenin % 89,3'ü seçime katılmış ve DP oyların % 55,2'sini sandalyelerin 416'sını, CHP oyların % 39,6'sını sandalyelerin 69'unu ve MP oyların %4,6'sını alarak 1 sandalye kazanmıştı.⁹ Bu seçim

⁵ Örneğin 1948'de imam hatip kursları açılmış, hacca gitmek isteyenlere döviz verilmiş, 1949'da ilkokullara seçmeli din dersi konulmuş, Ankara Üniversitesinde bir ilahiyat fakültesi kurulmuştur. Din konusunda ki bir çok değişiklik Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminde gerçekleşmiştir. Bakınız Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.349-379; Ayrıca kurultay raporunda *“Partimiz, devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin, muasır medeniyete, ilim ve fenlerin temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini din fikirlerinin devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutulmasını milletimizin her yönden ilerleyip yükselmesinde başlıca muvaffakiyet âmili görür. Din anlayışı vicdan işi olduğundan her türlü taaruzdan ve müdahaleden masundur. Hiçbir vatandaşa kanunların menetmediği ibadet ve ayinlerden dolayı karışılmaz. CHP Yedinci ...*, s. 428.

⁶ Karpat, *a.g.e.*, s. 390.

⁷ Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler (Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, ss.101-102; Hakan Uzun, *“İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı” Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, 2012, c. 12, S.25, s.130.

⁸ Karpat, *a.g.e.*, s. 390.

⁹ TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s. 25. Feroz Ahmad'a göre *“Kayıtlı seçmenlerin yaklaşık % 90'ı sandık başına gitti ve Demokratlar oyların % 53,35'ini sandalyelerin 408'ini kazanırlarken, CHP oyların % 38,38'ini ve yeni Meclis'te sadece 39 sandalye kazandı.”* Feroz

sonucu CHP’de bir şok etkisi yaratmıştı. CHP artık muhalefette idi ve uzun süre iktidar olma sıkıntısı yaşayacaktı. 1950’li yılların başlarında CHP seçim yenilgisini şokunu bir süre atlatamamıştı. Daha sonraki süreçte muhalefet olma konusunda acemi olan parti, muhalefet çizgisini DP’yi eleştirmek yönünde çizmiş ve DP’nin sadece bir dönem başta kalacağına, ülkeyi yönetemeyeceğine inanmıştı. Bir sonraki seçim olan 1954 yılı seçimlerine büyük umutlarla girilmişti. CHP 1954 seçim propagandasını, ilki demokratik düzenin yerleşmesi ve laiklik alanında rejim problemi ve ikincisi iktidarın iktisadi politikasının eleştirisi ile alt sınıflara yönelik yeni söylem şeklinde özetleyebiliriz.¹⁰ Fakat 1954 seçimlerindeki sonuçlar, seçime büyük umutlarla giren CHP’de kriz yaşanmasına sebep olmuştur. Mayıs 1954’te DP oylarını 58,4’e yükseltmiş, CHP ise yüzde 35,1’e düşürmüştü, CMP, 5,3 oy almış ve bu durumda mecliste DP’nin 503, CHP’nin 31, CMP 5 ve bağımsızlar 2 sandalyeye sahip olmuştur.¹¹ Bu ağır yenilginin ardından CHP 26 Temmuz 1954 de 11. Kurultayını gerçekleştirmiştir. 7. Kurultay’dan sonra başlayan dönüşüm rüzgârı 11. Kurultay da sert bir şekilde esmiştir. Kurultay’dan önce bir Islahat Komisyonu kurulmuş ve bu komisyon CHP içerisinde ki sorunları inceleyecek ve bu sorunların çözümünü bir rapor şeklinde kurultaya sunacaktı. 11. Kurultay’ın ana konuları nispi seçim sistemi, ikinci bir meclisin kurulması, Anayasa Mahkemesi, yargı güvencesi ve üniversite özerkliği idi.¹² DP iktidarı bu konularda aldığı antidemokratik kararlardan dolayı eleştirilmiştir. Hatta seçim güvenliği sağlanmazsa, kurultayda yaklaşan belediye seçimlerine katılmama ve meclisten çekilme gibi konular konuşmuş fakat İnönü bu duruma karşı çıkmıştır. Islahat Komisyonunun raporunda parti içinde biri tüzük ve biri program değişikliğini öngören iki tür değişiklik tasarısı mevcuttu. Program tasarısı, laiklik ve devletçilik konularını ele almaktaydı. Bazı partililere göre, seçimin kaybedilmesinin sebebi bu iki ilke konusunda hala sert ve katı olan tutumdur.¹³ Tüzük tasarısı, kurultayda tüzük komisyonu tarafından reddedilmiş ve tüzük komisyonu şu kararları almıştır; genel

Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 156; Zürcher’e göre ise, “katılım çok yüksekti ve seçmenlerin yüzde 80’i oy kullandı. Sonuçlar açıklandığında kamuoyu şaşkına döndü: Demokrat Parti, CHP’nin yüzde 39,5’lik oyuna karşılık oyların yüzde 53,4’ünü almıştı. Türk seçimi sistemine göre, CHP’nin 69 sandalyesine karşılık DP yeni meclisteki 408 sandalyeyi kazanmış oluyordu.” Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 2000, s. 315-316.

¹⁰ Gökhan Gökçürk, “1946-1980 Yılları Arasında Siyaset Sosyolojisi Açısından Cumhuriyet Halk Partisi”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012, s. 238.

¹¹ TÜİK, *a.g.e.*, s. 25.

¹² Bila, *a.g.e.*, s. 138.

¹³ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 – 1973 (DP Yokuş Aşağı 1954 – 1957)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 48.

başkan, genel sekreter ve parti meclisi kurultayca seçilecek, parti meclisi kendi içerisinde ki üyelere 5 kişi ve 2 de genel sekreter yardımcısı olmak üzere 7 kişilik yürütme komitesi seçecektir.¹⁴ Kurultay sonunda İsmet İnönü genel başkan, Kasım Gülek de genel sekreter olarak seçilmişlerdir. Bu arada asıl önemli olan mevzu ise İslahat Komisyonun parti içinde bazı köklü değişiklikler isteyerek partiyi daha homojen bir hale getirmek istiyor ve ekonomik ve sosyal açıdan ezilenlerin tarafında bir parti politikası önererek Ortanın Solu politikasının temellerini ortaya koyuyordu.¹⁵ 1954 – 1957 yılları arasında DP liberal politikalarından yavaş yavaş uzaklaşarak daha sert ve otoriter bir tavır takınmaya başlamıştı. Ekonomik alanda yaşanan ekonomik sıkıntılar ve 1954 seçimlerinde almış olduğu yüksek oy oranı Menderes'in otoriter politikalar izlemesinin ana nedenleriydi. Özellikle 1957 seçimlerinde oy kaybetmesi ve ABD'den beklediği ekonomik yardımı alamaması, Menderes'in politikalarının daha da sertleşmesine neden olmuştur. 27 Mayıs 1960'da Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk askeri darbesi gerçekleşmiştir. 1960 yılından sonra toplum sosyal ve ekonomik alanlarda önceki yıllara nazaran büyük değişimler yaşamıştır. Sosyal sınıfların ortaya çıkması, sanayinin gelişmesi, ideolojilerin artık daha da yaygınlaşması ve bunlarla birlikte toplumsal hareketlerin başlaması, 1960 – 1980 yılları arasındaki döneme damgasını vurmuştur. Sosyalizm, Milliyetçilik, İslamcılık, Sosyal Demokrasi gibi birçok fikir akımı bu dönemde toplumda karşılık bulmuştur. Bu dönemde CHP'de kendi içerisinde ki dönüşüme devam etmiş ve değişen konjonktürde bir yer aramıştır. Bu arayışın sonunda Ortanın Soluna geçilerek, yıllardır sınıfsız toplumsal yapısını benimsemiş bir parti olan CHP, artık ezilen sınıfların yanında yer almaya çalışmıştır. Bu politika her ne kadar ilk olarak İsmet İnönü tarafından ortaya atılmış olsa da, Bülent Ecevit bu politikanın simgesi haline gelmiştir. Daha sonra Ecevit, 1972 yılında CHP Genel Başkanlığına seçilmesinden sonra CHP'yi sosyal demokrat çizgiye oturtmuştur. Ortanın Solu ve Demokratik Sol kavramları böylece Türk siyasi hayatında yer almaya başlamıştır.

1965 seçimlerinden sonra Bülent Ecevit'in Ortanın Solu isimli kitapta geçen bir cümle olan “Ortanın solu insanı, özgür insandır.”¹⁶ cümlesi Ecevit'in yıllar sonra kuracağı bir derginin ismine ilham olacağını kimse bilemezdi. 1 Haziran 1972 tarihinde ilk sayısını

¹⁴ Bila, *a.g.e.*, s.139; Hakkı Uyar kitabında ise bu 7 kişilik gruba icra komisyonu şeklinde bahsetmektedir. Hakkı Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950 – 1960*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 145.

¹⁵ Uyar, *a.g.e.*, s. 135.

¹⁶ Ecevit, *Ortanın ...*, s.15.

çıkaran Özgür İnsan, Ecevit için aslında siyasetten uzaklaştığı sırası da sesini duyurabilme çabası olarak ortaya çıkmıştı. Dergiyi çıkarma fikri Ecevit'ten gelmiş, ismini de o koymuş ve dergi 200'e yakın kişinin katılımıyla kurulan anonim bir ortaklık tarafından çıkarılmıştır.¹⁷ Ortanın Solunda, 1970'lerde değişen söylemle Demokratik Solda duran Özgür İnsan, siyaset, sosyal, ekonomik ve sanat kültür yazılarından oluşan ve geniş bir yazar kadrosuna sahip olan entelektüel bir dergidir. Döneminin en çok satan dergileri arasında da yerini almıştır. İlk sayısında 2. Baskı yapması dergiye olan ilgiyi net bir şekilde göstermektedir.

Derginin genel özelliklerine bakıldığında ilk olarak, derginin ilk sayısında yer alan "Amacımız" adlı yazıya değinmemiz gerekmektedir. Özgür İnsan dergisinin ne amaçla çıktığını ve neler yapacağını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yazıda ilk olarak derginin nasıl bir yayın organı olacağı anlatılmış ve şunlar söylenmiştir;

"Özgür İnsan, bu adı taşıyan derginin insanlık ülküsüdür.

*Bu dergi, ülkemizde özgürlüğü ve demokrasiyi, sosyal adaleti, hızlı ve sağlıklı geliştirmeyi, Atatürk devrimciliği doğrultusunda bir arada gerçekleştirmeye çalışanların yayın organı olacaktır."*¹⁸

Daha sonra ise derginin hedeflerinin neler olduğu, derginin neler yapacağı şu şekilde yer almıştır;

"...Türk toplumu artık demokrasiden yoksun yaşayamaz duruma gelmiştir. Fakat Türk toplumu henüz demokrasiyi yaşatabilmenin ve sorunların demokratik rejim içinde köklü çözümler getirebilmenin yolunu da bulamamıştır. O yüzden birkaç yılda bir demokrasimiz kazaya uğramaktadır. ÖZGÜR İNSAN Dergisi, ülkemizde demokrasiye süreklilik ve verimlilik kazandırabilmek için, demokratik rejim içinde toplum sorunlarımıza köklü çözümler getirilmesini sağlayabilmek için neler gerektiğini araştıracaktır.

Demokrasi, yalnız Türkiye de değil, başka birçok demokratik ülkelerde bir bunalım döneminden geçiyor. ÖZGÜR İNSAN Dergisi, demokraside ki bunalımın

¹⁷ "Amacımız", *Özgür İnsan*, 1972, c. I, S. 1, s. 1; Mehmet Kabasakal, "Önsöz Yerine", *Özgür İnsan ve Demokrasi*, SDD Yayınları, Ankara, 2017, s. 12.

¹⁸ "Amacımız", s. 1.

nedenleri üzerine eğilecek, çağımıza ve ülkemize en uygun demokrasi uygulamasını tartışacaktır.

Değişen ve gelişen Türk toplumu, artık Türkiye'nin çağdışı sosyal ve ekonomik düzenine sığmaz olmuştur. ÖZGÜR İNSAN Dergisi, Türk toplumu için gerekli sosyal ve ekonomik düzenin nasıl olması gerektiğini saptamaya çalışacaktır.

*Demokrasimizin sürekli ve yeterince verimli işleyemeyişinde, Türk aydınının toplum sorunlarına ve siyasete bakış açısındaki bazı özellikler, halkla ilişkilerindeki bazı eksiklikler, önemli bir etkidir. ÖZGÜR İNSAN Dergisi, bu etkenin giderilmesine ve ülkemizde demokrasiyi verimli ve sürekli kılabilmek için gerekli gerekli aydın yaklaşımının ve davranışının oluşturulmasına katkıda bulunmaya uğraşacaktır.*¹⁹

İçerisinde yer alan yazıları da bakıldığında zamanda bu ülkü doğrultusunda hareket ettiğini de görebiliriz. Yazılarda genellikle demokrasi, adalet ve sosyal adalet konuları ki bu konular Demokratik Solun da sürekli işlediği konulardır, sıkça vurgulanmıştır.

Amaçlarını belirttikten sonra ise derginin yönetim kadrosuna göz atıldığında ise Ecevit'in yönetim kadrosunda yer alamadığını görmekteyiz. Bu durumun nedeni olarak derginin hazırlıklarının tamamlandığı ve yayın hayatına başladığı sırada Bülent Ecevit genel başkan seçilmiş olmasını söyleyebiliriz ve bu sebepten dolayı dergide sadece başyazar olarak yer yazılar yayınlamıştır.²⁰ Derginin sahipliğini ilk 14 sayıda Önder Sav yürütmüştür. Daha sonra ise Sabahattin Selek, Haluk Ülman ve Mustafa Üstündağ bu görevi üstlenmişlerdir. Lakin Ecevit derginin her daim söz sahibi olmuştur. Çünkü kimilerine göre Ecevit, partinin yönetiminden uzaklaşınca sesini duyurabileceği bir yayın organı olarak bu dergiyi kurmuştur.²¹

Dergide değinilmesi gereken bir diğer konu ciltleridir. İlk 12 sayı I. cildi, 13. ve 24. sayılar II. cildi, 25. ve 30. sayılar III. cildi, 31. ve 36. sayı IV. cildi, 37. ve 43. sayılar

¹⁹ "Amacımız", s. 1.

²⁰ Kabasakal, *a.g.e.*, s. 12.

²¹ Kabasakal, "Önsöz Yerine", s. 9.

V. Cildi ve 44. ve 54. sayılar da VI. cildi oluşturmaktadır. Derginin sayılarının tek tek basılmış hallerinin yanı sıra ciltlerde birleştirilmiş halleri de mevcuttur.

Derginin fiziksel özelliklerinden biri de sayfa sayısıdır. İlk 24 sayıda 64 sayfa olarak yayınlanmıştır. 25. sayıdan 31. sayıya kadar 96 sayfa yayınlanmış fakat 26. ve 28. sayılarda sayfa sayısı 100'ün üzerine çıkmıştır. 31. sayıdan itibaren kadar ise ekseriyetle 88 sayfa olarak yayınlanmıştır. Fakat bazı sayılardan 88 sayfanın üzerine çıkılmıştır.

Derginin fiyatı konusuna gelecek olursak, fiyatı derginin arka kapağında yer almakta ve ilk 14 sayıda 5 TL'dir. 15. sayıda 21. sayıya kadar da 7,5 TL olan fiyat, 22. sayıdan 47. sayıya kadar 10 TL'ye çıkmıştır. 48. sayıdan sonuna kadar ise fiyat 15 TL'dir. Derginin bir de abone ve istek fişi vardır. 6 aylık abonelik 50 TL, 1 yıllık abonelik de 100 TL'dir. Fişi yer alan "Öğrenci-İşçi ve Memurlara %20 indirimli olarak 6 aylık 40 TL, yıllık 80 TL"²² ibaresi ise Özgür İnsan dergisinin hangi kesime hitap ettiğini en iyi şekilde göstermiştir.

Özgür İnsan dergisine bakıldığında derginin çok geniş bir yazar kadrosuna sahip olduğunu görmekteyiz. Hemen hemen her alanda yazılar yayınlayan bu derginin, yazar kadrosunda dönemin önde gelen akademisyenleri, gazetecileri, siyasetçileri ve sanatçıları yer almaktadır.

Derginin siyasetçi yazar kadrosunda ilk olarak derginin de başyazarlığını yapan Bülent Ecevit gelmektedir. Ecevit yazı, röportaj ve şiirleri olmak üzere 34 adet yazıyla dergide en çok yazan yazar durumundadır. Ecevit'ten sonra ise Orhan Koloğlu gelmektedir. 29 yazısı bulunan Koloğlu, Türk siyasi hayatı hakkında çeşitli çalışmalar yapmış ünlü bir akademisyendir. Dergide de gerek Türk siyasi yaşamı gerekse Avrupa'da yaşanan gelişmeleri kaleme almıştır. Diğer bir isim ise Ahmet Naki Yücekök'tür. Akademisyen olan Ahmet Naki Yücekök, Bülent Ecevit'in hep yanında yer almış, önceleri Ortanın Solu daha sonra ise Demokratik Sol anlayışın önemli bir ismi haline gelmiştir. Deniz Baykal, Mehmet Alev Coşkun, Haluk Ülman, Turan Güneş, Besim Üstünel, Mustafa Üstündağ, Ahmet İsvan gibi CHP içerisinde yer alan Ortanın Solunun iskeletini oluşturan isimlerde yazılarıyla sürekli dergide yer almışlardır.

²² Abone ve İstek Fişinin bir örneği EK III'te yer almaktadır.

Ekonomi konusunda ise Özhan Uluatam ve Kemal Derviş başta olmak üzere birçok yazar yer almıştır. Mülkiye’de akademisyen olan Özhan Uluatam KİT’ler üzerine çalışmalar yaparken Kemal Derviş’de Türkiye’de ve Avrupa’da yaşanan ekonomik gelişmeleri değerlendirmiştir.

Ahmet Taner Kışlalı, Tefik Çavdar, Kemal Karpat, Sina Akşin, Şerif Mardin, Mete Tunçay gibi Türk siyasi tarihi konusunda uzman isimlerinde dergide yazıları yer almıştır.

Bu yazarların dışında dergide, Özgür İnsan ismiyle 36 adet yazı yayınlamıştır. Yazıların dışında Düşünce Alanı olarak adlandırılan bir bölümde de okuyuculardan gelen bazı yazılar yayınlamıştır. Bir de dergide Ayın Olayı başlıklı yazarı belli olmayan yazılar yer almıştır. Bu yazılarda o ay içerisinde dünyada ve Türkiye’de yaşanan önemli olaylar hakkında bilgi verilmiştir.

Kültür ve sanat alanında da Metin And, Rauf Mutluay, Faruk Güvenç gibi sanatın farklı dallarıyla ilgilenen eleştirmen ve sanatçıların yazıları bulunmaktadır. Yazıların yanı sıra Gülten Akın, Attila İlhan, Cahit Külebi, Fazıl Hüsnü Dağlarca gibi ünlü şairlerin şiirleri de yayınlamıştır. Dergide dikkat çeken bir başka şair ise Hüseyin Nihal Atsız’ın oğlu Yağmur Atsız’dır. Yağmur Atsız’ın şiiri dergide yayınlamıştır. Dergide ki diğer bir kültür sanat etkinliği ise fotoğraflardır. Ara Güler’in fotoğrafları derginin birçok sayısında yer almıştır.²³

Dergide yer alan son faaliyet ise karikatürlerdir. Her sayıda konuyla alakalı karikatürlere yer verilmiştir. Turhan Selçuk, Ferruh Doğan, Mim Uykusuz, Yalçın Çetin gibi karikatür dünyasının ünlü isimler dergi için karikatürler çizmişlerdir.²⁴

Özgür İnsan, dergi olarak yayınlanmasının yanı sıra yayıncılık faaliyetinde de bulunmuştur. İlk olarak Özgür İnsan Güncü Yayınları olarak bir kitap, daha sonra Özgür İnsan Yayınları olarak da iki kitap yayınlamıştır. Bu yayınların ortak özelliği ise hepsi de 1973 yılında basılmış olmasıdır. 1973 yılından sonra kitap basımına devam edilmemesinin nedeni olarak, gerek dergide yazan yazarların gerek ise derginin teknik

²³ Dergide yazan yazar kadrosunun tamamı EK I’tedir.

²⁴ Karikatürist kadrosunun tamamı EK II’tedir.

ekibinin 1974 yılında kurulan koalisyon hükümetinde yer almalarından dolayı yayın faaliyetlerinin aksaması görülmektedir.

Derginin diğer yayınlarına da bakıldığında ise Özgür İnsan'ın ilk yayını, Güncül Yayınlar olarak yayınlanan, Ali Nejat Ölçen'in yazmış olduğu Teşvik Sorunu isimli kitaptır. 27 sayfa olan bu kitapçıkta, 1972 yılında hazırlanan bir kanun tasarısının özelliklerini ve sakıncalarını anlatmakta, dünyadaki teşvik uygulamalarıyla karşılaştırmakta ve sorunlu gördüğü alanlarda çözüm önerileri sunmaktadır. İlk bölümünde teşvik tasarısı hakkında bilgi verilmekte ve bu tasarının ülke için hangi konularda sakıncalı olacağına değinmektedir.²⁵

İkinci bölümde ise Batı Almanya, Hollanda ve İtalya örnekleriyle dünyada teşvik kanunlarının nasıl gerçekleştiğinden söz etmekte ve bunlar ışığında teşvik tasarısının sakıncalı olacağı noktalarda sayısal veriler ile tekrar dile getirilmektedir.²⁶ Eserde göze çarpan en büyük sorun teşvik tasarısının az gelişmiş bölgeleri kalkındırmaya yönelik olmaması ve küçük ve orta ölçekli sanayilerin göz ardı edilmesidir. Örnekte verilen ülkelerde gerçekleşen teşvik kanunlarında bu sorunun çözüldüğünü söylenmektedir.

Son bölümde ise bütün bu sorunlara on iki maddelik bir çözüm önerileri yer almaktadır.²⁷

Diğer bir yayın ise Anıl Çeçen'in kaleme almış olduğu Türkiye'de Sendikacılık kitabıdır. On bölümden oluşan bu kitapta, Türk sendikacılığının gelişimi, Türk-İş ile DİSK'in oluşumu, Sendika kanunu ve sendikal hareket ile sosyal demokrat hareketin bağlantısı yer almaktadır.

İlk bölümde Osmanlı imparatorluğunda işçi hareketleri ve sendikalaşma çabaları ve bu çabalar sonunda kurulan cemiyetler anlatılmıştır.²⁸ İkinci bölümde Cumhuriyetin ilanından 27 Mayıs'a kadar geçen süreyi Atatürk dönemi, CHP dönemi ve DP dönemi olarak üç başlık altına alarak incelenmiş ve bu dönemlerde yer alan işçi hareketleri ve sendikalar anlatılmıştır.²⁹

²⁵ Ali Nejat Ölçen, *Teşvik Sorunu*, Özgür İnsan Güncül Yayınları, Ankara, 1973, s. 7-14.

²⁶ Ölçen, *a.g.e.*, s. 14-25.

²⁷ Ölçen, *a.g.e.*, s. 25-27.

²⁸ Anıl Çeçen, *Türkiye'de Sendikacılık*, Özgür İnsan Yayınları, Ankara, 1973, s. 1-8.

²⁹ Çeçen, *a.g.e.*, s. 8-33.

Üçüncü bölümde ise 1952 yılında kurulan Türk-İş'in tarihi yer almaktadır.³⁰ Dördüncü, beşinci ve altıncı bölümde ise kronoloji devam etmekte ve 1960 sonrası işçi hareketleri, sendikalaşma faaliyetleri, işçi hakları konusunda çıkan kanunlar ve Türk sendikacılığında yaşanan bölünme anlatılmaktadır.³¹

Yedinci bölümde ise, 1962 yılında kurulan ve döneme damgasını vuran DİSK'in kuruluş öncesinden, kuruluşundan ve görüşlerinden bahsedilmektedir.³² Sekizinci bölümde 1967-1972 yılları arasında ki sendikal faaliyetlere değinilmektedir.³³ Dokuzuncu bölümde de Türk sendika hukukunda yaşanan değişikliklerden söz edilmektedir.³⁴

Kitabın son bölümünde ise Türk sendikacılığının sosyal demokrat hareket içerisindeki yeri kaleme alınmıştır.³⁵

Özgür İnsan yayınlarından çıkan son kitap Erich Fromm'un Çağımızda Özgürlük Sorunu adlı eseridir. Psikoanaliz profesörü olan Erich Fromm, eserinde kendi hayat hikâyesinden başlayarak, Marx ve Freud'un fikir ve teorilerine değinerek eksik ve kusurlu yanlarını ortaya koymaktadır. Kitabı çeviren Bozkurt Güvenç kitabın bölümleri hakkında detaylı bilgiyi önsözde vermektedir. Erich Fromm da bu kitabın amacını şu şekilde tanımlamıştır;

*“Bu kitabın amacı, tarihi bir denemeden çok kendi fikir hayatımın kısa bir hikâyesini yazmak olduğu için, Freud'un ve Marx'ın teorileriyle, bu iki teori arasındaki benzerliklerle sonradan ilgilenmeme yol açan, daha ergenlik çağında iken geçirmiş bulunduğum bir kaç yaşantım üzerinde kısaca durmak istiyorum.”*³⁶

Bozkurt Güvenç önsöz bölümünde bu eserin Türk siyasi hayatı açısından önemine değinmekte ve Fromm'un bu eserindeki fikir ve önerileriyle, sosyal demokratik akımın

³⁰ Çeçen, *a.g.e.*, s. 33-43.

³¹ Çeçen, *a.g.e.*, s. 44-103.

³² Çeçen, *a.g.e.*, s. 104-132.

³³ Çeçen, *a.g.e.*, s. 133-158.

³⁴ Çeçen, *a.g.e.*, s. 159-181.

³⁵ Çeçen, *a.g.e.*, s. 182-207.

³⁶ Erich Fromm, *Çağımızda Özgürlük Sorunu*, çev. Bozkurt Güvenç, Özgür İnsan Yayınları, Ankara, 1973, s. 1.

ve yeni hümanizmanın dikkati çeken bir sözcüsü haline geldiğini ve Özgür İnsan yayınlarnın da kitabı bu sebepten yayınladığını dile getirmiştir.³⁷

Son olarak, bu kitapların yanında bir de derginin ücretsiz ilave olarak vermiş olduğu üç adet kitapçık mevcuttur. Bu kitapçıklarda ise Bülent Ecevit'in gazete ve dergilerde yayınlanan yazılarından ve yaptığı konuşmalarından bazı kesimler yer almaktadır. İlk olarak 27. sayıda verilen *Zorbalığa Karşı* isimli kitapçık dağıtılmıştır. Kitapçıkta 1968 yılından 1975 yılına kadar Ecevit'in konuşmalarından ve yazılarından örnekler bulunmaktadır.³⁸ Daha sonra 30. sayıda da bir kitapçık yayınlanmıştır. *Toplum, Siyaset, Yönetim* adlı kitapçıkta da yine önceki gibi Ecevit'in bu konu hakkındaki düşüncelerini söylemlerinden ve demeçlerinden alıntılanarak anlatılmaktadır.³⁹ Son kitapçıkta 33. sayıda verilen *Üreticinin Hakkı Üreticiye İşçinin Hakkı İşçiye* adlı kitapçıktır. Bu kitapçıkta diğerlerinin benzeri şekilde Ecevit'in söylem ve demeçlerinden örneklerle hazırlanmıştır.⁴⁰

Özgür İnsan dergisi 1960'lı yıllarda başlayan CHP içerisindeki değişimin 1970'lerde nihai halini aldığı bir dönemi çıkmış ve CHP içerisinde önemli bir yayın organı haline gelmiştir. Fakat sadece CHP için değil Türkiye'de de önemli bir ilgi ile takip edilmiştir. Ertuğrul Günay'ın da belirttiği gibi 54 sayıyla yayın hayatını tamamlayan Özgür İnsan Türkiye'nin düşünce dünyasında olumlu bir iz bırakmıştır.⁴¹

³⁷ Bozkurt Güvenç, "Çevirenin Önsözü", *Çağımızda Özgürlük Sorunu*, Özgür İnsan Yayınları, Ankara 1973, s. xii.

³⁸ Detaylı bilgi için bakınız; *Zorbalığa Karşı*, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1975.

³⁹ Detaylı bilgi için bakınız; *Toplum Siyaset Yönetim*, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1975.

⁴⁰ Detaylı bilgi için bakınız; *Üreticinin Hakkı Üreticiye İşçinin Hakkı İşçiye*, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, 1975.

⁴¹ Ertuğrul Günay, "Özgür İnsan Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, c. 8, s. 250.

BİRİNCİ BÖLÜM

1960 – 1980 ARASINDA TÜRKİYE VE ORTANIN SOLU

1960 – 1980 arasında Türkiye sosyal, ekonomik ve siyasal alanda birçok değişime uğramıştır. 1961 anayasası, fabrika sayısındaki artışı bağlı olarak işçi sınıfının artması ve bir güç oluşturmaya başlaması, bu gelişmeyle birlikte köyden kente göçün artması, siyasi ideolojilerin toplumda daha kolay cevap bulması gibi birçok etken, dönemin 1940’lar ve 1950’den çok daha farklı bir toplumsal yapı olmasına neden olmuştur. 1960’dan sonraki yıllar için Cemil Meriç’in şu sözleri dönemin siyasal hareketleri anlamak bakımından önemlidir; “1960’lardan sonra setler yıkılmış, izm’ler bulanık bir sel gibi Türkiye’ye akmıştır. Tanzimat’tan beri susmaya alışan halk sesini yükseltmeye başlamıştır. Yasak bölge kalmamıştır artık. İslamiyet de serbesttir sosyalizm de.”⁴² Bu bulanık bir sel gibi akan izm’ler toplumda yavaş yavaş yer edinirken siyasi alanda da partilerin kitle partisi olma söylemlerinden uzaklaşarak belli gruplara yönelmelerine sebep olmuştur. Çok sayıda siyasi partinin de ortaya çıkmasıyla birlikte, her sosyal grup sesini duyurabileceği bir siyasi parti bulmuştur.

Ortanın solu politikası da böyle bir ortamda, CHP’nin nerede durduğu sorusu üzerine ortaya çıkmış bir politikadır. 1960 – 1980 yılları arasında esen sol rüzgârlarla birlikte CHP, radikal sola da karşı duracak şekilde sosyal demokrasiye doğru bir yol çizmiştir. CHP, bu yıllarda aslında kuruluşundan itibaren savunduğu kitle partisi anlayışını ve Türkiye’de sınıfsız bir toplumun olduğu vurgusunu artık bir kenara bırakmıştır.

Bu bölümde Türkiye’nin 1960 – 1980 arasında yaşadığı sosyal, siyasal ve ekonomik değişimlere, bu değişimlere sebep olan etkenlere, ortanın solu politikasının nasıl ortaya çıktığına, bu süreçte CHP içinde yaşanan tartışmalar ve kopmalara ve ortanın solu politikasının temel meselelerinin neler olduğuna değinilecektir.

⁴² Cemil Meriç, “Batılılaşma”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 775.

1.1. 1960 – 1980 ARASINDA TÜRKİYE’DE SİYASAL VE SOSYAL ORTAM

27 Mayıs 1960 yılında gerçekleştirilmiş olan darbe, Türk siyasi hayatında askeri hiyerarşiden ayrılarak gerçekleştirilmiş tek darbe olarak yerini almıştır. Darbeyi gerçekleştiren askerler tarafından Milli Birlik Komitesi (MBK) adıyla bir komite kurulmuş ve demokratik ortam sağlanan kadar ülkenin yönetimini ellerinde tutmuşlardır. MBK üyeleri bir geçici hükümet kurmuşlardır. I. MBK hükümeti ilk iş olarak bir anayasa komisyonu kurmuş ve bir rapor hazırlatarak yapılacak olan anayasa ile ilgili bir bilimsel görüşe ihtiyaç duymuştur. Bu komisyonun başkanlığına Prof. Dr. Sıddık Sami Onar getirilmiştir. Komisyonun diğer üyeleri ise Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Hüseyin Naili Kubalı, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Giritlidir.⁴³ Daha sonra, İstanbul Üniversitesinden kuruluş olan bu komisyona Ankara Üniversitesinden öğretim görevlileri de katılmıştır. Bu komisyon, anayasa yapmakla görevli olmasına rağmen darbenin de meşrulaşma çabası olarak da görülmektedir. Feroz Ahmad, profesörlerin darbeyi bir devrime dönüştürdüklerini ileri sürmenin çok fazla abartma olmayacağını söyleyerek bu komisyonun darbeyi meşrulaştırma çabalarını en iyi şekilde belirtmiştir.⁴⁴ Komisyonun oluşturulmasından kısa bir süre sonra bir bildiri yayınlayarak darbenin meşrulaşma çabalarına nasıl destek olduklarını otaya koymaktadır.⁴⁵

I. MBK hükümetinin anayasa komisyonundan sonra diğer önemli hareketi ise üniversite ve ordu içerisinde gerçekleştirmiş olduğu büyük bir tasfiye hareketi olmuştur. Ordu içerisinde gerçekleştirilen ve EMİNSU Olayı⁴⁶ olarak da adlandırılan tasfiyenin amacı, 27 Mayıs ruhunu orduda hâkim kılmak ve bu ruha uzak bulunan personelin ordu içinde gücünü ve etkinliğini kırmaktır.⁴⁷ Lakin MBK içerisinde de farklı düşüncelere sahip

⁴³ Suavi Aydın – Yüksel Taşkın, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 74.

⁴⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, 2010, s. 209.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tefik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s.88.

⁴⁶ EMİNSU Olayı, Emekli İnkılap Subayları adı verilen 25 fiili çalışma yılını dolduran subayların hükümet tarafından re’sen emekliye sevk edilmesidir. Bu olay sonucunda 5000’in üzerinde subayın emekli edilmesiyle asker içerisinde darbeye karşı bir ses çıkmaması ve askeri hiyerarşinin kendileri yönünde düzenlenmesi sağlanmıştır. Bkz. Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih 1960 – 1980”, *Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C. IV, Cem Yayınları, İstanbul, 1989, s. 199; Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 65.

⁴⁷ Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 74.

bir grup bulunmaktaydı. Bunlar radikaller ve ılımlar olarak ayrılmışlardı. Radikaller, uzun süre devlet yönetiminde kalmak istiyorlar, yönetimi halka hemen devretmek istemiyorlarken, ılımlılar ise en kısa zamanda siyasi partileri tekrar faaliyete geçirerek olağan duruma dönmek istiyorlardı.⁴⁸ Radikal grubun başını Albay Alparslan Türkeş çekmekteydi. Orgeneral Cemal Gürsel ve Tümgeneral Cemal Madanoğlu ılımlı grubun başında idi.

Bir diğer tasfiye ise üniversitelerde gerçekleşmiştir. 147 akademisyenin hiçbir gerekçe gösterilmeden atılması toplumda özellikle akademi camia şaşkınlık yaratmıştı. Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, Prof. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Sabahattin Eyuboğlu gibi tanınmış hocaların yer aldığı bu 147 akademisyenin atılması olayını, birçok rektör istifa ederek protesto etmiştir.⁴⁹ Fakat bu akademisyenler 1962 yılında anca görevlerine tekrar dönebilmişlerdir.

Tüm bunlar yaşanırken MBK içerisinde yaşanan sıkıntılarda artmaya başlamıştır. Cemal Gürsel'in ılımların arasında yer almasının da etkisiyle bu grup 14 kişilik radikal grubu kendi içerisinden tasfiye etmiştir. 14'ler Olayı olarak siyasi tarihimizde yer alan bu olayda, Alparslan Türkeş'in başını çektiği 14 kişi, MBK üyeliğinden azledilerek, önce ev hapisine alınmış, ardından askerlikten emekli edilmiş ve son olarak da çeşitli ülkelerde sürgün görevlerine gönderilmiştir.⁵⁰

Bu ayrılmaların sonucunda II. MBK kurulmuştur. II. MBK ilk olarak bir Temsilciler Meclisi kurarak yönetimi yavaş yavaş halka bırakmayı düşünüyordu. Bununla birlikte 13 Ocak'ta siyasal faaliyetler üzerindeki yasak kaldırılmış ve 1961 yılı içinde yapılacak seçimler için yeni partilerin kurulmasına imkân verilmiştir.⁵¹ CHP ve CKMP'ye ek olarak Adalet Partisi (AP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve daha küçük çapta kalan birçok parti kurulmuştur. Temsilciler Meclisi 27 Mayıs 1961'de anayasa taslağı seçim kanunu ile birlikte kabul edilerek referanduma sunulma kararı alınmıştır. 9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan referandumla yeni anayasa % 61,74 oyla kabul edilmiştir.⁵² 1961 anayasasına bakıldığında tarihsel açıdan önemi, anti

⁴⁸ Ahmad, *Demokrasi...*, s. 212.; Özdemir, *a.g.e.*, s. 196.

⁴⁹ Özdemir, *a.g.e.*, s. 200.

⁵⁰ Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 77-79.

⁵¹ Zürcher, *a.g.e.*, s. 358.

⁵² Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 87.; Özdemir, *a.g.e.*, s. 204.

demokratik bir şekilde yönetime gelenlerden tarafından yapılmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti tarihinde en özgürlükçü ve demokratik anayasa olarak yerini almasıdır. 1961 Anayasasına bakıldığında CHP'nin 14. Kurultayında yer alan "İlk Hedefler Beyannamesinin" birçok maddesi anayasada yer almıştır. 1961 anayasası ile birlikte birçok yeni kurum ortaya çıkmıştır. Bunların başında Milli Güvenlik Kurulu, Senato, Anayasa Mahkemesi, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Askeri yargı gelmekteydi.

Darbe sonrası ilk genel seçim Ekim 1961 yılında gerçekleştirilmişti. %82 gibi yüksek bir katılım oranıyla gerçekleşen bu seçimlerde CHP %36,7, AP %34,8, YTP %13,7 ve CKMP %14 oy almışlardı.⁵³ Sonuçlar CHP'nin umduğu gibi olmamıştı. Darbe sonrası oluşan siyasi ortamdan daha güçlü çıkacağını umut etmiş olan CHP Millet Meclisinde sadece 15 sandalye farkla DP'nin mirasçısı olan AP'nin önündeydi. Senato ise AP çok daha üstün durumdaydı. CHP 36 senatör çıkarabilmişken AP'nin 71 senatörü bulunuyordu. Bu sonuçlar sonunda CHP tek başına iktidar olamamıştı. Meclisin tekrar toplanmasıyla birlikte ilk olarak cumhurbaşkanı seçimine gidilmişti. Mecliste AP'lilerin adayı Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil idi. Fakat Başgil'in karşısında darbenin lideri olan Orgeneral Cemal Gürsel yer alıyordu. Askeri baskılar sonucu Ali Fuat Başgil seçimden çekilmiş ve AP de Cemal Gürsel'i desteklemek zorunda kalmıştı. Senato ve Millet Meclisinde yapılan seçimlerde 607 oy alarak Cemal Gürsel yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmişti. Cemal Gürsel cumhurbaşkanı olduktan sonra hükümeti kurma görevini İsmet İnönü'ye vermişti. İnönü'de ilk olarak AP ile görüşmüş ve bu görüşmeler sonuç vermişti. Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümeti CHP ve AP ile birlikte kurulmuştu. Bu koalisyonun kolay kurulmasında ki etkenlere bakıldığında seçim sonuçlarından memnun olmayan bir askerin kanadın hareketliliği göze çarpmaktadır. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın İnönü ile birlikte hükümet kurması, askerin kanadın DP'nin mirasçısı olarak ortaya çıkmış olan bu partiye karşı duruşunda parti adına olumlu etki yapmıştı. Lakin bu koalisyon yaklaşık 7 ay sürmüştü. Koalisyonun dağılmasına iki sebep neden olmuştu. Bu sebepler, eski DP siyasetçilerine genel af sorunu ve CHP ile ordunun

⁵³ Tüik, *a.g.e.*, s. 25; Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın seçimlere katılım oranını %85 olarak belirtmişlerdir. Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 99; Zürcher'a göre ise CHP %36,7, AP %34,7, YTP %13,9, CKMP %13,4 oy almışlardı. Zürcher, *a.g.e.*, s. 359.

desteklediği fakat AP'nin karşı çıktı planlı ekonomi projesi idi.⁵⁴ Bu sorunların ardından mecliste tartışmalar sonucu koalisyon dağılmıştı.⁵⁵

Bu durum sonucunda İnönü diğer iki parti ile birlikte koalisyonlar döneminin ikinci koalisyon hükümetini kurmuştu. Bu koalisyon ise CHP-YTP-CKMP ile kurulmuş bir ortaklıktı. Bu koalisyon da 18 ay devam edebilmişti. Bu dönemin en önemli olaylarında biri 21 Temmuz 1963 yılında Çalışma Bakanı olan Bülent Ecevit'in çalışmalarıyla çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunudur. Bu kanunla beraber işçilerin sendika kurmasında ve örgütlenmesinde hiçbir engel kalmamıştır. Bu yasa iki farklı sendika modelini kabul ediyordu. Birinci modelde, aynı iş kolundaki sendikaların Türkiye çapında kurulması ve genel merkezi oluşturduktan sonra, bu merkeze bağlı şube örgütlerinin kurulup geliştirilmesi öngörülen ve "Milli Tip" sendika olarak adlandırmakta, diğer modelde ise, aynı üretim ve işletme şubesinde bulunan işçilerin kendi aralarında sendikalarını kurmaları, bunların el birleşerek federasyon ve daha üst kademedeki konfederasyon oluşturmalarını öngören ve "Federatif Tip" örgütlenme olarak adlandırılan modeldi.⁵⁶ Bu döneme yaşanan önemli olaylardan bir diğeri ise DPT tarafından hazırlanan I. Beş Yıllık Kalkınma Planıydı.⁵⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan kalkınma planlarına DP döneminde rafa kaldırılmıştı. Uzun bir aradan sonra kalkınma planları tekrar yapılmaya başlanmış ve o günden günümüze dek sürmektedir. İki koalisyon döneminde de iç siyasete dama vuran olay Talat Aydemir'in iki başarısız darbe girişimi olmuştur. İlki 1962 yılında gerçekleşmiş olan bu hareket Aydemir'in İnönü ve bakanları serbest bırakmasıyla başarısızlığa uğramış ve teslim olması karşılığında affedilmiştir. Fakat 1963 yılında Aydemir tekrar bir darbe girişiminde bulunmuş fakat bu seferki girişim önceden fark edilerek önlenmiş ve Talat Aydemir yakalanarak idam edilmiştir. 1963 yılında yapılan belediye seçimlerinde AP'nin yüksek oranda oy alması ve koalisyon ortaklarının düşük oylar alması sonucu YTP ve CKMP koalisyonundan ayrılmışlardır. O sırada Amerika'da olan İnönü ülkeye döndüğünde istifa etmiş ve II. İnönü Koalisyonu da dağılmıştır.

⁵⁴ Zürcher, *a.g.e.*, s. 363.

⁵⁵ Zürcher'e göre koalisyon hapiste bulunan DP'li vekillerin ceza indirimi hakkında çıkarılacak bir kanunu yetersiz bulması sonucu AP'li bakanların istifası sonucunda dağılmıştı. Zürcher, *a.g.e.*, s. 358.; Aydın ve Taşkın'a göre ise AP'lilerin daha çok liberalleşme istemesi, CHP'li bazı vekilleri ise bu duruma karşı aldıkları tavırlar sonucu iki ateş arasında kalan İsmet İnönü istifa etmişti. Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 77-79.

⁵⁶ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den ...*, s. 123.

⁵⁷ Planın detayları için bkz. Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 119.

Bu durumun ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel hükümet kurma görevini Ragıp Gümüşpala'ya teklif etmiş fakat Gümüşpala'nın hükümet kurma girişimleri başarısız olduğu için bu görev tekrar İsmet İnönü'ye verilmişti.⁵⁸ III. İnönü Koalisyonu bir azınlık hükümeti şeklinde kurulmuştu. CHP ve Bağımsız milletvekillerinden kurulan bu koalisyon da uzun ömürlü olmamış ve 14 ay sürmüştür. Bu koalisyon döneminde iki tane bakanlık kurulmuştur. Bunlar Köyişleri Bakanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığıdır. Dönemde AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın ölümü üzerine AP genel başkanlık seçimi yapılmış ve Süleyman Demirel genel başkanlığa seçilmişti. AP'de, Demirel'in başkanlığından sonra DP çizgisi daha da belirgin hale gelmiştir.⁵⁹ 1965 yılı bütçe görüşmelerinde hükümetin hazırladığı kanun tasarısı AP'nin başını çektiği muhalefet ile reddedilmiş ve İnönü'nün görüşmelerden önce eğer bütçe kabul edilmezse istifa edeceğini söylemiş ve istifa etmiştir.

Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Gürsel, bütün partilerin yer aldığı bir koalisyon kurulmasını önermişti. AP, YTP, CKMP ve Millet Partisi'de yer alırken CHP koalisyona girmemişti. Bu koalisyona Kayseri Senatörü olan Suat Hayri Ürgüplü başkanlık etmiştir. Bu koalisyonun temel amacı, bir reform uygulamak değil, bir gece bekçisi gibi hareket edip ülkeyi genel seçime götürmekti fakat sekiz aylık kısa koalisyon yönetiminde Türkiye, Demirel yönetimin de bir hükümetin nasıl olacağını görmüştür.⁶⁰

1960 – 1965 yılları arasında iç politikada bunlar yaşanırken dış politikada da iki büyük sorun yaşanmıştır. Bunlardan ilki Küba Ekim füzeleri kriziydi. Sovyetlerin Küba'ya Türkiye'ye yerleştirilen Jüpiter füzelerinin benzeri olan Ekim füzelerini yerleştiremeye başlaması sonucu dünyada gerginlik ortamı oluşmuştu. ABD Küba'yı abluka altına almış fakat bu durum çok uzun sürmemişti. İki devlet arasında bir anlaşma sağlanmış ve bu anlaşmaya göre ABD Türkiye'de bulunan Jüpiter füzelerini çekecekti.⁶¹ Diğer sorun, ise Kıbrıs'ta meydana gelen saldırılar sonucunda oluşmuştur. 1963 yılının Aralık ayında bir grup Rum tarafından Türklere yönelik saldırılar gerçekleşmişti. Bu durum karşısında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ABD Başkanı Lyndon Johnson'a bir

⁵⁸ Zürcher, *a.g.e.*, s. 363-364; Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 124.; Ahmad, *Demokrasi...*, s. 275.

⁵⁹ Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 133.

⁶⁰ Ahmad, *Demokrasi...*, s. 281.

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çağrı Erhan, "1960 – 1980 ABD ve NATO'yla İlişkiler", ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 681-684.

mektup göndererek duruma müdahale edilmesini talep etmiş fakat ABD Başkanı bu durum karşısında hareketsiz kalmayı tercih etmişti. Tarihte Johnson Mektubu olarak geçen bu olaydan sonra Türkiye'nin artık ABD'ye karşı olan tutumu yavaş yavaş değişmiş ve Doğu Bloğu ülkeler ve Üçüncü dünya ülkeleriyle de ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır.⁶² Dış politikada yaşanan bu olaylar, Türk toplumunda bir Amerikan karşıtlığının başlangıcını oluşturmuştu.

Türkiye'de 27 Mayıs'tan sonra ikinci genel seçim 10 Ekim 1965 yılında yapılmıştı. Bu seçimin en önemli özelliklerinden biri, seçim sisteminin değiştirilerek "milli bakiye" sisteminin getirilmiş olmasıydı. Bu seçim sistemine göre, partilerin d'hondt sistemiyle illerde aldığı oyların nisbî temsili sağlandığı gibi, partilerin ülke çapında aldığı genel oyla orantılı olarak parlamentoda temsil edilmeleri mümkün hale geliyordu.⁶³ Seçim sisteminin değişmesinin ardından 10 Ekim 1965 yılında seçimler yapılmıştı. Seçim sonuçları, AP %52,9 oy ile 240 milletvekili, CHP % 28,7 oy ile 134 milletvekili, MP % 6,3 oy ile 31 milletvekili, YTP % 3,7 oy ile 19 milletvekili, TİP % 3 oy ile 14 milletvekili, CKMP % 2,2 ile 11 milletvekili ve bağımsızlardan 1 milletvekili şeklinde olmuştur.⁶⁴ 27 Mayıs darbesinden 5 yıl sonra DP çizgisinde olan bir parti iktidara gelmişti. Bu durumda farkında olan AP lideri Süleyman Demirel 4 yıl sürecek olan iktidarında ordu ile ilişkilerine dikkat ederken askerin parlamento üzerindeki vesayetini kırmaya da çalışmıştır. Demirel ordu ile olan ilişkilerini iyi yürütmüş birçok açıdan ordunun güvenini kazanmış hatta cumhurbaşkanının değişmesiyle birlikte artık ordunun uyarılarını bile dikkate almamıştır. Bu seçime ortanın solu politikasıyla giren CHP'nin seçimden ikinci parti olarak çıkması parti içerisinde tartışmalara neden olmuştur. 1965 seçimlerinin hemen ardından Türkiye, Cemal Gürsel'in hasta olmasından dolayı bir cumhurbaşkanlığı kriziyle karşı karşıya kalmıştı. Dönemin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, AP tarafından diğer isimlere nazaran daha uygun bir isimdi. 28 Mart 1966 yılında yapılan seçimde Cevdet Sunay 461 oyla Cumhurbaşkanlığına seçilmişti. Dönemin

⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz., Erhan, *a.g.e.*, s. 685-690.

⁶³ Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 136. Değişen seçim sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., *Resmi Gazete*, 1965/12053, s. 2.

⁶⁴ TÜİK, *a.g.e.*, s. 25.; Tefik Çavdar'a göre seçim sonuçlarında AP % 50,48 oyla 240, CHP % 27,44 oyla 134, CKMP % 2,14 oyla 11, MP % 5,97 oyla 31, TİP % 2,83 oyla 15, YTP % 3,55 oyla 19, Bağımsızlar ise % 3,04 oyla 1 milletvekili çıkarmıştır. Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den ...*, s. 152.; Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın eserinde diğer çalışmalardan farklı olarak TİP'in 15 milletvekili olduğunu söylemektedir. Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 140.; Yine TİP'in 15 milletvekili olduğunu söyleyen diğer bir eser ise, Özdemir, *a.g.e.*, s. 216.

ekonomisine bakıldığında ise ilk üç yılda enflasyon düşmeye başlamış ve bunun yanı sıra GSMH’da da yükseliş gözlenmiştir. Bu dönemde otomotiv sektöründe büyük atılımlar gerçekleşmiş 1966 yılında Koç Otosan Otomotiv Sanayii kurmuş ve 1967 yılında Anadolu marka otomobil yapılmıştır ve buna ek olarak Oyak-Renault şirketi de benzer bir atılım gerçekleştirmiştir.⁶⁵ Bu dönemde karayolu ve baraj yapımına önem verilmiş ve I. Boğaz köprüsü ve Keban Barajı bu dönemde yapılmıştır. Sanayi alanında ki bir diğer gelişme ise ithal ikamecilik politikasının uygulanmasıydı. Ürünlerin dışardan alınması yerine içeride üretilmesi anlamına gelen bu politika ile ülke içerisindeki sanayi kolları desteklenmiş ve yurtiçi sanayi katma değerinin büyümesine yardım ettiği gibi, zamanla sanayileşmenin daha bir kökleşmesine ve ekonominin yapısal çehresinin bir oranda değişmesine de yol açmıştır.⁶⁶ Türkiye’de yaşanan ekonomik durumun bir diğer göstergesi de Turgut Özal’ın DPT’in başına getirilmesi idi. Liberal ekonomi yanlısı olarak tanınan Turgut Özal, DPT’yi büyük ölçekli planlar yapan bir kurum olmak yerine belli projeleri değerlendiren ve özel sektör teşviklerini düzenleyen bir kurum haline getirmişti. Tüm bu gelişmeler sürerken toplum içerisinde sol düşünce de giderek yayılıyordu. Özellikle Türk-İş’ten ayrılan bir grup sendikacının DİSK’i kurmuş ve DİSK bu tarihten sonra giderek büyümüştü. Diğer bir sendika ise sola yakınlığı ile tanınan Türkiye Öğretmenler Sendikası idi. Bu dönemde eylemler ve grevler artmıştır ve bu duruma öğrenci hareketleri de eklenmiştir. 1968 yılında Avrupa’da başlayan gençlik hareketleri Türkiye’yi de etkilemiş ve FKF’e Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (TDGF) ismini almış ve daha sonra Dev-Genç’e dönüşerek solda ki en büyük öğrenci grubu dönüşmüştü. Sağda da CMKP ismini MHP olarak değiştirmiş ve sol öğrenci hareketlerine karşı sağda da bir gençlik hareketi olarak Ülkü Ocaklarını kullanmışlardır. 6. Filo olayı, Komer olayı ve Bafra ve Elmalı toprak işgalleri döneme damga vurmuş eylemlerdir.⁶⁷ Dönemin diğer bir sorunu ise eski DP’lilerin affı meselesiydi. AP eski DP’lilerin affını öngören bir anayasa değişikliği teklifi sunmuş ve bu teklif mecliste onaylanarak senatoya gitmişti. Fakat Genelkurmay başkanlığındaki hareketlenmeler ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın anayasa değişikliğine gerek olmadığı yönündeki açıklamalarının ardından AP ve CHP baskılarından dolayı teklifi geri çekmişlerdir. Dönemin dış politikasında ise çok yönlü bir dış politika izlendiğini söyleyebiliriz. Batı ile

⁶⁵ Aydın-Taşkın, a.g.e., s. 150.

⁶⁶ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den ...*, s. 159.

⁶⁷ Bu olaylar hakkında detaylı bilgi için bkz. Aydın-Taşkın, a.g.e., s. 163-171.

olan ilişkiler normal yönde giderken SSCB ve Üçüncü Dünya ile ilişkilerde geliştirilmişti. Özellikle SSCB ile olan ilişkilerde para yardımı ve hatta ortak yatırımlar da yer almıştı. Bu dönemde Türkiye sadece IMF veya Batı'dan borç almamış sanayi gelişimi için gerekli finans ve teknik yardım için SSCB'ye de başvurmuştur. Dış politikada döneme damga vuran olay ise 1967 yılında Kıbrıs'ta komutan Grivas'ın Türk köylerine saldırmasıydı. 1967 Kıbrıs krizi olarak adlandırılan bu olay da Türkiye ile Yunanistan karşılıklı nota vermişler fakat bir çözüme ulaşamamıştı. ABD başkanı konu ile ilgili bir temsilci göndererek uzlaşma sağlanmıştı.⁶⁸

4 yıllık AP iktidarı yönetimi sonunda 1969 yılında seçimler yapılmıştı. 1969 yılındaki seçimlerde AP ve CHP oy kaybetmiş olmalarına rağmen milletvekili sayıları artmıştır. Bunun sebebi seçimlerden önce tekrar seçim kanunu değiştirilmiş ve Milli Bakiye Sistemi terk edilerek sadece d'Hondt yöntemine geçilmiştir.⁶⁹ Bu sisteme geçilme sebebi ise meclis içerisinde oluşan küçük partilerin muhalefetini engellemek olarak değerlendirilebilir. Seçim sonuçlarına bakıldığında ise AP % 46,6 oy ile 256, CHP % 27,4 oy ile 143, CHP'den ayrılarak kurulan ve daha sonra ismini değiştiren MGP % 6,6 oyla 15, Alevileri savunan bir parti olarak kurulan TBP % 2,8 oy ile 8, MP % 3,2 oyla 6, YTP % 2,2 oyla ile 6, TİP %2,2 oy ile 2, MHP % 3 oy ile 1 ve bağımsızlarda 13 milletvekili kazanarak mecliste yerlerini almışlardır.⁷⁰

Milletvekili sayısı artırarak güçlenmiş olan AP'nin ikinci dönemine başlarken ilk karşılaştığı zorluk, ekonominin bozulmuş bir durumda olmasıydı. İlk dönemde ekonomi alanında bazı atılımlar yapılmışsa da bu atılımların getirdiği refah uzun sürmemiş ve ülkede ekonomik sorunlar tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Demirel ülkenin sanayileşmesi için gereken parayı bulmak için yeni vergi teklifleri yapmış fakat bu durum Anadolu toprak sahiplerinin, küçük tüccarın ve esnafın çıkarlarının temsilcisi olan en muhafazakâr kanadın desteğini yitirmesine neden olmuştur.⁷¹ Bu durumun ardından parti içi muhalefet

⁶⁸ Melek Fırat, "1960 – 1980 Yunanistan'la İlişkiler", ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 734-738.

⁶⁹ D'Hondt sistemi hakkında bkz. Hikmet Sami Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", *Anayasa Yargısı*, 2006, c. 23, s. 90-91.

⁷⁰ TÜİK, *a.g.e.*, s. 25.

⁷¹ Zürcher, *a.g.e.*, s. 367.

artmış ve AP içerisinde Demirel'i genel başkanlıktan indirme çabaları başlamıştır.⁷² Bu çabalarının başarısızlığa uğramasının ardından Demirel'in düşürülmesinin zor olacağını anlayıp Demokratik Parti kurulmuş ve genel başkanlığına Ferruh Bozbeyli seçilmişti. Bu ayrılığın ardından AP'de sanayicilerin etkisi artmış ve bu dönemde çıkarılan vergiler ve yapılan devalüasyonlar sanayicilerin çıkarları yönünde gerçekleşmiştir. Fakat Demirel, Demokratik Partinin kurulmasıyla oluşabilecek bir oy kaybını önlemek için bazı vergi muafiyetleri ve taban fiyatları politikalarını kullanmıştır. Bu dönemde AP oylarını bölebilecek yeni bir parti daha ortaya çıkmıştı. Konya'dan bağımsız milletvekili olarak seçilen Necmettin Erbakan MNP'yi kurmuştu. Sağda ki bölünmeler devam ederken CHP'den ayrılarak kurulmuş olan GP'de MP ve YTP'den bazı milletvekillerinin katılımıyla MGP olarak ismini değiştirmişti. Bunun yanı sıra CHP içerisinde ortanın solu tartışmaları da hala devam etmeydi. Bu dönemde öğrenci hareketleri artmış, solcu militan öğrencilerin banka soygunları ve bazı önemli isimleri kaçırmayı olayları devam ederken sağcı militan gençlerde örgütlenerek komünizm karşıtı eylemler yapıyorlardı. Sol öğrenciler arasında bölünme başlamıştı. Dev-Genç, THKO ve THKP-C olarak ikiye ayrılmıştı.⁷³ Bu ayrımın ardından solda silahlı mücadele fikri artmış ve bu iki örgüt artık silahlı mücadeleye girmişlerdi. Bu olayları önlemek ve gençleri siyasi ve anarşist bu eylemlerden uzak tutabilmek için Gençlik ve Spor Bakanlığı kurulmuştu. Döneme damga vuran bir diğer olay ise 15-16 Haziran olaylarıydı. 12 Haziran 1970 yılında Sendikalar Kanununda değişiklik yapılmış ve bu değişiklik ile o dönemde çok sayıda işçi katılımı sağlayarak güçlenen DİSK'in önüne geçilmeye çalışılmıştı. Bu olayla birlikte 15-16 Haziran 1970 tarihinde Türkiye çapında büyük bir işçi eylemi başlamıştı. Bu eylemin sonucunda birçok işçi tutuklanmış fakat Anayasa Mahkemesi, Sendikalar kanundaki işçilerinin hareketlenmesine sebep olan maddeleri iptal etmiştir. Dış politikada en önemli olay ise AET ile yapılan katma protokoldü. AET ile olan ortaklığın bir parçası olan Katma Protokol, malların serbest dolaşımı, Türkiye'nin ortak tarım politikasına uyumu, Topluluğa ithali özel düzene bağlı ürünlerin durumu, kişilerin serbest dolaşımı,

⁷² Demirel'in rüşvet olaylarına karıştığını ve kardeşlerine geniş krediler kazandırmak için nüfuzunu kullanmakla suçlayarak itibarını zedeleme kampanyası başlatmışlar hatta mecliste bir gensoru önergesi vermişler fakat bu önerge reddedilmiştir. Ahmad, *Demokrasi...*, s. 308.

⁷³ Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 186-191.

hizmetlerin serbest dolaşımı, yerleşme hakkı, ulaştırma, ekonomi ve ticaret politikalarının yakınlaştırılmasıydı.⁷⁴

Anarşi hareketlerinin artması ve önlememesinin yanı sıra ekonomik bunalımda giderek artmış ve ordu içerisinde de çeşitli cuntaların kurulmuştu. Bu duruma daha fazla sessiz kalamayan “rejimin bekçisi” ordu, 12 Mart 1971 yılında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ve Kuvvet komutanlarının imzası olan bir muhtıra yayımlayarak hükümetin istifa etmesi istemiş ve etmemesi halinde yönetime el koyacağı sinyali vermişti. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay aynı gün MİT Müsteşarı Fuat Doğu aracılığıyla Demirel’in istifasını istemiş ve Demirel de aynı gün istifa etmiştir. Fazla bir süre geçmeden Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay CHP’den yeni istifa etmiş olan Nihat Erim’e hükümeti kurma görevi vermişti. Nihat Erim meclis içerisindeki partilerden ve dışarıdan bakanlar atayarak yeni hükümeti kurmuştu. AP istemeyerek, MGP büyük bir istekle ve CHP içerisinde büyük tartışmalar yaşayarak bu hükümete destek vermiş ve hükümet güvenoyu aldıktan sonra göreve başlamıştı. Bu Bakanlar Kurulunda iki yeni bakanlık ortaya çıkmıştı. Bozuk olan ekonominin düzeltilmesi amacıyla dış finansman sorunu halletmek için Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı ve kültür çalışmalarını artırmak amacıyla Kültür Bakanlığı kurulmuştur. Hükümetinin ilk olarak çözmesi gereken iki sorun bozulan kamu düzeni ve ekonomiydi. Ekonominin düzeltilmesi konusunda, Dünya Bankası’nda çalışmış seçkin bir ilerici ekonomist olan Atilla Karaosmanoğlu tarafından bir reform programı hazırlanmıştı.⁷⁵ Kamu düzeni konusunda ise Balyoz Harekâtı adı verilen ve sola karşı mücadele olarak bilinen harekât başlamış ve 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmişti. İsrail Büyükelçisi Efraim Elrom’un kaçırılması ve ardından ölü olarak bulunması ülkede baskıyı arttırmıştı. Solda THKP-C ve THKO üyeleri ve liderleri yakalanarak yargılanmış ve idam edilmişti. Bu sıkıyönetim altında TİP, Kürt Sorunu hakkında yaptığı açıklamalardan ve MNP de laikliğe aykırı eylemlerden dolayı kapatılmıştı. Muhtıra sonrası yapılan diğer bir değişiklik ise Demirel’in de hep şikâyet ettiği 1961 Anayasasında gerçekleşmişti. Türk tarihinin en özgürlükçü anayasası olarak

⁷⁴ Çağrı Erhan – Tuğrul Arat, “1960 – 1980 AET’yle İlişkiler”, ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 681-684.; Protokolün tamamı için bkz. (Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye Arasında Ortaklık İlişkisi Kurulmasına Dair Anlaşmaya Katma Protokol - 23 Kasım 1970) <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-ekonomik-toplulugu-ile-turkiye-arasinda-ortaklik-iliskisi-kurulmasına-dair-anlasmaya-katma-protokol---23-kasim-1970.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 21.01.2018)

⁷⁵ Zürcher, *a.g.e.*, s. 376.

anılan 1961 Anayasasına otoriter bir yumruk inmiş ve birçok değişiklikle özgürlükler sınırlandırılmıştı.⁷⁶ Fakat I. Erim Hükümeti uzun ömürlü olmamıştır. Ordunun hükümet üzerindeki etkisinden rahatsız olan 11 bakan Nihat Erim'i protesto ederek istifa etmişlerdi. Bu olay sonunda çaresi olmayan Erim aynı gün istifasını Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sunmuştu. Fakat Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın da isteği üzerine hükümet kurma görevini tekrar Nihat Erim'e vermiş ve Erim tekrardan meclis içerisinde ve dışından bakanlar atayarak II. Erim hükümetini kurmuştu. 4 ay gibi kısa bir süre sonunda Nihat Erim'in istifasıyla bu hükümet de dağılmıştı. Bu süre içerisinde ise CHP'de çok büyük bir değişim yaşanmıştı. 34 yıldır CHP Genel Başkanlığını yürüten İsmet İnönü istifa etmiş ve yerine Bülent Ecevit seçilmişti. Bu değişimle birlikte CHP artık daha büyük değişimlere sahne olacaktı.

Nihat Erim'den son Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay hükümet kurma görevini Suat Hayri Ürgüplü'ye vermişti. Ürgüplü, meclisteki partilerin desteğini alarak hükümeti kurmuştu fakat Ürgüplü'nün kurduğu hükümeti Cumhurbaşkanı 12 Mart şartlarına uygun olmadığı gerekçesiyle kabul etmemişti.⁷⁷ Bu durum karşısında Ürgüplü istifa etmiş ve Ürgüplü'nün yerine yeni hükümeti kurma görevi MGP Senatörü olan Ferit Melen'e verilmişti. Nihat Erim gibi Ferit Melen de meclis içerisinde ve dışarısında partiler üstü bir hükümet kurmuştu. CHP ilk başta desteklemiş olmasına karşın Ecevit'in genel başkanlığa gelmesiyle desteğini kesmiş ve daha sonrada bakanlarını çekmiştir. Melen hükümeti döneminde anayasada değişiklikler devam etmiştir. DGMler ve parti kapatmalar hakkında ki maddeler değiştirilmiştir. Bu dönemde görev süresi dolan Memduh Tağmaç'ın yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler Genel Kurmay Başkanlığa getirilmişti. Ekonomik alanda durum bir süre iyi gitmiş fakat dünyada petrol fiyatlarının yükselmesine neden olan petrol krizi ile birlikte dış ödemeler dengesi tekrar bozulmuştur. Bu durum karşısında da Türkiye'de petrol kanunu değişmiş ve artık petrol arama işinin devlet eliyle yapılmasına karar verilmişti. CHP'de Ecevit'in seçilmesiyle birlikte Kemal Satır CHP'den istifa etmiş ve Cumhuriyetçi Parti (CP)'yi kurmuştu. Bu parti daha sonra MGP ile birleşerek CGP'yi oluşturmuştu.

⁷⁶ Anayasa değişiklikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 224-228.; Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den ...*, s. 209-210.

⁷⁷ Ahmad, *Demokrasi...*, s. 377-378.; Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 238.; Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den ...*, s. 208.

Bütün bu gelişmeler devam ederken cumhurbaşkanlığı seçimleri de yaklaşıyordu. Ordunun adayı, Genel Kurmay Başkanı Faruk Gürler idi. Partiler de tekrar bir genelkurmay başkanının cumhurbaşkanı olarak görmek istemiyorlar fakat ortak bir aday üzerinde de anlaşamıyorlardı. AP'nin adayı eski bir general olan Senato Başkanı Tekin Arıburnu olmuştu. Demokratik Parti başkanı Ferruh Bozbeyli aday olduğunu açıklamıştı. CHP ise böyle bir askeri dönemde aktif bir rol oynamak istememişti. Hatta CHP grup toplantısında cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılıp katılmama konusunda tartışılmış ve katılmama kararı alınmıştı. Bu karara karşı çıkan bazı CHP vekiller seçim sırasında oy kullanmışlardır. Cumhurbaşkanlığı seçimi ülke de bir şok etkisi yaratmıştır. Özellikle ordu adayının seçilemeyeceğini görmüş ve partilerde güçlerini göstermeye başlamıştır. Uzun süren seçimler sonucunda kimse seçilememiş daha sonra AP ve CHP Cevdet Sunay'ın görev süresinin uzatılmasını teklif etmiş fakat bu teklif de Meclis'te reddedilmişti.⁷⁸ Daha sonra ise emekli amiral Fahri Korutürk, AP, CHP ve CGP'nin anlaşmasıyla 15. Turda 365 oyla cumhurbaşkanı olarak seçilmişti.⁷⁹ Yeni cumhurbaşkanının seçilmesinden sonra Ferit Melen hükümeti istifa etmiştir. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk yeni hükümeti kurma görevini, önceki hükümette Ticaret Bakanı olarak görev yapmış olan Naim Talû 'ya vermişti. Talû hükümeti ülkeyi yaklaşan 1973 seçimlerine götürmek için kurulmuştu. Bir reform vaadinde olmasa da Talû hükümeti, sadece öğrencileri yatıştırmak için gerekli mekanizmayı sağlayan Üniversiteler Yasası'nı Haziran 1973'te geçmesini sağlayarak düzen rejimini güçlendirmiş ve başkanlığını başbakanın yaptığı ve ülkedeki bütün üniversitelerin bağlı olduğu bir Üniversiteler Denetleme Konseyi kurmuştu.⁸⁰ Ülke seçimlere doğru giderken Erbakan tekrar sahneye çıkmış ve MSP'yi kurmuştu. Demirel, kendi partisinin oylarını bölebileceği düşüncesiyle MSP'ye karşı tavır almıştı.

Ekim 1973 gelindiğinde 12 Mart muhtırasının izleri silinmeye başlanmış ve genel seçimler yapılmıştı. %66,8 gibi düşük bir katılımıla gerçekleştirilen seçimlerde CHP oylarını artırmış ve bu durum Ecevit'in büyük bir başarısı olarak nitelendirilmişti. Sonuçlara bakıldığında ise CHP %33,3 oy ile 185, AP %29,8 oy ile 149, AP'den ayrılan Demokratik Parti ise %11,9 oyla 45, yeni kurulan MSP %11,8 oy ile 48, CHP'den

⁷⁸ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den ...*, s. 221.; Ahmad, *Modern ...*, s. 218.

⁷⁹ Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 243.

⁸⁰ Ahmad, *Modern ...*, s. 219.

ayrılanların birleşerek kurduğu CGP de % 5,3 oyla 13, MHP % 3,4 oy ile 3, TBP %1,1 oyla 1 milletvekili kazanırken bağımsızlardan da 6 milletvekili meclise girmiştir.⁸¹ Bu sonuçlardan sonra hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek oy alamamış ve koalisyon çalışmaları başlamıştı. Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümeti kurma görevini en çok oy alan partinin lideri Bülent Ecevit'e vermişti. Ecevit diğer partilerle koalisyon görüşmeleri yapmış fakat hiçbir parti ile anlaşma sağlanamamıştı. Daha sonra ise hükümet kurma görevi Demirel'e verilmiş fakat o da sağ da birliği sağlayamadığı için bu girişimde başarısız olmuştu. Cumhurbaşkanı Korutürk, tekrardan Naim Talû'ya hükümeti kurma görevi vererek tekrardan partiler üstü bir hükümet kurmak istemiş fakat partiler bu durumu istememişlerdi. Aralık ayında yapılan yerel seçimlerde CHP'nin yine en çok oy alan partisi olması sonucunda Cumhurbaşkanı, hükümet kurma görevini tekrardan Ecevit'e vermiş ve Erbakan ile yapılan görüşmeler sonucunda CHP-MSP koalisyonu kurulabilmişti. Bu iki parti, birçok söylem ve politikasında benzerliklere sahip olmasına rağmen zıtlıkları da bir o kadar fazla idi.⁸² Fakat bu koalisyon iki parti içinde bir çıkar ilişkisinden başka bir şey değildi. Ecevit başbakan olduktan sonra ilk olarak 12 Mart'ta siyasi suçtan içeri atılanların affını sağlamak için çalışmalara başlamıştı. Genel af kanunu meclise sunulduğunda ise koalisyon içerisinde de tartışmalar başlamıştı. Meclis içerisindeki tartışmalardan sonuncu da sol görüşlü mahkûmları kapsamayacak şekilde kanun kabul edilmişti.⁸³ Fakat Ecevit bu durumun adaletsiz olduğunu ve eşitlik ilkesine aykırı olduğunu söyleyerek Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Anayasa Mahkemesinin incelemesinde sonra sol görüşlü mahkûmların mahkûmiyetlerine neden olan 141. ve 142. maddelerde af kanununa eklenmişti. CHP ve MSP'nin Amerika karşıtlığı bu dönemde kendini göstermişti. Erim Hükümetleri döneminde ABD'nin baskısı üzerine haşhaş ekimi yasaklanmıştı. CHP-MSP koalisyonun ABD karşısında ilk tavrı, haşhaş ekiminin denetlenmesi şartıyla serbest bırakılması olmuştu. Fakat ABD'ye ve Batı'ya karşı en büyük karşı duruş 20 Temmuzda gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı olmuştu. Türkiye İngiltere'ye iki garantör devlet olarak müdahaleyi önermiş fakat İngiltere bu öneriyi reddetmişti. ABD ise Kıbrıs'ta meydana gelen olaylara karşı bir açıklama yapmıyor ve sessiz kalıyordu. Bu durum karşı Ecevit adaya müdahale etme

⁸¹ Tüik, *a.g.e.*, s. 25; Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 252.; Zürcher'e göre ise AP %29,6, CHP %33,5 oy almışlardı. Zürcher, *a.g.e.*, s. 380.

⁸² Bu benzerlikler ve zıtlıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmad, *Demokrasi...*, s. 406-408.

⁸³ Genel Af Kanununun ana hatları için bkz. Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den ...*, s. 237-238.

kararı almıştı. İlk harekât 20-22 Temmuzda gerçekleşmiş, 25 Temmuzda Cenevre Konferansları yapılmış fakat oradan da bir sonuç çıkmayınca 14 Ağustosta İkinci Harekât başlamış 16 Ağustosta Atilla Hattı adı verilen hedefe ulaşılmıştı. Bu harekât sonucunda Kıbrıs artık Türk ve Rum kesimi olarak ikiye bölünmüştü.⁸⁴ Bu harekât sonrasında Türkiye uluslararası arenada yalnızlaştırılmış ve ABD tarafından bir ambargoya maruz kalmıştır. Bu ambargo ülke ekonomisini kötü yönde etkilemesine rağmen “Karaoğlan” Ecevit, halkın gözünde büyük bir prestij kazanmıştı. Bu durumu oya çevirmek isteyen Ecevit istifa etmiş ve koalisyon hükümeti son bulmuştu.

Cumhurbaşkanı Korutürk Ecevit’in istifasından sonra tekrar bir partiler üstü teknokrat bir hükümet kurmak istemiş ve hükümet kurma görevini Sadi Irmak’a vermişti. Fakat 12 Mart rejimine geri dönmek istemeyen partiler Sadi Irmak’ın kurduğu hükümete güvenoyu vermemişlerdi. Güvenoyu almamasına rağmen Irmak Hükümeti ülkeyi 4,5 ay yönetmişti.

Bu süre içerisinde Demirel hükümet kurma girişimlerini sürdürmüş ve 4 partinin katılımıyla “ Milliyetçi Cephe” hükümeti kurulmuştu. AP önderliğinde MSP, MHP ve CGP birleşmiş Demokratik Parti ise böyle bir hükümette yer almak istememişti. Demokratik Partiden 8 milletvekilinin de güven oylamasında MC’ye lehinde oy kullanması ile mecliste üstünlük sağlanmış ve MC hükümeti görevine başlamıştı. Hükümetin daha doğrusu Demirel’in bu dönemde ilk karşısına çıkan kriz yolsuzluk iddiaları olmuştu. Kardeşi Yahya Demirel’in üzerinde açılan bir paravan şirkete yapılan vergi iadesinin konusu ülkenin gündemine oturmuştu. Bu sırada ülke de ekonomik bunalım devam etmekteydi. Bunların yanı sıra 12 Marttan sonra sol hareketlerde kendini toparlamış ve tekrardan hareketlenmeye başlamıştı. 1976 yılının 1 Mayısında DİSK Taksim’de büyük bir işçi bayramı kutlaması yapmıştı. Bu işçi bayramı kutlamalarının bu boyutlarda kutlanması açısından bir ilkti. Fakat 1977 yılında ki 1 Mayıs kutlamalarında ise bir silahlı saldırı gerçekleşmiş ve bu olaylarda birçok insan hayatını kaybetmişti.⁸⁵ Sol da ki hareketlenme sadece toplumsal alanda değil siyasi alanda da kendisini göstermişti. TİP tekrar kurulmuş ve solda yaşanan bölünme ile birçok yeni parti ortaya çıkmıştı. Bu yeni partiler, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Türkiye Emekçi Partisi (TEP),

⁸⁴ Kıbrıs Barış Harekâtı hakkında detaylı bilgi için bkz. Fırat, *a.g.e.*, s. 739-749.

⁸⁵ Kanlı 1 Mayıs olarak anılan bu olay hakkında detaylı bilgi için bkz. Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den ...*, s. 245-246.

Sosyalist Parti, Vatan Partisi ve Maocu bir çizgide olan Türkiye İşçi-Köylü Partisi (TİKP) idi.

5 Haziran 1977 günü yapılan seçimlerde Ecevit büyük bir başarı elde etmişti. Seçim sonuçlarına göre CHP %41,4 oy ile 213, AP %36,9 oyla 189, MSP %8,6 oyla 24, MHP %6,4 oy ile 16, CGP %1,9 oy ile 3, Demokratik Parti %1,8 oyla 1 ve Bağımsızlar ise 4 milletvekili kazanmışlardı.⁸⁶ CHP, AP ve MHP oylarını artırırken, MSP, CGP ve Demokratik Parti muazzam bir düşüş yaşamışlardır. CHP bu seçimden lider çıkmasına rağmen hala tek başına iktidar olabilmek için gereken çoğunluğa ulaşamamıştır. Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümet kurma görevini en yüksek oy olan partinin lideri olan Ecevit'e vermişti. Ecevit, bir azınlık hükümeti kurmuş fakat meclisten güvenoyu alamamıştı. Bu durum üzerine Cumhurbaşkanı hükümet kurma görevini bu sefer Demirel'e vermiş ve AP, MSP ve MHP'den oluşan II. MC Hükümeti kurulmuştu.

II. MC hükümetinde MHP ve MSP bakanlık sayılarını artırmış ve giderek güçlenmişlerdi. Demirel bakanlıklarda hala en fazla bakana sahip olan AP lideri olmasına karşın MHP ve MSP'ye daha bağımlı bir hale gelmişti. II. MC hükümeti ekonomik bunalımı Dövizle Çevrilebilen Mevduat (DÇM) adı verilen hesaplarla çözmeye çalışmıştı. DÇM üzerinden yurtdışından getirilen dövizlerle yerli bir bankada hesap açılıyor, banka bu dövizleri Merkez Bankası üzerinden Türk Lirasına çeviriyor ve iç piyasada kullanabiliyordu.⁸⁷ Fakat kısa vadede ülkede ekonomik bir rahatlama olsa da uzun vadede ülkede döviz sıkıntısı başta olmak üzere birçok ekonomik sıkıntıya neden olmuştur. Ülke içerisinde yaşanan siyasal şiddet giderek artıyor ve hükümet bu duruma bir çare bulamıyordu. Bu sırada AP içerisinde yaşanan rahatsızlıklardan dolayı 11 milletvekili istifa etmiş ve Ecevit ile anlaşma sağlayarak II. MC hükümetini gensoru ile düşürmüşlerdi. Gensoru önergesi hükümetin içte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışı ile ulusal birliği zedeleyip Türkiye'nin gelişmesini engellediği, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklediği ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni Anayasa'nın belirlediği çerçeveden uzaklaştırmaya çalıştığı gerekçelerini kapsamaktaydı.⁸⁸ II. MC hükümeti Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gensoru ile düşürülen ilk hükümet olmuştur.

⁸⁶ Tüik, *a.g.e.*, s. 25.

⁸⁷ Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 271.

⁸⁸ Özdemir, *a.g.e.*, s. 245.

Bu olaydan sonra Ecevit bağımsız milletvekillerine bakanlıklar vererek bir azınlık hükümeti kurmuştu. 22 ay süren bu hükümette siyasal şiddet devam etmekte ve artmaydı. Ecevit hükümeti de bu duruma bir çare bulamıyordu. Bu dönemde Alevilere yönelik saldırılarda artmış Türkiye bir mezhep çatışmasına doğru çekilmeye çalışılmıştı. Malatya'da belediye başkanına gerçekleştirilen suikast ve Kahramanmaraş'ta yaşanan olayda çok sayıda ölümler toplumsal kutuplaşmayı giderek artırıyordu.⁸⁹ Ekonomi ise giderek kötüleşiyor, DÇM'lardan dolayı ülkede döviz sıkıntısı yaşıyordu. III. Ecevit hükümeti döneminde üç kere devalüasyon yapılmıştı. Hükümet iktidara geldiğinde 17,50 TL olan 1 ABD Doları, hükümet istifa ettiğinde yani 22 ay sonra 47,50 TL olmuştu.⁹⁰ Genelkurmay başkanının olağan süresinin dolması üzerine yeni bir genelkurmay başkanı ataması yapılması gerekiyordu. Emekliliğini beklerken bir anda önü açılan ve 1977 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığına getirilen Orgeneral Kenan Evren 1978 yılında Genelkurmay başkanlığına atanmıştı. 1979 yılında yapılan ara seçimlerde CHP çok büyük oy kaybı yaşamış, AP ise oylarını yükseltmişti. Bu durum karşısında Ecevit, çoğunluğun desteğine sahip olmasına rağmen istifa etmişti.

Yeni hükümeti kurma görevi tekrar Demirel'e verilmiş fakat Demirel bu sefer MHP ve MSP'nin dışardan desteğiyle bir azınlık hükümeti kurmuştu. Demirel hükümeti kurulduğunda ülkenin en büyük sorunu ekonomiydi. Başbakanlık Müsteşarlığına ve DPT'nin başına getirilen Turgut Özal'a Demirel büyük yetkiler vermiş ve 24 Ocak Kararları olarak anılan bir kemer sıkma politikası, bozulan ekonomiye ilaç olarak sunulmuştu. Bu kararların başında TL'nin devalüe etmek, Kamu İktisadi Teşebbüslerine (KİT) personel alımını durdurmak ve bunları özelleştirmek, faiz oranlarının yükseltilmesi gibi IMF'yi memnun edici kararlar vardı.⁹¹ Ülke de sıkıyönetimin ilan edilmesine karşın sokakta yaşanan olaylar durulmuyor aksine daha da artıyordu. Sokakta yaşanan ölümler artmış, hatta artık devlet adamlarına saldırılarda gerçekleşmeye başlamıştı. Eski Bakan ve MHP Genel Başkan Yardımcısı olan Gün Sazak ve eski Başbakan Nihat Erim burularak öldürülmüştü. Bunun yanı sıra Doğu ve Güneydoğu da Kürt örgütleri ortaya

⁸⁹ Malatya'da yaşanan suikast ve Maraş Katliamı olarak adlandırılan olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den ...*, s. 248-250. Hatta bu dönemde Sivas'ta Alevilere karşı eylemler, Ankara'da sağcı ve solcu gençlerin birbirlerine saldırıları ve üniversitelerde hocalara da saldırılar artmıştı. Ünlü gazeteci Abdi İpekçi cinayeti de bu dönemde gerçekleşmişti. Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 295-300.

⁹⁰ Aydın-Taşkın, *a.g.e.*, s. 295.

⁹¹ 24 Ocak Kararları için bkz. Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den ...*, s. 258.

çıkmaya başlamış ve silahlı eylemlere başlamışlardı. Ordu bu gelişmelerden dolayı rahatsızlık duyuyordu. Son olarak cumhurbaşkanlığı seçiminin 6 ay sürmesi ve cumhurbaşkanının hala seçilememiş olmasını da bahane 12 Eylül 1980'de ordu bir darbe daha yaparak ülke yönetimine el koymuştu.

1960-1980 yılları arasında siyasi süreç, istikrarsız bir şekilde devam ederken toplumsal yapıda da önceki dönemlere nazaran büyük değişimler meydana gelmeye başlamıştı. Bu değişimlerin sebeplerini 1961 Anayasası, köyden kente göç, sanayileşme ve sanayileşme ile sayısı artan işçi sınıfı, sendikal hareketler ve siyasi ideolojilerin toplumda yankı bulması olarak sıralamamız mümkündür. İlk olarak 1961 Anayasası, tarihimize en özgürlükçü anayasa olarak girmişti. Anayasanın ikinci bölümünde yer alan Temel Haklar ve Ödevler kısmında yer alan maddeler ile Türk toplumu yeni haklar elde etmişti. Yeni devlet bir 'sosyal devlet' olarak tanımlanıyor; hiçbir zaman düşünülmemiş toplumsal haklar veriyor, üniversitelere özerklik ve öğrencilere dernek kurma hakkı, işçilere grev hakkı tanıyordu.⁹² Bu yeni haklarla birlikte toplum özellikle de gençler 1968 yılında Avrupa'da yaşanan hareketlerden de etkilenerek birçok eylem gerçekleştirmişlerdi. Anayasanın yanı sıra radyonun yaygınlaşması ve televizyonunda yavaş yavaş gelmesiyle birlikte toplumun siyasallaşma süreci de hızlanmıştı.

1960'larda ekonomik alanda da yenilikler ile gelmiştir. Ticari kapitalizm yerini ithal ikameciliğe bırakmış ve bu durumda devletin planlı ekonomi politikası gütmesine sebep olmuştur.

1960-1980 arasında dönemde Türk toplumunda ki en büyük değişim aslında sanayinin gelişmesiyle gerçekleşmişti. Bu sanayileşme ile birlikte işçi sayısı artmış ve yavaş yavaş sınıf bilinci oluşmaya başlamıştı. İşçi sayısında artışla birlikte sendikacılık önem kazanmış ve Türk-İş, DİSK gibi sendikalar artık Türk toplumunda yerini almıştı. Hatta sol düşünceye sahip olan DİSK dönemin en büyük sendikası halini bürünmüş ve bu durum Türk sağında da sendikalaşma çabalarının başlamasına neden olmuştu. Milliyetçi kesimin kurduğu MİSK ve siyasal İslamcılarının kurduğu Hak-İş sağın sendikalaşma çabalarının örnekleridir. İşçi sayısında yaşanan artışın sebeplerinden biri de köyden kente yaşanan göç olmuştu. Lakin kente göç edenlerden az bir kesimi yeni sanayilerde düzenli

⁹² Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.156.

iş bulabilmiş birçoğu ise gündelikçilik, sokak satıcılığı, ya da kapıcılık gibi geçici işlerde çalışmışlardır.⁹³ Bu göçün getirdiği sonuçlardan biri de şehirlerde oluşan gecekondu mahalleleri olmuştur.

1960-1980 arası Türkiye’inde gerek siyasi alanda gerek toplumsal alanda birçok değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle toplumsal değişimlerin yaşanması siyasi partilerinde programlarını, tüzüklerini ve söylemlerini değiştirmeye yöneltmiştir. Bu dönemde özellikle siyasi yelpazede kendi yerini arayan CHP içerisinde büyük değişimler yaşanmıştır.

1.2. ORTANIN SOLUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE DEMOKRATİK SOLA DÖNÜŞÜMÜ

CHP’nin çok partili yaşama geçildiği dönemden beri bir değişim içerisine girdiğine değinmiştik. Halkla olan kopukluğun giderilmemiş oluşu ve 1960’larda başlayan Türk toplumunda ki değişimler, CHP’de yenilik arayışlarını arttırmıştı. Bülent Ecevit gibi CHP’nin içerisinde ki genç siyasetçiler, 1965 öncesi İnönü hükümetlerince gündeme getirilen toprak reformu, sendikal haklar gibi yoksul halk kesimlerine dönük düzenlemelere girişmekle birlikte DP-AP geleneğinin halk desteğini CHP’ye çekme stratejisini geliştirip bir “Ortanın Solu” proje haline getirerek “ilericiler” in demokrasi içinde, halkın oylarıyla iktidara gelebileceğini savunmaktaydı.⁹⁴ Ortanın solu tabiri kullanılmadan önce, 1961 – 1965 yılları arasında İnönü’nün kurduğu hükümetlerin programlarındaki söylemlerde ve CHP Kurultayları sonrası yayınlanan rapor ve beyannamelerde, ortanın soluna yavaş yavaş oluştuğunu görmek mümkündür. Bu durum, ilk olarak XV. Olağan Kurultay sonunda yayınlanan Temel Hedefler Beyannamesinde yer almaktadır. Temel Hedefler Beyannamesi’nde sosyal adalet, refah devleti, köylünün durumunun iyileştirilmesi ve orman konusu ön plana çıkmaktaydı.⁹⁵ 1961 – 1965 yılları arasında kurulan İnönü hükümetleri politikalarına bakıldığında da toprak reformu, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve işçi hakları sürekli yer

⁹³ Zürcher, *a.g.e.*, s. 393.

⁹⁴ Ömer Laçiner, “1960’larda Kemalizm”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 13, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 775.

⁹⁵ “Temel Hedefler Kabul Edildi”, *Milliyet*, 28.08.1961, s. 5.

almıştı.⁹⁶ Bu söylemler ile birlikte CHP, bir politik değişikliğine girmiş fakat bu politikanın ismi ile birlikte CHP siyasi yelpazedeki yerini ancak 1965 seçimlerinden önce isimlendirebilmişti. Ortanın solu söylemi ilk olarak, İsmet İnönü'nün Abdi İpekçi'ye vermiş olduğu röportajda kullanılmıştı. İsmet İnönü bu röportajda ortanın solu ile ilgili şunları söylemişti;

“ ... Evet, siyasi mücadelemizi ideolojik mücadele haline getirmek isteyen seçim ortamı içinde ortanın solu sözü yeni bir vesile oldu. Erim Roosevelt'in büyük ekonomik buhrandan sonra Amerika'da “New Deal” adıyla tatbik ettiği yeni düzen diyebileceğimiz sistem üzerine “ben ortanın solundayım” dediğini belirtmiştir. Ben de böyle bir söz söylendiğini hatırlarım. Benim sözüm hem halk partisinin siyasi bünyesinden gelir. Hem de Amerika şartlarına bazı yönlerden benzer.

Amerika'ya benzerlik şurada: Büyük bir ekonomik buhrandan sonra Amerika çok güç bir düzelme devrine girdi. Şimdi biz de büyük bir ekonomik ihtiyaç karşısında, çetin bir kalkınma çabası içindeyiz. Bu kalkınmayı zor tedbirlerle başarabileceğimiz kanısındayız. Çok fedakârlık yapmak lazımdır. Muhafazakâr tedbirlerle bunları başaramayız. Normal tedbirler dışında çalışma zarureti duyulunca alınan tedbirler, ortanın solunda sıfat taşır. Kalkınma planı, mali reform, toprak reformu, petrol davası ve bunun gibi tedbirler fevkalade zamanların gerektirdiği çabalardır. Ben daha 1930'larda mütevazî ölçüde kalkınma planı uygulamaya başladım 1950'de iktidara gelen birinci Demirkırat partisi planlı ekonomiyi komünist metodu olarak ilan etti ve plan tertibi devlet hayatına Anayasa ile girdi, Dört seneden beri uğraşmamızla bütün millete mal oldu. Bir araya gelip ameli ve tatbiki sahaya indiğimiz vakit görüyorum ki planı savunan CHP ile diğer partiler arasında 1950' den evvelki kadar fark vardır... ”⁹⁷

Fakat İnönü'nün bu sözlerinden daha önce bazı CHP'lilerin bu kavramı kullandığı öne sürülmekteydi. 1965 seçimlerinde milletvekili seçilen Nermin Neftçi'ye göre İsmail Rüştü Aksal, Ana Davalar Komisyonunun bir toplantısında “CHP, ortanın solunda bir

⁹⁶ Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 180-195.

⁹⁷ “Kalkınma muhafazakâr tedbirle gerçekleşmez”, *Milliyet*, 29.07.1965, s. 1.; Bu tabirin ilk kez kullanımına dair bir başka bir iddia daha mevcuttur. Bu iddiaya göre de ilk kez 30 Nisan 1965'te yapılan Parti Meclisi toplantısında İnönü tarafından ortaya atılmıştı. Aybars Yanık – Tanıl Bora, “Altmışlı Yıllarda Türkiye'nin Siyasi Düşünce Hayatı”, haz. Mete Kaynar, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 288.

partidir.” diyerek bu tabiri ilk kullanmıştı.⁹⁸ Bülent Ecevit de ortanın solu tabirinin daha önce kullanıldığını şu şekilde dile getirmişti;

“...İnönü'nün İpekçi ile yaptığı mülakat Milliyet Gazetesi'nde yayımlandı. Orada Sayın İnönü kendi ağzından ilk kez CHP'nin ortanın solunda bir parti olduğunu söylüyordu. Daha önce bu sözü Nihat Erim ve İsmail Rüştü Aksal kendilerinin ifade ettiklerini sonradan söylemişlerdi. Ben de hükümette bulunduğum sırada Ankara'da Tıp Fakültesinde yapılan bir açık oturumda ortanın solunda olduğumuzu söylediğimi hatırlarım. Fakat tabii bizim ağzımızdan çıktığı vakit hiçbir yankı uyandırmamış olan bu terim İnönü tarafından CHP'nin niteliği olarak kullanılınca, büyük yankılar uyandırdı, büyük gürültüler kopardı...”⁹⁹

Görüldüğü üzere ortanın solu tabiri başka kişiler tarafından kullanılmış olsa da ilk olarak kullanımı İnönü'ye ait olarak tarihin sayfalarında kalmış ve bu röportajla birlikte CHP'nin politikası haline bürünmüştür. İçerisi daha tam doldurulmadan ortaya atılan bu söylem CHP'liler arasında kafa karışıklığına neden olurken, diğer partiler tarafından da saldırıya uğramıştı. “Ortanın Solu, Moskova'nın Yolu” sloganı diğer partilerin ki özellikle AP'nin saldırı sloganı haline gelmişti. Bu durum karşısında İsmet İnönü, Nihat Erim'e ortanın solu hakkında bir yazı hazırlatmıştı. Bu yazısında Erim, ortanın solu politikasının sosyalizm ile alakalı olmadığını aksine bu politikanın ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt tarafından 1929 Büyük Buhranın etkileri gidermek amacıyla ortaya atılan “New Deal” politikasına benzediğini iddia etmişti.¹⁰⁰ Aslında ortanın solunda bir parti olma, bu noktada, parti ideolojisi ve programını değiştirmek anlamına gelmiyordu; daha ziyade, partinin var olan görüşleri 1960 darbesinden sonra moda olan kavramlarla yeniden tanımlanmakta ve hali hazırda cumhuriyetçilik, demokrasi, planlı ekonomi, devletçi gelişme, sosyal adalet ve inkılapçılığa dayanan bir program bulunmaktaydı.¹⁰¹ Hatta Genel Başkan İnönü'ye göre, çağdaş gelişmeler gerektirdiği için bu ilkelere ortanın solu adının verilmesi kırk yıl gecikmişti.¹⁰²

⁹⁸ Nermin Neftçi, *Demokrasinin Kilit taşı Anılar*, TESAV Yayınları, Ankara, 1997, s. 65.

⁹⁹ “Ecevit Siyasi Hayatını Anlatıyor”, *Cumhuriyet*, 26.01.1975, s. 4.

¹⁰⁰ “Ortanın Solu ve CHP”, *Milliyet*, 04.09.1965, s. 2.

¹⁰¹ Ayşe Güneş Ayata, *CHP (Örgüt ve İdeoloji)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 82.

¹⁰² Hikmet Bila, *Sosyal Demokrat Süreç İçerisinde CHP ve Sonrası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987, s. 288.

1965 seçimlerine ortanın solu politikasıyla girilmişti. 1965 Seçim Bildirgesi de ortanın soluna uygun olarak hazırlanmıştı. 1965 Seçim bildirgesinde özetle; adil bir vergi sistemi, bölgesel kalkınmalarda eşitlik, halka açık anonim şirketler kurulması, köylerden başlanarak toplumsal kalkınma kalkındırılması, madenlerin ve özellikle petrolün millileştirilmesi, planlı ekonomi ile planlı bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi, sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi gibi sosyal yönü ağır basan vaatler yer almaktaydı.¹⁰³ Ancak bu politika halka hatta birçok il teşkilatına dahi iyi bir şekilde anlatılamamıştı. CHP il teşkilatları, genel merkezden bir konuşmacı isteyerek seçimin ana teması olan ortanın solunu anlatmasını istiyorlardı.¹⁰⁴ 1965 seçimlerini gerçekleştirmiş ve CHP beklemediği bir yenilgi ile karşı karşıya kalmıştı. Yaşanan bu yenilginin ardından CHP içerisinde yenilginin nedenine dair tartışmalar başlamıştı. Tartışmaların merkezinde ise ortanın solu yer almaktaydı. Sol kelimesinin halk arasında rahatsızlık yarattığından, ortanın solunun halka yeterince anlatılmadığına ya da seçim öncesinde bu tabirin kullanılmaması gerektiğine kadar, ortanın solu çeşitli eleştiriler almıştı. Suna Kili'ye göre ise seçimin kaybedilmesinin nedenleri şunlardı; CHP'nin 1960 darbesi sonrası "ordu zoru ile iktidara gelmek isteyen" parti imajından kurtulamaması, koalisyon hükümetlerinin bütün sorumluluklarının CHP'ye atfedilmesi, parti örgütü içerisinde yaşanan sıkıntılardan dolayı örgütün seçimlerde iyi çalışmaması, ortanın solu politikası karşı diğer partilerin bu politikayı Marksist bir politika olarak göstermesi ve CHP'nin bu ithamlardan kurtulamaması ve partinin halk tabaklarına inememesi ve halk gözünde yorgun, bezgin bir imajından kurtulamaması.¹⁰⁵ Genel seçim yenilgisinin sebebi olarak ortanın solunu gösterenler karşısında İnönü ve Ecevit bu politikadan vazgeçilmeyeceğini belirtmişti. İnönü gençlere karşı yaptığı bir konuşmada;

*"Seçimlerde yanlış yaptık, diye düşünenleriniz çıkabilir. Hiç önemi yoktur. Biz, doğru düşündüğümüze inananlar üstünüz. Yanlış diyenleri doğru olduğuna inandırmaya çalışırız. Olmazsa bizden ayrılırlar."*¹⁰⁶

¹⁰³ Bildirgenin tamamı için; *CHP 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi*, Rüzgârlı Matbaası, Ankara, 1965, s. 1-130. CHP bu seçim bildirgesinin özetlenmiş bir şeklini de basmış ve CHP Söz Veriyor ismi ile yayınlamıştı. *CHP Söz Veriyor CHP'nin 1965 Milletvekili Genel Seçimleri T.B.M.M Seçim Bildirgesi Özeti*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1965.

¹⁰⁴ Örnek olarak Nermin Neftçi anılarında, genel merkezden konuşmacı olarak Turhan Feyzioğlu ile Bülent Ecevit'i istediklerinden ve Feyzioğlu'nun geldiğinden bahsetmektedir. Neftçi, *a.g.e.*, s. 70.

¹⁰⁵ Kili, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁰⁶ Bila, *CHP ...*, s. 186.

diyerek, partinin ortanın solu politikasından vazgeçmeyeceğini ve hatta bu politikanın karşısında olanlarla yolların ayrılabilceğini ifade etmişti.

1965 yılındaki genel seçim yenilgisinin ardından CHP içerisinde ortanın solu söylemi yavaş yavaş terkedilmeye başlanmıştı. 1966 yılının başlarından itibaren CHP içerisinde ortanın solu dillendirilmiyor hatta bu durum diğer partilerinde dikkatini çekiyordu.¹⁰⁷ 8 ay sonra yapılan kısmi senatör seçiminin kampanyasında ortanın solunu söylemini yalnızca Ecevit kullanmış, diğer partililer ise bu söylemi kullanmayarak unutulmaya terk etmişlerdi.¹⁰⁸ Kısmi senato seçimlerinden CHP'nin ikinci parti olarak çıkması parti içerisinde ki tartışmaları arttırmıştı. CHP içerisinde ortanın solu karşıtı olan grup giderek çoğalıyordu. O günlerde ortanın solu deyiminden hoşlanmayan, bu deyimini sakıncalı olarak gören parlamenterler Meclis gruplarının yönetimini ellerinde bulundurmaktaydı.¹⁰⁹ Bu tartışmalar ile birlikte CHP, 18 Ekim 1966 günü 18. Kurultayını gerçekleştirmişti. Bu kurultayda CHP içerisindeki hizipler yavaş yavaş su yüzüne çıkmaya başlamıştı. İnönü'nün desteği ve Ecevit'in liderliğinde ki ortanın solu grubu, sıkı bir çalışma örneği göstermişler ve bu kurultaydan başarı ile çıkmışlardı. Kurultayda İsmet İnönü genel başkan seçilmişti. Fakat asıl şaşırtıcı olan ise genel sekreter seçimiydi. Kemal Satır'ın aday olmaması ve Nihat Erim'in Ecevit'i desteklemesiyle birlikte Ecevit kolay bir şekilde genel sekreterliğe seçilmişti. Seçim kolay geçmiş olmasına karşın İnönü, Ecevit'in genel sekreterliğini erken buluyordu. Bu duruma rağmen Ecevit İnönü ile görüşmüş ve genel sekreterlik dışında bir görev kabul edemeyeceğini belirterek genel sekreterlik görevini almıştı.¹¹⁰ Ecevit bu kurultaya "Ortanın Solu" kitabıyla girmişti. Bu kitapta ortanın solunun ne olduğunu, niçin gerekli olduğunu, bu politikanın temel ilkelerinin neler olduğunu anlatmıştı. Kurultay Ecevit ve ortanın solu yanları için iyi geçmişti. Aslında bu dönemde CHP'yi izleyen biri için bu kurultayda ortanın solunun zaferi büyük bir sürprizdi, çünkü 1965 seçimleri sonrasında ortanın solu mağlubiyetin en önemli sebebi sayılmıştı.¹¹¹ Bu zorlu duruma rağmen kazanılan zafer parti içi çatışmanın bittiği anlamına gelmiyordu. Ortanın soluna karşı parti içerisinde hala belli bir güce sahip olan bir karşıt grup vardı. Bu muhalif sağ grupta, ilk başlarda ortanın solunun yanında olan fakat daha sonra karşıt grubun lideri olan Turhan Feyzioğlu ile birlikte, Orhan

¹⁰⁷ Yunus Emre, *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 90-91.

¹⁰⁸ Kili, *a.g.e.*, s. 222

¹⁰⁹ Kili, *a.g.e.*, s. 222.

¹¹⁰ Bila, *CHP...*, s. 193

¹¹¹ Emre, *a.g.e.*, s. 89.

Öztrak, Ferit Melen, Fehmi Alpaslan, Süreyya Koç, Turhan Şahin, Coşkun Kırca ve Emin Paksüt yer almaktaydı.¹¹² Kurultayın ardından CHP içerisinde ayrışma derinleşmişti.

8'lerin parti içerisinde yaratmış olduğu ayrışma sonrası bu parti içi çatışmanın il ve ilçe örgütlerine de yansımalarıyla birlikte İnönü olağanüstü bir kurultay yapılması istemişti. 4. Olağanüstü Kurultay 28 Nisan 1967 yılında toplanmıştı. İnönü uzun bir açılış konuşması yapmıştı. Bu konuşmada İnönü ilk olarak sorunun kökeni ve nedeni şu sözlerle anlatılmaktaydı;

“Şimdi size, içinde bulunduğumuz buhranın kısa tarihçesini anlatayım: Bugün Merkez Yönetim Kurulu ile T.B.M.M. Grupları Yönetim Kurulları anlaşmaz halde ve daha ileri olarak, birbirleriyle uğraşır halde gösterilmektedirler. Tartışmaların patlaması, 1965 seçimlerinden sonra başlamıştır. 1965 seçimlerine girerken Ben, Cumhuriyet Halk Partisinin Ortanın Solunda bir parti olduğunu söyledim, rakiplerimizin iftira yolu ile istismar gayretleri karşısında bunu, seçim esnasında izah etmeye çalıştık. Seçimden biz genel olarak, memlekette tahmin olunandan daha az neticeyle çıktık. Her seçimden sonra sebep arama ve tartışma tabii olduğu için, aramızda birçok sebepler bulundu ve az bir zamanda bu sebeplerin en başında Ortanın Solu deyimini gösterildi. Ortanın Soluna itiraz edenler, türlü şekilde davrandılar. En müsait anlayışta olanlar, “Cumhuriyet Halk Partisi ilmen Ortanın Solundadır, bu deyim yanlış değildir, ancak vatandaşa anlatılmadan söylenmiştir, seçim zamanı söylenmesi hatalı olmuştur ve zarar vermiştir” diyorlardı. Anlayışları Ortanın Solu deyimini tabii karşılamaya elverişli olmayanlar ise, iptidai hurafelere kadar sebepler göstermeye başladılar. Türkler soldan kalkmayı uğursuzluk sayarlar, solda melekler günahları kaydederler, sol kelimesinden vatandaş ürker, gibi sözler... Bunların önünde olanlar, aslında Cumhuriyet Halk Partisinin reformları benimsemesini yüreklerinde hoş görmemişlerdir. Reform fikrini bertaraf etmek için Ortanın Solu deyimini bir bahane olarak kullanmayı uygun bulmuşlardır. Zaten koalisyon hükümetleri zamanlarında ve özellikle Cumhuriyet Halk Partisinin bağımsızlarla yalnız başına hükümette bulunduğu, 3. Koalisyonda bile böylelerinin, Meclis içinde kendi hükümetlerini benimsemek ve desteklemek arzusu, hevesiz bir zoraki çabadan ileri mahiyet göstermiyordu.

¹¹² Bila, CHP..., s. 194.

Bu seçimlerden hemen sonraki hikâye, 1965 Ekim 8'lerin sonunda başlayan Meclis içi, Parti Meclisi ve bu radarı sıçrayarak, tabiatıyla teşkilatta benzer fikirleri destekleyenlerin yürüttükleri teşkilat içi tartışmalar devridir... ”¹¹³

Daha sonra ise CHP'nin ne olduğunu nerede durduğunu ve ortanın solu politikasıyla olan bağına değinmişti. Bu bölümde de;

“... Ortanın Solu, Cumhuriyet Halk Partisinin programıyla, seçim bildirgeleriyle sınırlıdır. Cumhuriyet Halk Partisinin programında, tüzüğünde düzeltme yapmak yalnız Kurultayların hakkıdır.

Ortanın Solu, bir ileri hamle ve bir ileri fikir hareketidir. Halkçılığımızı, devletçiliğimizi, devrimciliğimizi, zamanın ihtiyaçlarına ve programın icaplarına göre özet olarak anlatabilen bir kısa tarifdir. Bunu her partili anlatmaya, değerlendirmeye yetkili ve ödevlidir....

Cumhuriyet Halk Partisinin, sağın karşısında olduğu bellidir. Biz, devrimleri yapan partiyiz. Fakat Cumhuriyet Halk Partisi, aynı zamanda aşırı solun, yani komünistliğin bugünkü yaşayış düzeni içinde karşısına çıkacak tek emniyet duvarıdır....

Milliyetçi, demokratik, laik, sosyal hukuk devletinin hem tarifçisi, hem tatbikçisi Ortanın Solunu açıkça anlatan Cumhuriyet Halk Partisidir. Cumhuriyet Halk Partisi, Ortanın Solu anlayışı içinde bir yeni fikri de memlekete mal etme çabasındadır... ”¹¹⁴

diyerek ortanın solunun CHP çerçevesinde nasıl oluştuğunu anlatmıştır. Ortanın solu politikasının sadece sağ karşıtı bir hareket olmadığını vurgulamış ve bu politikanın komünizmin yayılmasına engel olabilecek tek politika olduğunu söylemiştir. İnönü konuşmasında diğer sosyalist partilerle olan farkları da belirtmiştir.

Bu kurultayda İnönü'nün isteği üzerine iki komisyon kurulmuştur. Bunlar Tüzük Komisyonu ve Parti İçi Sorunları İnceleme Komisyonuydu. Komisyon çalışmalarının ardından Tüzük değişikliği onaylanmış ve 8'ler partiden tasfiyelerinin yolu açılmıştı. Fakat 8'ler disiplin kuruluna gönderilmeden istifalarını sunmuştu. Bu 8 kişinin istifasıyla birlikte bazı milletvekili ve senatörlerde partiden istifalarını vermişlerdi. Aslında her ne kadar parti içerisindeki sorun ideolojik gibi görünse de sorunun ideolojik ya da siyasal

¹¹³ İnönü Ortanın Solunu Anlatıyor CHP Nedir, Ne Değildir?, Ulusal Basımevi, Ankara, 1967, s. 5-6.

¹¹⁴ A.g.e, s. 9-10.

değil idariydi.¹¹⁵ O dönemde birçok milletvekilinin de değindiğini gibi mesele özellikle Turhan Feyzioğlu ve arkadaşları için İnönü'den sonra genel başkan olabilmektir.

8'lerin tasfiyesinden sonra yayınlanan Parti Meclisi bildirisinde "CHP'nin bundan böyle, tam bir dayanışma ve düşünce tutarlılığı içinde ve Atatürk'ün yolunda devrimci tabiatına uygun bir dinamizmle vatandaşlara güven vereceği" ifade edilmişse de iç çekişmenin sona ermediği, partinin tutarlı, güven verici bir düzeye ulaşamadığı sonraki gelişmelerle ortaya çıkmıştır.¹¹⁶

Görünürde sağlanan birlik ile geçen bir buçuk yıl aradan sonra CHP 19. Kurultayını Ekim 1968 yılında gerçekleştirmişti. 19. Kurultayda bir hizipleşme görülmemiş, büyük tartışmalar yaşanmamıştır. Kurultaya sunulan parti meclis raporunda iki kurultay arasında yapılan yeniliklere değinilmişti. Bu raporun giriş kısmında göze çarpan detaylardan biri 8'lerin ayrılışının bir budama hareketi olarak görülmesi ve koca çınarı yaşatmak için bu budama hareketinin gerekli olduğunun belirtilmesiydi.¹¹⁷ Bunun yanı sıra raporda gelecek seçimler için bir seçim stratejisi önerilmekteydi. Bu öneriler şu şekilde sıralanmıştı;

"1. Seçim kampanyası sırasında, soyut sorunlardan çok, vatandaşlara, düzen değişikliği ihtiyacını kendi günlük yaşamlarında duyuran somut konuları işlemek; ortanın solu tutumunu, soyut ifadelerle değil bu konulara dayandırarak anlatmak;

2. Geçmişin tartışmasına girmemek;

*3. Dinsel tartışmaların, sosyal ve ekonomik sorunları gölgede bırakmasına imkan vermemek .."*¹¹⁸

Raporda yer alan konulardan biri de, ortanın solu politikasının bilimsel temellere dayandırılarak halk içerisinde daha fazla tutunmasının sağlanmasıydı. Yayınlar hakkında da bir bölüm hazırlanmış, Ecevit'in "Bu Düzen Değişmelidir" kitabı ile yayınlanan iki broşür ve partinin yayın organları anlatılmıştı. 8'lerin partiden tasfiyesi sonrası ortanın solu politikasını savunanların parti içerisinde daha etkin çalıştıklarının bir göstergesi olarak raporda da yer alan bazı büro ve komiteler kurulmuştu. İşçi Büro Komiteleri,

¹¹⁵ Emre, a.g.e., s. 95.

¹¹⁶ Kili, a.g.e., s. 242.

¹¹⁷ CHP 19. Kurultayı Parti Meclis Raporu, Ankara, 1968, s. 10.

¹¹⁸ a.g.e., s. 13.

Kooperatif Bürosu, Mahalli İdariler Bürosu gibi ortanın solu politikasının temel taşlarını oluşturan konular hakkında bürolar artık parti bünyesinde yer almıştı.¹¹⁹

İnönü açılış konuşmasında ortanın solu ve parti içi yaşanan sorunlarla ilgili olarak şunları söylemiştir;

“Biz, 1965 seçimlerinden itibaren Cumhuriyet Halk Partisi ilkelerinin ortanın solu ifadesiyle belirttiğimiz sosyal alandaki görevlerini, başlıca parti politikası olarak izlemekteyiz. Bu yüzden parti içi fikir ayrılıkları çıktı ve bu ayrılıklar partimizin içini aynı düşünce ve kanıda bulunan insanların çevresi haline getirdi. Çetin iç tartışmalardan ve ayrılıktan sonra, parti içinde anlaşma ve dayanışmanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bir üzüntülü kuşku halindeydi. Gerçek şudur ki, biz, 1957 ayrılığından sonra, her gün iyiye doğru ilerledik. Ortanın solu üzerindeki tartışmalardan parti içinde bir tortu kalmamasını iyi yürek ve içten karar ile izledik, yürüttük.

Vakit vakit güçlülere uğradığımız doğrudur. Aramızda vakit vakit çıkan anlaşmazlık daima dışarıdan Halk Partisi içini bulandırmak isteyenlerin oyunlarıdır. Bunlara rastgeldikçe kendi içimizde görüşüp anlaşmayı sağlıyoruz. Bizim içimizde aşırı solcular bulunduğu bahsedilir. Bizim içimizde beraber çalıştığımız arkadaşların hiçbirinin aşırı solculuğundan şüpheli ve tedirgin değiliz. Bunun gibi ortanın solu politikasını benimsememiş idarecilerimizden aramızda eser yoktur.

Memlekette bir sosyalist parti teşekkül etmesini veya bulunmasını Anayasamızın mümkün gördüğünü kabul ediyoruz. Mahkeme kararı böyledir.

Biz, sosyalist parti değiliz. Cumhuriyet Halk Partisiyiz. Sağımızda olanlarla ve solumuzda olanlarla her büyük meselede ayrıntılarımız meydandadır.

Önümüzde genel seçimler var. Bu seçimlere umutla gidiyoruz. Vatandaşın partimize güveni her gün gözle görülecek derecede artmaktadır.”¹²⁰

Parti içerisinde giderek güçlenen Ecevit ise kurultayın ikinci günü konuşmuştu. Ecevit, CHP'nin Marksizm ve Leninizme gidemeyeceğini, buna tarihin engel olduğunu

¹¹⁹ Bu bürolar hakkında detaylı bilgi için bkz. *CHP 19. Kurultayı Parti Meclis Raporu*, Ankara, 1968, s. 17-21.

¹²⁰ “İçimizde Hiç Kimsenin Aşırı Solculuğun Şüpheli Değiliz”, *Milliyet*, 19.10.1968, s. 7.

söylemiş ve ortanın solu sınırı aşamaz demişti.¹²¹ Partililerin ortanın sınırını sormaları üzerine ise Ecevit;

*“En esaslı sınır sosyal demokrasidir. Burjuva demokrasinin tehlikeye düşebileceği noktada ben dururum. Bir adım öteye gidemem. Çünkü o burjuva demokrasisi sosyal demokrasiye giden yoldur.”*¹²²

diyerek cevap vermişti. Ecevit’in burada sosyal demokrasi tabirini kullanmış olması ilginçtir. Çünkü Türkiye’de antikomünizm rüzgârlarının şiddetli bir şekilde estiği bu dönemde sosyalizm kökenli olan sosyal demokrasi tabirinin kullanılması, CHP ve Ecevit üzerindeki sosyalist veya komünist damgalarının artması anlamına gelecekti. CHP ve Ecevit bu yüzden uzun bir süre ortanın solu politikası sosyal demokrasi olarak kullanmamaya dikkat etmişti. Ecevit, konuşmasında partilileri halka ortanın solunu anlatmaya çağırmış ve bunu yaparken izlenecek yolu da şu şekilde anlatmıştı:

“Halkla aramızda olan duvarı aşmalıyız. Köy liderleriyle görüşmemiz ortanın solu hareketini onlara anlatmamız lazımdır. Eşlerinle birlikte köylere gideceksiniz. Köylü 100 yıldan beri, hele çok partili demokraside çok aldatılmıştır. Bu sebepten şüphelidir. Evlerde dostlarla yapılan sohbetlerden, kulüplerde geçen zamanlardan bir kısmı köylere ayrıldığında her istediğimiz hallolunur.

Gidemediğimiz köy bizim değildir. Ortanın soluyla gidebileceğimiz her köy bizimdir. 1960 öncesine nazaran ayrı bir ortam içindeyiz. Politikacıları ve halkı karşımıza almayacağız ve bu şekilde mücadele etmeyeceğiz. Bizim politikamız savaş kazanmak değil, seçimle gönül kazanmak olacaktır. Türk halkı yıllardır taassuptan kaçmış bir halktır. Onu taassuba sürükleyen çıkarıcılar vardır. Fakir halk çaresizlik içinde kaldığı zaman bu dünyada bulamadığım öteki dünyada bulacağını zannederek çalışır.

İrticain da, taassubun da altında ekonomik ve sosyal düzen bozukluğu vardır. Başka okulların kapılan yüzlerine kapananlar İmam Hatip Okullarına gitmişlerdir. Gerçek ortanın soluna gelecekler bunlar olacaktır. Ortanın soluna en çok ihtiyacı olanlar bunlardır.

¹²¹ Bila, *CHP...*, s.199.

¹²² “Ecevit Katı Doktrinleri Kabul Etmeyeceğiz Dedi”, *Milliyet*, 20.10.1968, s. 1.

Din duyguları üzerine yürümeyelim, ama onu sömürenler üzerine kudretle, cesaretle gidelim. Savunma devri kapanmıştır. Şimdi müfterilere taarruz ve halkı aydınlatmak devri başlamıştır. Ortanın solu dinsizliktir diyen sahte din adamlarını camilerde cevaplandırmak zamanı gelmiştir. Kulun kusurunu Tanrıya yüklemeye kimsenin hakkı yoktur. İnsanlığın kaderi insanca yaşamaktır.

Biz kimsenin haklarının çiğnenmeyeceği bir düzen kurmak istiyoruz. Artık partililik, köylü ve halk için kulüpçülük ve mezhepçilik olmaktan çıkmıştır.

Savunmamız yalnız laiklik konusunda değil, bütün konularda olmalıdır. Ortanın solunda olmak ayıp bir şey değildir. Asıl ortanın solunda olmamak ayıptır. (Bu düzen değişmemelidir) diyenler kendilerine savunmalıdır. Ortanın solu bilimsel olarak değil günlük yaşantılarla köylüye anlatılmalıdır.”¹²³

Kurultayda parti içerisindeki çekişmeler gün yüzüne çıkmamıştı. Ortanın solu politikası kurultaya hâkim olmuştu. Kurultay sonunda yayınlanan bildiride yer alan, Türk köylüsünün sömürülmekten, Türk tarımı sürünmek kurtarmak, toprak reformunu gerçekleştirmek, kooperatifler eliyle halk kesimini güçlendirmek, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri önlemek ve sosyal adaleti yaygınlaştırmak gibi maddelerin yer alması, kurultayda ortanın solu etkilerini göstermektedir.¹²⁴ İnönü tekrar genel başkan ve Ecevit de tekrar genel sekreter seçilmişti.

Kurultayın ardından 1969 seçimleri yaklaşıyordu. CHP bu seçime ortanın solu politikasını daha çok benimsemiş ve sistematik bir hale getirmiş olarak girmişti. Seçim için hazırlanan bildirgeye “İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz” ismi verilmiş ve bu bildirgenin CHP’nin düzen değişikliğinin programı olduğu belirtilmişti. Bu bildirge bilim adamlarının da katıldığı uzun bir hazırlık evresi sonucunda ortaya çıkmış ve 1965’ten beri her türlü ortamda dile getirilen görüşleri, çözüm önerilerini kapsamlı ve toplu bir şekilde bir araya getirmişti.¹²⁵ Kısaca, 1969 seçim bildirgesi, CHP’nin halk ortanın solu politikasını her şeyiyle anlattığı bir kitap olmuştu. 17 bölümden oluşan bildirgenin ilk bölümü “Köylüye Dönük Düzen Değişikliği” başlığıyla köylü ile ilgili sorunları ele alıyordu. Köylüye dönük bu düzen değişikliğinin amaçları ise şu şekilde sıralanmıştı;

1-) Köylünün üretimi arttırması sağlanmalıdır.

¹²³ Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP 1960-1971*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 307-308.

¹²⁴ Kili, *a.g.e.*, s.244-245.

¹²⁵ Uyar, *İki Darbe...*, s. 324.

2-) *Bu üretim artışından meydana gelecek değer, geniş ölçüde köylünün olmalıdır.*

3-) *Köylü, artan ekonomik gücüyle Türkiye'nin hızlı sınaileşmesine katkıda bulunmalıdır.*¹²⁶

Bu söylemler ile köylü toplumsal gelişmelerin temel taşı haline getiriliyordu. Bazı dönemlerde de köylü için girişimlerde olmasına karşın bu bildirge de köylü çok ayrı bir önem kazanıyor hatta CHP uzun bir aradan sonra köylüyle barışmaya çalışıyordu. Bir başka bakış açısından bakıldığında da AP'nin köy kökenli seçmeninin oylarının CHP tarafına geçilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür.¹²⁷ Bildirge de bu amaçlara ulaşmak için izlenecek yöntemlerden de bahsedilmektedir. Bu yöntemlerin başında toprak reformu gelmekte ve ardından çok yönlü tarım, tarım kredileri, kooperatifler eliyle pazarlama, köylünün sanayiye yatırımı, sigortalar, köykentler ve köylünün eğitimi yer almaktaydı.¹²⁸

Bildirgenin bu kısmında asıl göze çarpan söylem ise “Toprak İşleyen Su Kullananın” söylemidir. Bu söylem seçim kampanyası sırasında bir slogana dönüşmüştü. Bu söylemin uygulamasının da şöyle gerçekleşeceği söylenmekteydi;

*“Kendileri filen çiftçilik yapanlar, işledikleri toprağın sahibi olacaklardır. Tarımda kullanılan su kaynakları ise devlet mülkiyetinde bulunacaklar, fakat çiftçilerin kendi bölgelerindeki sulardan adaletli ölçülerle yararlanabilmeleri sağlanacaktır. Toprak ağalına da, su ağalığına da böylece son verilecektir....”*¹²⁹

Her ne kadar bu söylemler parti içerisinde hazırlanmış olmasına karşın parti içerisinde bu söylemlerle ilgili sıkıntılar mevcuttu. Örneğin, bu slogan, aslında Ecevit'in çabalarıyla seçim sloganı haline getirilmişti fakat gerek İnönü gerekse parti örgütleri açısından bu sloganın ne anlama geldiği ve iktidara geldiklerinde nasıl hayata geçirileceği konusunda bir mutabakat oluşmamış ve hatta bazı partililer bu sloganı özel mülkiyete karşı bir saldırı olarak nitelendirmişlerdi.¹³⁰

¹²⁶ *İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969, s. 2.

¹²⁷ Uyar, *İki Darbe...*, s.326.

¹²⁸ Bu yöntemler hakkında detaylı bilgi için bkz. *İnsanca Bir...*, s. 2-7.

¹²⁹ *İnsanca Bir...*, s. 3.

¹³⁰ Ayata, *a.g.e.*, s. 84; Atakan Hatipoğlu, *CHP'nin İdeolojik Dönüşümü Kemalizmden Sosyal Demokrasiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 280.

İkinci bölüm de sanayileşme yer almaktaydı. Bölüm hemen ilk paragrafların yer alan;

“Ortanın Solunda Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye’yi çağdaş uygarlık düzeyine yükseltebilmek için, halk çoğunluğunu yoksulluktan kurtarabilmek, Türkiye’nin bazı bölgelerinde hala süregelen feodal yapı kalıntıları yıkabilmek için, her alanda tam, bağımsızlığımızı sağlayabilmek ve demokrasimize her bakımdan gerçeklik kazandırabilmek için, bütün kaynak ve olanakları birbiriyle uyumlu olarak harekete geçirip, Türkiye’yi kısa zamanda bir sanayi toplumu durumuna getirmek gerektiği inancındadır.

Bu nedenle, Cumhuriyet Halk Partisinin tarım politikası, orman politikası, Doğu politikası, doğal kaynaklar politikası, sosyal güvenlik politikası, kredi ve vergi politikası, dış ticaret politikası, eğitim politikası, birbiriyle bağlantılı ve tutarlı olarak, hep, Türkiye’nin ekonomik yapısını hızla değiştirerek, Büyük ve Bağımsız Sanayi Toplumu’na geçişi sağlama amacına yönelecektir....”¹³¹

cümleleriyle, kırsal da köylüye ve tarıma verdiği değeri şehirde sanayileşmeye ve işçiye vermişti. CHP buradaki söylemleriyle uygulanacak her politikanın sanayileşme yolunda bir adım olacağını belirtmişti. Bu bölümde ki asıl söylem ise “İçeride Halkçı, Dışarıya Milliyetçi” idi.¹³² Ülke içerisinde halk yararına kurulacak sanayilerden bahsedilirken yerli ürünlere de teşvikin artacağı önemle vurgulanmıştı. Ortanın solu söylemi devletçi bir söyleme sahip olmasına karşı sanayinin tamamen devlet elinde olmasına karşı idi. Daha çok kooperatifler ve ya halk ortaklıkları ile kurulacak sanayiden yanaydılar. Kapitalist üretim biçimiyle de esastan bir kavgaları yoktu ve sadece sosyal sınıflar arasında daha adil bir gelir dağılımından yanaydılar ve bu amaçla, Türk kapitalizmindeki tekelleşme eğilimine gem vurmak istiyorlardı.¹³³

Üçüncü bölüm ise ormanlar ve orman köylüleri ile ilgiliydi. Orman köylülerinin yaşadığı birçok sıkıntı ele alınmış iktidara gelindiğinde buna nasıl bir çözüm üretileceği anlatılmıştı.¹³⁴ Dördüncü bölümde ise eğitim sistemi ele alınmış ve özel okullardan yükseköğretime, yoksulluk yüzünde okuyamayan insanlardan bölünmüş olan üniversite gençliğine kadar geniş bir çerçevede incelenmişti.¹³⁵ Beşinci bölümde dış politika

¹³¹ *İnsanca Bir...*, s. 13.

¹³² *A.g.e.*, s. 13.

¹³³ Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 281-282.

¹³⁴ *İnsanca Bir...*, s. 23-27.

¹³⁵ *A.g.e.*, s. 29-40.

konusunu ele alınmıştı. Bildirgede en az üzerinde durulan konu olan dış politikada ittifaklara bağlılıktan söz edilmiş ve hem ABD ile hem SSCB ile olan ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği belirtilmişti.¹³⁶ Altıncı bölümde doğuda yeni bir düzen bahsedilmiş ve bölgenin geri kalmışlığı ve bölgede yaşanan eşkıyalık, kaçakçılık ve toprak ağalığı gibi sorunlar üzerinde durulmuştu.¹³⁷ Diğer bölümlerde de siyasi konulardan uzak durulmuş ve daha çok sosyal ve ekonomik hayatın düzenlenmesine ilişkin konular yer almıştı.¹³⁸ 1969 seçimlerini diğer seçimlerden ayıran en önemli fark ise ilk defa CHP'nin demokratik rejim meselelerini başlıca konu edinmemesidir.¹³⁹

Bu farkın yanı sıra, seçim kampanyası sırasında CHP içerisinde yeni bir seçim stratejisi belirlenmişti. CHP tarihinde ilk defa uygulanan bu stratejide, kampanya öncesinde Merkez Yönetim Kurulu hazırladığı “1969 genel seçimlerinde uygulanacak propaganda stratejisi” genelgesini “gizlidir” kaydı ile bütün örgüte, adaylara, partili sözcülere ve konuşmacılara yaymış, stratejide belirtilen ölçüler, esaslar içinde kampanyayı yürütülmesini istemiştir.¹⁴⁰ Bu genelgede geçmişteki siyasi konulardan, din ve laiklik üzerinden yapılan tartışmalardan kaçınılarak daha çok sosyal ve ekonomik politikaların konuşulması ve hatta ortanın solu anlatılırken seçim bölgelerinin özel sorunlarından örnekler ile anlatılması istenmişti.¹⁴¹

CHP seçimlerde %27,4 oy almış ve ikinci parti olarak çıkmıştı. Fakat İnönü bu durumu başarı olarak görmekteydi. Hatta bu başarının Ecevit'e ait olduğunu belirtmişti.¹⁴² İnönü her ne kadar bu durumu başarı olarak görse de bu parti içerisinde bir seçim yenilgi olarak görülmekteydi. Seçim sonuçlarının hemen ardından parti içerisinde tartışmalar başlamıştı. Bu sefer Ecevit karşısında yer alan kişi ise Kemal Satır idi. Kemal Satır ile birlikte Nihat Erim de Ecevit'e karşı muhalefete başlamıştı. Satırcılar ile Ecevitçiler arasındaki tartışma parti içerisinde uzun bir süre devam edecek, Ecevit genel başkan olması ve İnönü'nün istifasıyla birlikte Kemal Satır'ın partiden ayrılarak CP'yi

¹³⁶ A.g.e., s. 41-44.

¹³⁷ A.g.e., s. 45-56.

¹³⁸ Bildirgedeki diğer bölümler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A.g.e., s. 56-133.

¹³⁹ Gökhan Gökçürk, “1946-1980 Yılları Arasında Siyaset Sosyolojisi Açısından Cumhuriyet Halk Partisi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012, s. 426.

¹⁴⁰ Kili, a.g.e., s. 248.

¹⁴¹ Genelgenin tamamı için bkz. *CHP XX. Kurultayı Parti Meclisi Raporu*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1970, s. 163-164; Kili, a.g.e., s. 248-249; Ethem Özbakır, *Dünya'da ve Türkiye'ye Demokratik Sol Belgeler*, CHP Gençlik Kolları Yayını, Ankara, s. 224-226.

¹⁴² “İnönü: Başarı Ecevit'in dedi”, *Milliyet*, 15.10.1965, s. 11.

kurmasıyla sona erecekti. Tartışmalar sürerken 20. Kurultay gerçekleşmesi gereken tarihten daha erken bir zamanda 3 Temmuz 1970 tarihinde başlamıştı. İnönü parti içerisinde yaşanan tartışmadan dolayı endişeleniyor ve bir bölünmenin daha yaşanmasını istemiyordu. İnönü konuşmasında;

“Bu Kurultay'da yapacağımız ödevler ve alacağımız kararlar önemlidir. Memleketin demokratik rejim içinde 20 yıllık tecrübesi vardır. ·

Rakiplerimiz aslı olan ve aslı olmayan şayialardan istifade ederek bizi halk gözünden düşürmeğe çalışmaktadırlar. Bu akımlar karşısında uyanık bulunmamız lazımdır. Bize verilebilecek zararların etkeni ve önemlisi, şüphe etmemelidir ki, aramızda anlaşmazlık olduğu kanısını vatandaşa vermek ve bizim siyasal iktidarımızın tutarsız ve çekişmeli bir ortam içinde geçeceği kuşkusunu yaratmaktır.

Partimizde bugünkü yöneticiler arasında sosyal ve siyasal meselelerde ve ortanın solu anlayışında ayrılık yoktur. Yeni Parti Meclisini seçmemiz, Kurultayımızın zihniyeti ve tavsiyesi için başlıca işaret olacaktır.

Yeni Parti Meclisinde şu iki nitelik bulunmalıdır. Birisi, sosyal ve ekonomik konularda partinin izlemek istediği politikayı yürütmek üzere seçilecek Genel Sekreterin güvenle çalışabileceği bir Merkez Yönetim Kurulu kurulabilmelidir.

Bunun kadar önemli olan, Parti Meclisinin ikinci niteliği ise, Merkez Yönetim Kurulunun ve parti yönetiminin ciddi bir inceleme ve denetim altında bulunmasıdır.”¹⁴³

diyerek iki grubunda üstün gelmemesi için çalışmış ve parti içerisinde bir denge politikası sürdürmüştü. Fakat İnönü'nün bu çabalarına rağmen Ecevit-Satır tartışmaları kurultayda devam etmiş hatta sonrasında giderek büyümüştür. Kemal Satır konuşmasında Ecevit ile tam bir çelişme halinde olduklarını belirtmiş, Ecevit'in köylü eylemlerini ve toprak işgallerinin yanında olmasının kanuna aykırı olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁴

Ecevit, kurultayda 3 saat süren uzun bir konuşma yapmış ve kendisine yöneltilen eleştirileri yanıtlamıştı. Ecevit konuşmasında ilk olarak 1969 seçimlerinde kendisine yöneltilen söylemlere ve eleştirilere değinerek şunları söylemişti;

¹⁴³ “İnönü: Sosyalist Değiliz Amma...”, *Milliyet*, 04.07.1970, s. 11.

¹⁴⁴ Kili, *a.g.e.*, s. 260.

“...1969 seçimlerinde oylarımızı artıramadık %1 oranında oy kaybına uğradık. Oy kaybindan sonra Ecevit'in iniş devresi başladı, dendi ve bir huruç hareketi yapıp Ecevit'i iş başından uzaklaştıralım havası esti. Kesin olarak şunu ifade etmek istiyorum ki, oy kaybına da uğrasak, tespit ettiğimiz seçim stratejisinden dönmemeye kararlıyım.

Bülent Ecevit, bu eleştirilerle tam bir çember içine alınmak istendi. İşte bu çemberi kırmak için sizleri buraya çağırdık. Parti içinde bir fikir ihtilafımız yok deniliyor, ancak bir Genel Sekreterlik, bir Genel Başkanlık için hesaplar yapıldığı da biliniyor. Merkez Yönetim Kurulundan istifa eden arkadaşlarım emniyetleri ve ikballeri için sağlam bir dal aramaya başladılar. Bülent Ecevit, bizim politik geleceğimiz için bize emniyet vermiyor, dediler. Ama beni tutunacak bir tek dalı kalmamış olsam bile sonuna kadar yürüyeceğim. Siyasi kaderini bana bağlayanlar kendilerini emniyette hissetmiyorlarmış “Ecevit’e evet, etrafına hayır” diyorlar. Bu sloganı buraya getirmediler. Şunu kesinlikle ifade edeyim: Hiçbir arkadaşımı kendi irademle feda etmeye niyetim yok. “Çevresi Ecevit’i yanılıyor” diyorlar. Bu kadar çabuk yanıtılan bir adam isem, beni Genel Sekreter değil, Parti Meclisine dahi seçmeyin. Bu slogan Ecevit’i kurtarmak için değil, avuç içine alma kampanyasıdır. Bunları kimler söylüyor biliyor musunuz? Dereyi geçerken beni yalnız bırakanlar ...”¹⁴⁵

Ardından ise Türkiye’de ve CHP içerisinde yaşanan değişimlerden söz etmiş ve CHP içerisinde yaşanan değişimin nereden nereye olduğunu şu sözler ile anlatmıştı;

“...Biz artık Türkiye’de olaylara bürokrat aydın açısından bakmıyoruz. Halk açısından bakıyoruz. CHP’nde bakış açısı değişmiştir. CHP’nin devrimcilik görüşü değişmiştir. Şimdi devrimcilik sözünden altyapı- devrimciliğini anlıyoruz. Çalışma hızımız değişmiştir, çalışma yöntemlerimiz değişmiştir. Seçim stratejimiz teşkilatla birlikte hazırlanmıştır. CHP’nde kapalı politikadan açık politikaya geçilmiştir. Kadro değişikliği olmuştur. Bu kadro değişikliğini siz yapıyorsunuz. Tükenenler kendi kendilerini tasfiye ediyorlar. Toplum hızla gelişiyor. Artık her şey serbestçe tartışılıyor, her adım başında değişiklik oluyor. Bunlara uyup

¹⁴⁵ “İnönü “Anlaşmazlığa Bir Çare Bulacağım””, *Milliyet*, 06.07.1970, s. 11; Kili, a.g.e., s. 260-261; Uyar, *İki Darbe...*, s. 363-364.

uymamamız için, sizleri her zaman buraya çağıracağız, sizlerden direktif alacağız. Türk toplumu durmuyor ki, biz durup oturalım.

Burada konuşan arkadaşlar fikir ihtilafları olduğunu söylediler, ancak bu arkadaşlarla stratejide köklü ayrılıklarımız vardır. Halka açık anonim ortaklıklar bir kapitalizm yutturmacılığıdır. Benim halka açık ortaklıklardan maksadım kooperatifçiliktir. CHP’nde eskiden sağa doğru bir yarış vardı, şimdi sola doğru bir yarış var. Benim anladığım devletçilikte halk, ekonomik bakımdan iktidara gelmezse, siyasi bakımdan da iktidara gelemes. Ben sınıflar arasında kaynaşmayı ve bütünleşmeyi istiyorum. Üretici hem üretsin, hem satsın ve hem de ihraç etsin. Aracılar, tefeciler ortadan kalsın istiyorum...

...Bugün Türkiye’de artık kitle partisi olmağa imkân yoktur. Kitle partisiyiz diye aracılar, tefeciler hakkında bir şey söylemeyecek miyiz?

Gezdiğim birçok köyde “Burası toprak reformu bölgesidir” tabelalarının dikildiğini gördüm. “Bu köyde toprak mücadelesi yapılıyor” şeklinde pankartlar okudum. Bunlara elbette devrimci eylem diyeceğim. Yazarlar Türkiye’de demokratik rejimle kalkınma olmaz diyorlar, hâlbuki Türkiye’de ilk defa halk hakkını almak istiyor. Buna inanınız arkadaşlar. Toprak işleyenin, köylünün olacaktır. Tüccar için, milletvekili için, iş adamı için toprak ek gelirdir. Amma köylü için tek gelir kaynağıdır. Toprak işleyenindir sözüne karşılık, “fabrikada işçinindir” sloganıyla karşıma çıkılıyor. Hayır, işçilerin de fabrika sahibi olmasını istiyoruz, ama kurulan fabrikaların işçilerin olmasını istemiyoruz. Biz, durum değiştiren, zemin değiştiren bir partiyiz. Birliğimiz tutar birliğine, kadro birliğine varmalıdır. Kabibay geniş cepheciliği savundu ve “Aydınlarla birleşmeliyiz” dedi. Gençleri birbirine kırdıranlarla ben nasıl bir araya gelebilirim? Nasıl bir şemsiye altında toplanabilirim? Biz demokrasimize “Cici demokrasi” diyen aydınlarla birleşemeyiz...”¹⁴⁶

Konuşmasının sonlarına doğru ise bu dönemde CHP’nin nasıl bir yoldan geçtiğine ve ne yapması gerektiğine kısaca değinmiş ve şunları söylemişti;

“...Bizim yaptığımız Türk halkını sömürücülerden kurtarmaktır. Daralan çemberin içinden CHP’ni siz kurtaracaksınız. Benim gücüm yetmez buna...”

¹⁴⁶ “İnönü “Anlaşmazlığa Bir Çare Bulacağım””, *Milliyet*, 06.07.1970, s. 11; Kili, a.g.e., s. 261-262; Uyar, *İki Darbe...*, s. 364-367.

Tekras'taki petrol Şirketi, İngiltere'deki Boraks Şirketi ve Kızıl Çin stratejileri CHP ile uğraŐıyor. Biz burada oyun oynamıyor, büyük tehlikelerin içinden geçiyoruz. Tutarlı kadrolarla esenliğe çıkabiliriz.”¹⁴⁷

Ecevit'in konuşmasında en çok dikkat çeken konu, kitle partisi olunamayacağına dair açıklamalarıdır. CHP, kuruluşundan itibaren sürekli her kesime hitap eden bir kitle partisi olduğunu belirtmekteydi. Fakat özellikle 1960 yıllardan itibaren değişen toplum yapısı ve sınıfların ortaya çıkması CHP'yi de artık bir kesimin partisi olmaya doğru sürüklemekteydi. İşte Ecevit ve ekibi bu noktada, köylünün, işçinin ve ezilen halk kitlelerinin yanında olunması gerektiğini öne sürmekteydi.

Kurultayda Ecevit'e birçok eleştiri yöneltilmiş olmasına karşın en önemli eleştiri ve tartışma konusu Ecevit'in Atatürk devrimlerini küçümsediği iddiası olmuştu. Kurultaydan önce başlayan bu tartışma kurultayda da devam etmişti. Ecevit, kurultaydan hemen önce Atatürk ve Devrimcilik kitabını yayınlamıştı. Bu durum ile ilgili olarak kurultay konuşmasında şunları söylemişti;

“... Bugün huzurunuzda, Atatürk ve Devrimcilik adlı kitabımla çıkıyorum, okuyunuz. İnceleyiniz. Eğer Atatürk'e karşı bir cümle varsa bana oy vermeyin. Eğer Atatürk bugün olsaydı, o da bir takım tabuları yıkardı. Nitekim Atatürk bütün tabuları yıkmış, kıyafet ve harf devrimlerini yapmıştır. Buna tepki gösterenler sözde aydınlardır, köylü değildir. Aydınların kendi suçlarını köylüye yüklemeğe hakları yoktur. Atatürk devrim için üniformasını çıkarıp kendini halkın içine atmıştır. Devrim yapmak isteyenler halka gitsinler. Atatürk'ün saraydan çıkıp halka gittiği gibi...”

Ecevit'in bu eserinde üzerinde durduğu konu altyapı – üstyapı devrimciliği ayrımı idi. Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerin üst yapı devrimi olarak nitelendirilmiş ve bazı çevreler tarafından Atatürk'ün yaptıklarının küçümsenmesi olarak nitelendirilmişti. Ecevit kitabında Atatürk devrimlerinin üstyapı devrimi olmasının küçümsenecek bir durum olmadığını, dönemin şartlarının üstyapı devrimlerini gerektiğini de belirtmişti.¹⁴⁸ Gerçek devrimciliğin altyapı devrimciliği olduğunu, Atatürk'ün daha uzun yaşaması durumunda devrimlerini ileriye götüreceğinden de bahsedilmişti. Altyapı devrimciliği ile üstyapı devrimciliğinin çizgileri kitapta tam olarak belirtilmemesine rağmen Altyapı

¹⁴⁷ “İnönü “Anlaşmazlığa Bir Çare Bulacağım””, *Milliyet*, 06.07.1970, s. 11;Kili, *a.g.e.*, s. 262; Uyar, *İki Darbe...*, s. 363-364.

¹⁴⁸ Bülent Ecevit, *Atatürk ve Devrimcilik*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1974, s. 63.

devrimciliğinin gerekleri sekiz başlık altında anlatılarak, altyapı devrimcisinin neler yapması gerektiğini anlatılmıştı.¹⁴⁹

Konuşmalardan sonra seçimlere geçilmiş, seçimler başlamadan önce İnönü, Parti Meclisi için açıklanan listelerden hiçbirini desteklemediğini açıklamış ve Genel Sekreterin Ecevit olacağını ancak Meclis Grup Başkan Vekillerinin de arkadaşı olduğunu belirterek Parti Meclisinde olmasını istemiştir.¹⁵⁰ Seçimlerde İnönü tekrar Genel Başkan, Ecevit de Genel Sekreter seçilmişti. Genel Sekreter Yardımcılığın ise ortanın solu politikasının fikri liderleri olarak anılan Turan Güneş ve Besim Üstünel getirilmişlerdi. Parti Meclisi listesinde Ecevit'in listesinin kazanması sonucu Parti içerisinde Ecevit ve ekibi güçlenmişti.

Kurultay sonunda yayınlanan raporda Ecevit'in galibiyeti ile birlikte ortanın solunun parti içerisinde tamamen yerleştiğini görmek mümkündür. Bu duruma en önemli örnek ise altyapı devrimciliğine değinilmiş ve gerçek devrimciliğin altyapı devrimciliği olduğu belirtilmiş olmasıdır.¹⁵¹

20. Kurultay sonrasında ülkede yaşanan sorunlar ki özellikle gençlik hareketleri ve ordu içerisinde oluşan çeşitli cuntalar, orduyu ziyadesiyle rahatsız etmekte ve bu durum ülke içerisinde bir darbe olabileceği endişesini yaratmaktaydı. Bu konuda Ecevit, 1970 yılının Ağustos ayında yaptığı bir konuşmasında;

*“Türkiye’de bir dikta tehlikesi vardır ve bu ancak ordudan gelebilir. Bu, örneğin Yunanistan'daki gibi, yabancıların bir oyunu olur. Demokratik rejimde bile çok güç olan ekonomik çevreler, askeri diktada daha da güçlenirler. Bir askeri müdahale mümkün gözükmektedir. Fakat bu, ancak egemen zümrelerin yararına olur.”*¹⁵²

diyerek endişesini dile getirmişti. Yaklaşık 7 ay aradan sonra bu endişelerin boşa olmadığı ortaya çıkmış ve 12 Mart 1971’de ordu bir muhtıra yayınlamıştı. 12 Mart muhtırasına bakıldığında Türk siyasi hayatında yer alan diğer darbe ve muhtıralardan farklı olmasının sebeplerinden biri, ordunun üst kademelerinin alt kademelerden gelen darbe tehdidine karşı yapılmış bir müdahale olmasıdır.¹⁵³

¹⁴⁹ Ecevit, *a.g.e.*, s. 64-68.

¹⁵⁰ “İnönü “Anlaşmazlığa Bir Çare Bulacağım””, *Milliyet*, 06.07.1970, s. 11.

¹⁵¹ “Kurultay Bildiri Yayınladı”, *Milliyet*, 07.07.1970, s. 11.

¹⁵² Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 330.

¹⁵³ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I-Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar*, Agora Kitaplığı, İstanbul, s. 218.

12 Mart muhtırasının, ülke çapında çeşitli etkileri olmuştu. CHP içerisinde de büyük etkiler yarattığını hatta CHP içerisindeki büyük bir değişimin başlangıcı olduğunu görmekteyiz. Suna Kili'ye göre muhtıranın CHP açısından önemi, bu parti içinde 1960, özellikle 1965 sonrasında ortanın solu hareketiyle başlayan ve giderek güçlenen, kişilerin düşüncesi olmaktan çıkarak örgüte malolan dinamizme, radikalizme, halkçılığa, devrimciliğe yönelik “yeniden doğma”, “Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bilincinde silkinme”, “Kendini bulma”, “Gerçek halk partisi hüviyetini ve bünyesini kazanma” olayına katkıda bulunmasıdır.¹⁵⁴ CHP’de de muhtıraya karşı verilen tepkiler farklıydı. O sırada Adana’da yapılacak olana üreticiler kurultayına gitmekte olan Ecevit, muhtıra haberini radyodan öğrenmiş ve haber karşısındaki duygularını şu sözleriyle dile getirmişti;

“...Dönerken yolda gözlerimin yaşadığını hatırlarım. Birdenbire demokrasiye ve ortanın solu hareketine verdiğimiz bütün emeklerin yok olacağı kaygısını duydum...”¹⁵⁵

Ecevit, 12 Mart muhtırasına başından beri karşı olanlardandı. Bu muhtıranın demokratik olmadığını her konuşmasında belirtiyordu. Hatta bu muhtıranın iktidardaki partiye değil CHP ve içerisinde gelişen ortanın solu ekibine karşı yapıldığını düşünmekteydi. Ecevit’e göre demokratik mekanizmanın durdurulması ve CHP’nin halk iradesi dışında bir destekle iktidara gelmesi veya gelmek ister görünmesi, CHP’nin halk arasındaki yükselişini engelleyebilecekti ve bu iki madde gerçekleşmişti.¹⁵⁶

İnönü de ilk başlarda muhtıranın karşısında yer almıştı. Hatta 15 Mart 1971 günü yapılan CHP ortak toplantısında yaptığı konuşmasında, ordunun bu hareketiyle parlamentonun çalışmasına izin vermediğini, yapılacak reformların seçimle iktidara gelen bir yönetim ile yapılması gerektiğini ve cumhurbaşkanına geçici bir hükümet kurulması ve bu hükümetin görevinin sadece ülkeyi seçime götürmek olması gerektiğini öne süren bir teklif yapılacağını söylemişti.¹⁵⁷ Bu grup toplantısında CHP içerisinde muhtıra karşı farklı görüşleri olan iki grubun varlığı ortaya çıkmıştı. İlk grup, İnönü ve Ecevit yer aldığı muhtıra karşıtı gruptu. Diğer grup ise, Kemal Satır, Nihat Erim ve Sadi Koçuş’ın etrafında oluşan muhtıranın ülkenin geleceği için daha iyi olduğuna inanan gruptu. Fakat

¹⁵⁴ Kili, *a.g.e.*, s. 267.

¹⁵⁵ “Ecevit 12 Mart ve Sonrasını Anlatıyor”, *Cumhuriyet*, 11.02.1975,

¹⁵⁶ Kili, *a.g.e.*, s.268.

¹⁵⁷ “İnönü “Yeni Seçime Gitmek Şart””, *Milliyet*, 16.03.1971, s. 9.

İnönü'nün bu tavrı komutanlar tarafında bir rahatsızlık yaratmış ve Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, muhtıranın kimler tarafından yapıldığını, nasıl verildiğini ve parlamentonun kapatılmayacağını Sadi Koçaş vasıtasıyla İnönü'ye iletmişti.¹⁵⁸ Bu görüşmenin ardında 16 Mart 1971 günü yine grup toplantısında yaptığı konuşmasında;

“... Çok önemli bir 24 saat geçirdik; size kalp huzuruyla söyleyebilirim ki, bu geçen 24 saat zarfında, Türkiye millet olarak bünyesindeki sarsılmaz metanetinin bir defa daha örneğini vermiştir. Bu iyimser sözlerimin sebebi şudur: Gerek müdahale etmiş olan ordunun tutumunda gerek siyasi partilerin ayrı ayrı tutumunda, memleketin umumi hayatında sorumluluk hissine ve memlekete sahip olmak ve bu önemli çıkmazdan şerefle ve vatandaşlarımıza zarar gelmeden çıkmak isteği hâkim olarak yaşamaktadır.”¹⁵⁹

diyerek muhtıraya karşı bakış açısını değiştirmişti. Bu değişimin nedeni olarak ise Sadi Koçaş'ın İnönü ile görüşmesi görülmekteydi.¹⁶⁰ Bu duruma ek olarak geçen 24 saat içerisinde ordu içerisinde darbe hazırlığı gerçekleştirmek isteyen bir takım subayların tasfiyesi de gerçekleşmiş ve İnönü'nün bu karar değişikliğinde bu tasfiye etkili olmuştu. Bu durum CHP içerisinde büyük bir tartışmanın fitilini ateşlemişti. Genel başkan İnönü muhtırayı desteklemiş ve Kemal Satır gibi parti içerisinde ki sağ kesiminin yanında yer almıştı. Genel sekreter Ecevit ise 12 Mart'a ilk günden itibaren karşı çıkmıştı. CHP'nin tarihi kişiliği İsmet Paşa ile CHP'nin tabanı tarafından sevilen ve popülerliği giderek artan ismi Ecevit artık karşı karşıydı. Anarşik hareketler, ülkenin huzurunu bozucu nitelik almaya başladığı zaman, özgürlüklerin üzerine şal örtmek zorunluluğu doğar diyen Nihat Erim 19 Mart günü CHP'den istifa ettirilerek tarafsızlaştırılmış ve başbakanlığa getirilmişti. CHP içerisinde ortanın solu ekibine ve Ecevit'e karşı olan Erim'in başbakanlığa getirilmesi sonucunda, Ecevit'in muhtıranın başından itibaren söylemiş

¹⁵⁸ Ali Haydar Soysüren, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri*, ATAM Yayınları, Ankara, 2014, s. 66; Kili, *a.g.e.*, s. 271.

¹⁵⁹ Necip Mirkelamoğlu, *İnönü Ecevit'i Anlatıyor*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1977, s. 45.

¹⁶⁰ Kili, *a.g.e.*, s. 271; Aycan Savaş, “Türkiye’de Ortanın Solu Hareketi Cumhuriyet Halk Partisi’nde Yeni Kimlik Arayışı: 1965 -1976”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2000, s. 112; Göktürk, *a.g.t.*, s. 448. İnönü'nün fikir değiştirmesine sebep olan bu durum konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir grup yazarlara göre bu fikir değişimi, dönemin MİT Müsteşarı Fuat Doğu'nun İnönü'yü ziyaret ettiği ve muhtıra hakkında verdiği brifing sonucunda yaşandığını iddia etmektedirler. Tanju Cılızoğlu, *Anılarla Kamil Kırkoğlu*, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 149; Cüneyt Arcayürek, *Çankaya'ya Giden Yol 1971 – 1973*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1985, s. 92; Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 283. Diğer bir grup yazara göre ise, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç İnönü ile görüşüp kendisine izahat vermişti. Neftçi, *a.g.e.*, s. 189; Cemal Fedayi, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sol Siyaset (1908-2016)*, Kadim Yayınları, Ankara, 2016, s. 86.

olduğu “ ...muhtıranın CHP içerisinde kendisine ve ortanın soluna verildiği...” iddiası giderek yaygınlaşmıştı. 21 Mart 1971 tarihi, 12 Mart muhtırasından sonra CHP’de başlayan gelişmenin en önemli günüdür. 21 Mart 1971 pazar günü, CHP Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi grup genel kuralları saat 11.30’da toplanacak ve Erim hükümetine katılıp katılmama konusunu görüşecekti.¹⁶¹ Lakin bu toplantıya genel başkan katılmış, genel sekreter ise katılmamıştı. Genel sekreter Ecevit, aynı saatlerde düzenlenen parti merkez yönetim kurulu toplantısına katılmış ve istifa kararını açıkladıktan sonra evine gitmişti. Ecevit, istifa mektubunda demokratik rejim için ve CHP için çok hayati saydığı bir konuda genel başkan ile görüş ayrılığına düştüğünü ve böyle mühim bir konuda genel başkanın görüşlerine katılmadan partiyi yönetemeyeceğini belirtmişti.¹⁶² Ecevit, istifasının sonrasında yaptığı açıklamada;

“... Bence, müdahale, muhtemelen gene bazı kumandanların iradeleri dışında bir saptırma ile CHP’ne ortanın solundaki CHP’ne yönelen bir darbe sonucunu vermiştir.

1969 seçimlerinden de, son zamanlarda yapılan belediye seçimlerinde, hiç umulmadık bazı yerlerde kazandığımız büyük başarılardan da, kamuoyundaki gelişmelerden de görülyordu ki önümüzdeki seçimlerde CHP, mutlak çoğunluğu değilse bile, en yüksek oyu alarak halkın iradesiyle iktidara gelebilecek ve Anayasa doğrultusundaki Düzen Değişikliği Programını, 1969’da Seçim Bildirgesi olarak kabul edilen düzen değişikliği programını uygulamaya başlayabilecekti.

Buna ancak iki şey engel olabilirdi:

- 1. Demokratik mekanizmanın durdurulması;*
- 2. CHP’nin halk iradesi dışında bir destekle iktidara gelmesi veya gelmek ister görünmesi*

Bunların ikisi de sağlanmıştı.

Ben Cumhuriyet Halk: Partisinin halk iradesi dışında yollardan iktidara gelmesine veya gelmiş gibi görünmesine razı olamam.

¹⁶¹ Kili, *a.g.e.*, s. 273.

¹⁶² “Ecevit İstifa Etti”, *Ulus*, 22.03.1971, s. 1; Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 341-342.

... Bu açıdan bakılınca görülür ki, Türkiye'deki müdahale, hiç değilse verdiği sonuçlar bakımından, Yunanistan'daki müdahale modeline uygundur. Onun daha incesidir, daha ustacasıdır.

İkisi de, iktidara seçimle geleceği anlaşılmış bulunan ortanın solunda muhalefet partilerine karşı yapılan darbedir.

... Ortanın solu hareketinin ve benim demokrasi kuralları içinde yenilemeyeceğimiz anlaşılmıştır, Onun üzerine, demokrasi kuralları dışına çıkılarak yenilgimiz sağlanmıştır". . .

Böylece müdahale belirli bir amaca ulaşmıştır. Oyun bitmiştir."¹⁶³

Ecevit'in bu istifası parti örgütü içerisinde de tartışmalara neden olmuştur. İnönü tartışmaları durmaya çalışmış fakat Satırcılar ile Ecevitçiler arasında kavga gün geçtikçe büyümüştür. İnönü çareyi olağan üstü kurultay kararında bulmuştur. Satırcılarında olağan üstü kurultay için imza topladıkları da bilinmektedir. Ecevit, kurultay öncesi saflaşmayı şu şekilde dile getirmiştir;

"Bir yanda CHP'nin son 5-6 yılda, özellikle XVIII. Kurultaydan bu yana oluşturulan yeni tutumunu bilinçli olarak benimseyenler; bu tutumun gereği olarak halkla bütünleşmeye ve yeni tutumu bu tutarlı bir kadro halinde yürütmeye çalışanlar. Saflaşmanın birinci unsuru ve çoğunlukta bulunan unsuru budur.

İkinci olarak, CHP'deki yeni hareketi, "yeni" olarak nitelendirmeyi bile reddedecek kadar yozlaştırmak hevesinde bulunanlar; bu yeni hareketle ilgili bir kadro hareketini önlemek isteyenler; CHP'yi daha çok bazı güçlü çevrelerin alternatif olarak rahatlıkla içlerine sindirebilecekleri bir parti haline getirmek isteyenler.

Saflaşmanın üçüncü unsuru olarak, düşünce bakımından, inanç bakımından birincilerden, yani Ortanın Solu hareketini bilinçli olarak benimseyenlerden ayrı düşünmemekle beraber, haklı veya haksız bir takım kişisel nedenlerle onlardan ayrılmış olanların ve sık sık kendi kendileriyle çelişmeye

¹⁶³ "Ecevit İstifa Etti", *Ulus*, 22.03.1971, s. 1.

düşme pahasına, ikincilerle, yani ortanın solunu yozlaştırmağa çalışanlarla taktik işbirliğinde bulunanların safı."¹⁶⁴

Kemal Satır, kurultayın gerçekleşeceği dönemde "CHP'de Bunalım" isimli kitabını yayınlamış ve bu kitabından dolayı Ecevit'i Atatürk'ün yolundan çıkma ve reddi miras ile suçlamıştır.¹⁶⁵ Bu tartışmalar ile birlikte V. Olağan Üstü Kurultay 5 Mayıs 1972 tarihinde başlamıştı. İnönü, kurultay günü rahatsızlanmış, ertesi günü hemşire eşliğinde kurultaya katılmış ve kurultay devam etmiştir. Kurultayda konuşan İnönü;

"V. Olağan Üstü Kurultay, tüzüğün imkân verdiği bir usulle, partililer tarafından ile Genel Başkan olarak benim de lüzum görmem üzerine toplanmıştır. Parti içinde ciddi bir ihtilaf vardır. Bu ihtilaf, dış görünüşün aksine bir tüzük ihlalinin, yetki aşmasının çok ötesindedir. Denetlenebileceğini reddeden Parti Meclisi ile onun içindeki bir çoğunluk tarafından dışardan alınan emirle kuruları Merkez Yönetim Kurulu, bir hizip halinde, CHP'ni olduğundan ve olması gerekenden başka bir teşekkül haline getirmek çabasındadırlar. Benimle ihtilafları bu konudur. Yoksa iş ne bir şahıs meselesidir, ne benim için bir makam ve komuta yetkisi meselesidir. Zaten, işe o rengi vermek maksadıyla "Genel Başkanla bir ihtilafımız yoktur" deyip durmaktadırlar.

Cumhuriyet Halk Partisini, bir Parti Meclisinin hizip çoğunluğu elinde hem teşkilata, hem Meclis Gruplarına hâkim duruma getirmek isteyen bir idare tarzı ile ciddi ihtilafım vardır.

Bu vaziyetten Parti behemehal kurtarılmalıdır; Bugün teşkilat idaresini elinde tutan organ ile Meclis Grupları ve Genel Başkan birbirlerinden tamamıyla ayrılmış durumdadır. Burada yapacağımız görüşmelerin sonunda sizler, Cumhuriyet Halk Partisinin gerçek sahibi partililerin temsilcisi delegeler, doğruyu ve eğriyi seçeceksiniz. Olağanüstü Kurultay, Merkezin ve Meclisin, Genel Başkan ile birlikte, Cumhuriyet Halk Partisinin tarih içinden gelen, ona memlekette kudretini ve kuvvetini, sağlamlığını veren ilkelerine sadık halde çalışabileceği Parti Meclisini kuracaktır. Genel Başkan olarak samimi kanaatim

¹⁶⁴ Bülent Ecevit, *Kurultaylar ve Sonrası*, İleri Yayınları, Ankara, 1972, s. 4-5.

¹⁶⁵ Detaylı bilgi için bakınız; Kemal Satır, *CHP'de Bunalım*, Nüve Matbaası, Ankara, 1972.

V. Olağanüstü Kurultayın Partinin içinde bulunduğu ciddi tehlikeyi, memleket açısından da değerlendirecek kavrayacağı ve en iyi kararı vereceğidir.

Genel Başkan olarak, Partiyi bir çıkmazdan ve muhakkak bir tehlikeden kurtarmak için fikrimi apaçık söyledim.”¹⁶⁶

diyerek Ecevitçilere açıktan cephe almıştır. Ecevit de yaptığı konuşmada Satırcıları ve İnönü’yü karşısına almış hatta tarihi soruyu sormuştur; “*Daha açık söylüyorum, vereceğimiz karar şudur: Demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür üyeleri mi olacağız, yoksa kapı kulları mı olacağız? Karar sizindir.*”¹⁶⁷

Daha sonra parti meclisi için güven oylamasına geçilmiş ve sonucunda Ecevitçilerin çoğunlukta olduğu meclis güvenoyu almıştır. Bu durumun ardından ise İsmet İnönü CHP Genel Başkanlığından istifa etmiştir.

İnönü’nün istifasının ardından CHP Genel Başkan Seçim Kurultayına gitmiş ve Ecevit büyük bir çoğunlukla genel başkan seçilmiştir. CHP için bol kurultaylı bir dönem olmuş Genel Başkan Seçim Kurultayından 43 gün sonra da XXI. Kurultay toplanmıştır. Ecevit’in genel başkanlığında ilk kez toplanan kurultayda sakin geçmiş, kurultayda tüzükten 34 madde değiştirilmiştir.¹⁶⁸ XXI. Kurultay sonrasında ise bir istifa yağmuru başlamış ve partiden Kemal Satır başta olmak üzere bir çok partili istifa etmişlerdir. Fakat XXI. Kurultay sonrası yapılan bir toplantıda Melen Hükümetinden çekilme kararı alınmış ve bu karar ile birlikte İnönü de CHP’den istifa etmiştir.¹⁶⁹

Ecevit, genel başkanlığında parti içerisindeki ilk sıkıntısını cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşamıştır. Faruk Gürler’in seçilmesini istemeyen hatta adaylığına dahi karşı olan Ecevit, CHP’nin tavrını belli etmesini istemiş ve milletvekillerinin oylamaya katılmamasını istemiş fakat Genel Sekreter Kamil Kırıkoğlu, bu durum Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürerek 30 parlamenter ile birlikte Genel Başkanı rağmen oy kullanmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Kili, *a.g.m.*, s. 317.

¹⁶⁷ Ecevit, *Kurultaylar ve Sonrası*, s. 57.

¹⁶⁸ Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 373.

¹⁶⁹ Kili, *a.g.m.*, s. 339; Bila, *CHP ...*, s. 237.

¹⁷⁰ Kili, *a.g.m.*, s. 344.

Bütün bu olayların ardında 1973 seçimleri gelmiş kapıya dayanmıştır. CHP “*Akgünlere*” isimli seçim bildirgesiyle seçime girmiştir.¹⁷¹ Uzun yılların ardından CHP bir seçimden galip ayrılıyordu fakat tek başına iktidara gelemiyordu. Diğer partilerle görüşmeler sonrasında kısıda büyük işler yapan CHP-MSP koalisyonu kurulmuştur. Lakin kısa bir süre dağılmış ve iktidar koltuğa tekrar Demirel oturmuştur.

28 Haziran 1974 yılında CHP’de Tüzük Kurultayı toplanmıştır. Kurultayda üyelikten parti örgütüne parti görevlilerinden danışma ve disiplin ile ilgili ilkelere kadar detaylı bir değişiklik gerçekleştirilmiştir.¹⁷² Bu kurultayın ardından Demokratik Sol tabiri CHP içerisinde daha da yaygın hale gelmiştir.

14 Aralık 1974 yılında CHP XXII. Kurultayını gerçekleştirmiştir. Bu kurultayın özelliği ise kurultayda Ecevit, delegelere Demokratik Sol’u açıklamış ve ardından parti içerisindeki seçimler gerçekleştirilmiştir.¹⁷³ Kurultay sessiz geçmesine karşın kurultay sonrasında Ecevit birçok konuda eleştirilmeye başlanmıştır. Bunun nedeni ise seçimlerde lider olan bir partinin muhalefette yer almasıdır. Ecevit’e karşı eleştirilerin başka nedeni ise 1976 yılının Mart ayında anlaşılmıştır. Deniz Baykal, Haluk Ülman, Erol Çevikçe, Adil Ali Cinel ve Tankut Akalın partiden istifa etmişlerdir. Mülkiyeliler Cuntası olarak adlandırılan bu grup CHP içerisindeki yeni çatışmaların habercisi niteliğini taşımaktadır.

CHP içerisinde yeni bir bunalımla karşı karşıya gelmek üzere iken XXIII. Kurultaya doğru gitmiştir. Fakat daha kurultay yapılmadan önce tüzük ve programda değişiklikler gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁴ Ecevit yaptığı konuşmada parti içi muhalefetin olabileceğini ancak temel ideolojik ayrılık olmadıkça tarafsız kalacağını dile getirmiştir.¹⁷⁵ Kurultayda gruplar sessiz kalmış ve kurultay seçim sonrasında bitmiştir.

CHP’nin son olağan kurultayı 24 Mayıs 1979 yılında yapılmıştır. Ecevit, XXIV. Kurultayda da güçlü liderliğini devam ettirmiştir. Fakat yavaş yavaş yara almaya başlamış Ecevit, CHP içerisinde yıpranmıştır. Parti içindeki muhalefetin susmasının tek nedeni Ecevit’in seçimlerdeki başarısıdır.

¹⁷¹ Tam bir Demokratik Sol bildiri şeklinde hazırlanan seçim bildirgesi için bkz; *Ak Günlere CHP 1973 Seçim Bildirgesi*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1973.

¹⁷² Değişiklikler için bkz; Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 395-404.

¹⁷³ Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 406-411.

¹⁷⁴ Bila, *CHP...*, s. 260-262.

¹⁷⁵ Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 436.

CHP'nin son Kurultayı olan VIII. Olağan Üstü Kurultay tarihi bir olaya tanıklık etmiştir. 1979 Ara seçimlerini kaybeden CHP'de tartışmalar birden alevlenmiştir. Ecevit'in ilk tökezlemesinde muhalefet Ecevit'e yüklenmiştir. Genel Başkan Ecevit açılış konuşması için kürsüye çıkmış: "Bu partiye en güç zamanlarda bilinçli örgütümüz sahip çıkmıştır. Partiyi yeniden güçlenme yoluna çıkarmıştır. Benim genel başkanlık görevini sürdürüp sürdürmeyeceğim de bu kurultayın sonuçlarına göre belli olacaktır."¹⁷⁶ diyerek yıllar önce İnönü'nün "Ya ben Ya Bülent" sözünün farklı bir şekli olan "Ya ben Ya onlar" demiştir. Ecevit Kurultayı kazanmış lakin CHP'ye ve birçok arkadaşına güvenmişti.

12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte CHP kapatılmış ve Ecevit bir süre siyasetten uzaklaştırılmış fakat siyasete döndüğünde de bir daha CHP'ye dönmemiştir.

1.3. CHP İÇERİSİNDE ORTANIN SOLUNUN TARTIŞMALARI

CHP içerisinde ortanın solu özellikle 1965 seçimlerinin kaybedilmesiyle birlikte parti içerisinde sürekli olarak tartışmaların hedefinde olmuştur. Hatta o kadar büyük tartışmalar olmuştur ki CHP bu tartışmalar sonucunda iki kez bölünme yaşamıştır. Bunlardan ilki 8'ler olarak adlandırılan Turhan Feyzioğlu'nun başını çektiği bir grup, ikincisi ise Kemal Satır Grubu olarak adlandırılan ve adından da anlaşılacağı üzere Kemal Satır'ın önderlik ettiği bir gruptur.

1965 seçimlerindeki yenilgiden sonra yavaş yavaş ortanın soluna muhalefet artmaya başlamıştır. Hatta ortanın solu seçimin kaybedilmesinden dahi sorumlu tutulmuştur. İşte bu hava içerisinde 1966 yılında CHP XVIII. Kurultayı gerçekleşmiştir. Bu kurultayda ortanın solcuları ve onların karşıtları olarak nitelendirilen ortanın sağcılar karşı karşıya gelmişlerdir. Ortanın solunu Turan Güneş, ortanın sağını ise Turhan Feyzioğlu savunmuştur.¹⁷⁷ Kurultayda İnönü büyük çoğunlukla tekrar genel başkanlığa seçilmiştir. Fakat kurultayın asıl seçimi genel sekreterlik seçiminde gerçekleşmiştir. Parti meclisi seçimleri sonucunda ortanın solcuları ile sağcılar arasında bir güç dengesi sağlanmış ve ardından genel sekreter seçime geçilmiştir. En güçlü aday olan Bülent Ecevit, Nihat Erim desteği ve Kemal Satır'ın görev almayacağını açıklamasıyla rahat bir şekilde

¹⁷⁶ Bila, *CHP...*, s. 285.

¹⁷⁷ Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 300.

genel sekreterliğe seçilmiştir.¹⁷⁸ Her ne kadar Ecevit rahat seçilmiş olsa da hiç beklemediği bir şekilde İnönü'nün karşı çıkışıyla karşılaşmış ve bu olayı şu şekilde anlatmıştır;

“Çetin bir mücadeleden sonra küçük bir farkla da olsa XVIII. Kurultayı kazandık, 1966 güzünde. Fakat İnönü ona rağmen bu mücadeleyi kazanan ekibin adayı olan benim genel sekreterliğimi erken buluyordu, Sayın Kemal Satır'ın genel sekreter olmasını istiyordu. Ben gerçi hareketin önderliği mücadelesine kendime rağmen sürüklenmiştim, fakat bir kez bir görevi kabul ettikten sonra onun bütün sorumluluğunu yüklenmek ve o görevi sonuna kadar götürmek isterim. Bu durumda bana güvenen, umut bağlayan arkadaşlarımı yarı yolda bırakamazdım. Onun için arkadaşlarımın beni ikaz etmelerine bana ısrarda bulunmalarına gerek kalmadan, yeni Parti Meclisi toplantısından önceki gece yarısı rahmetli İnönü'ye gittim ve kendisine genel sekreterlikten başka bir görev kabul edemeyeceğimi söyledim. Öyle zannediyorum ki, İnönü benden ilk defa karşılaştığı bu davranış karşısında itiraz edemedi.”¹⁷⁹

Kurultayın galibi Ecevit idi. Kurultay daha fazla tartışmaya gerçekleşmeden kapanmış lakin Turhan Feyzioğlu ile birlikte hareket eden 7 üye yavaş yavaş ayrışmayı başlatmış ve 8'ler grubu ortaya çıkmıştır. Daha sonra senatodan ve meclisten katılımlar ile birlikte büyüyen grup 63'ler olarak da anılmıştır.¹⁸⁰

Tartışmanın asıl alevlenip büyüdüğü yer ise kurultaydan yaklaşık iki buçuk ay sonra gerçekleştirilen Parti Meclisindeki toplantıdır. Bu toplantıda Feyzioğlu grubunun Ecevit'e ve ortanın soluna yüklenmesi hatta Ferit Melen'in Ecevit'i sosyalist ile itham etmesi İnönü'yü de kızdırmış ve İnönü, *“40 yıldır devletçiyim. Devletçilik solculuktur diyorlar. Böyle ise evet solcuyum. Halkçılık solculuksa evet böyleyim.”* diyerek Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarının karşısında olduğunu göstermiştir.¹⁸¹ 8'lerde düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir;

¹⁷⁸ Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 302-303.

¹⁷⁹ “Ecevit Siyasi Hayatını Anlatıyor”, *Cumhuriyet*, 26.01.1975; Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 302-303; Şeref Bakışık, *CHP İle Bir Ömür*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009, s. 235-236.

¹⁸⁰ Kili, *a.g.e.*, s. 232.

¹⁸¹ Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 305.

“Ortanın solu konusunda kurultay sonrası çeşitli beyanlar, yayınlar ve davranışlar, oy birliğiyle alınmış bağlayıcı kurultay kararına rağmen, CHP’nin sosyalist bir parti hüviyetine getirileceğine dair endişeleri giderici olmamıştır, üstelik son Parti Meclisi toplantılarında bazı üyeler, kendilerinin sosyalist olduklarını ve hatta CHP’nin de sosyalist olduğunu veya olabileceğini söylemişler ve parti yönetiminde görev almış bazıları da, ne kendilerinin, ne de CHP’nin sosyalist olmadığını söylememek hususunda kararlı ve ısrarlı olduklarını açıklamışlardır.”¹⁸²

Çatışma il ve ilçe örgütlerine yansınca, sorunu kökünden çözmek kaçınılmaz hale gelince İnönü 16 Mart tarihli parti meclisi toplantısında kurultay 14 Nisanda olağanüstü toplantıya çağırmıştır.¹⁸³ IV. Olağan üstü kurultay İnönü’nün sağlık sıkıntıları nedeniyle geç başlamıştır. İnönü konuşmasında sosyalistliğin komünizme varan bir sosyalistlik olmadığını ve halkçılık, devletçilik ve devrimcilik ilkelerinin zamanın gereklerine göre değişebileceğini belirtmiştir.¹⁸⁴ Konuşmasının ilerleyen kısmında ise konu 8’lerdir. 8’leri kimin emrinde olduğu bilinmez bir takım olarak nitelemesi 8’lerin artık parti içinde bir şanslarının olmadığı anlamına gelmiştir.¹⁸⁵ 8’lerde partiden çıkarılacaklarının farkına varmışlardır. Onlar partiden atılmadan önce kendi istifalarını sunarak partiden ayrılmışlar ve Güven Partisini kurmuşlardır. Bu ayrılıkta ilginç bir nokta ise 63’ler olarak da anılan bu grubun 8’lerin ayrılmasından sonra 63 kişinin de istifası beklenirken sadece 48 parlamenter partiden istifa etmiştir.¹⁸⁶ Böylece CHP sosyal demokratlaşma sürecini yaşarken ilk kopmayı yaşamış yavaş yavaş daha homojen bir parti olma yolunda bir adım atmıştır.

Diğer bölünme ise yine bir seçim sonrasında baş göstermiştir. 1969 seçimleri sonra CHP yine iktidarı kazanamayınca suç tekrar ortanın soluna yönelmiştir. Fakat bu sefer aktörler farklıdır. Bu kez Ecevit’in karşısına Kemal Satır ve Nihat Erim çıkmıştır. Bu çekişmenin temelinde seçim bildirgesinde yer alan *“Toprak işleyen, su kullanın”* sloganıdır. Bu ilkenin karşısında olanlar bu ilkenin yasalara aykırı olduğunu, mülkiyet

¹⁸² Kili, *a.g.e.*, s. 233-234.

¹⁸³ Bila, *CHP ...*, s. 195.

¹⁸⁴ Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 310.

¹⁸⁵ Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 311; Hatta İnönü Parti İçi Sorunları İnceleme Komisyonuna 8’leri meşruiyet dışı organ olarak tanıtmıştır. Kili, *a.g.e.*, s. 239.

¹⁸⁶ Kili, *a.g.e.*, s. 240.

hakkına saldırılara, eylemlere yol açacağını, mülkiyet hakkını temelinden sarsacağını ileri sürmeye başlamışlardır.¹⁸⁷ Lakin Ecevit'e yöneltilen tek eleştiri bu da değildir. Ecevit'e asıl eleştiri Atatürk'ün Ecevit tarafından eleştirilmesidir.¹⁸⁸ Ecevit ve çevresi bütün eleştirilere cevap vermiş lakin tartışmalar giderek kızgınlaştığı bir anda İnönü, Ecevit'in görevine devam edeceğini ama eleştirileri de değerlendireceğini söyleyerek her iki tarafı da yatıştırmıştır.¹⁸⁹ XX. Kurultaya bu tartışmalarla gidilmiştir. Satır ile Ecevit arasındaki aynı sorunlar tekrarlanmış lakin kurultay içinde yapılan seçimlerde Ecevit tekrar genel sekreter seçilmiş ve ilk raundu kazanan taraf olmuştur.

12 Mart 1972 muhtırası toplumda olduğu gibi CHP içerisinde de yeniliklere sahne olmuştur. Ecevit'in istifası ile birlikte CHP içerisinde değişimin ayak sesleri yükselmeye başlamıştır. Lakin Ecevit genel sekreterlikten istifa etmiş olsa da parti örgütü içerisinde Ecevitçilik tüm hızıyla yayılmış, CHP yüzünü İnönü'den Ecevit'e döndürmeye başlamıştır. CHP Meclis Gruplarında ve Parti Meclisi içerisinde hizipleşme giderek artmıştır. Satırcılar kurultayın olağan üstü toplantıya çağırılması için imza toplamaya başlamışlardır.¹⁹⁰ Kurultayın olağan üstü toplantıya çağırılmanın gerekçesi de şu şekildedir;

“Atatürk devrimlerimizin, uygar ve çağdaş bir Türk toplumu yaratma ülkümüzün ve milletçe demokratik bir düzen içinde yaşama ve kalkınma azmimizin en güvenilir dayanağı ve inanılır temsilcisi olan tarihi ve şanlı partimiz Cumhuriyet Halk Partisi, bugün bütün hayatında bir benzeri, örneği olmayan biçimde ağır ve ciddi bir bunalım içinde bulunmaktadır.

İşte biz aşağıda imzası bulunan 20. Kurultay delegeleri partimizi her geçen gün Atatürkçü temellerinden kaydırıp onu sonu meçhul ve karanlık maceraların bir aleti ve aracı haline getirmek isteyen, tutum ve davranışlarıyla partimizin varlığı üzerinde ağır kuşkular ve korkular uyandırmış bulunan bu merkez yönetimi hizbinin işlem ve eylemlerini Genel Başkanımızın etrafında toplanarak gözden geçirmek ile partimizi kurtarıcı acele tedbirleri almak

¹⁸⁷ Kili, *a.g.e.*, s. 252.

¹⁸⁸ Kili, *a.g.e.*, s. 252; Bila, *Sosyal Demokrat...*, s. 322.

¹⁸⁹ Bila, *CHP ...*, s. 203.

¹⁹⁰ Kili, *a.g.e.*, s. 252.

amacıyla tüzüğümüzün 22. maddesinin verdiği olanaktan yararlanarak kurultayımızı olağanüstü olarak toplantıya çağırıyoruz.”¹⁹¹

İşte bu şartlar altında V. Olağanüstü Kurultay 5 Mayıs 1972’de toplanmıştır. İnönü yaptığı konuşma da şunları söylemiş;

“Parti içinde ciddi bir ihtilaf vardır. Bu ihtilaf dış görünüşün aksine bir tüzük ihlalinin, yetki aşmasının çok ötesindedir. Denetlenebileceğini reddeden parti meclisiyle onun içindeki bir çoğunluk tarafından dışarıdan alınan emirle kurulan merkez yönetim kurulu, bir hizip halinde CHP’yi olduğundan ve olması gerekenden başka bir kuruluş haline getirme çabasındadırlar. Benimle ihtilafları bu konudadır. Cumhuriyet Halk Partisi’ni bir parti meclisinin hizip çoğunluğu elinde hem örgüte, hem Meclis gruplarına hâkim duruma getirmek isteyen bir yönetim şekliyle ciddi anlaşmazlığım vardır. Kurultayın toplanmasına neden olan anlaşmazlık, hem benim, hem Bülent’in birlikte görev almalarıyla çözülemez.”¹⁹²

ve kurultaya “ ya ben ya Bülent” mesajını açıkça vermiştir. Bu durum ise Satırcıları çok mutlu etmiş çünkü o güne kadar kimse İnönü’nün düşebileceğini hayal etmemişti. Parti Meclisi için güven oylamasına geçilmiş ve bu oylamayı Ecevitçiler kazanmıştır. İşte bu sonuçtan sonra kimsenin beklemediği bir olay gerçekleşmiş ve İnönü partinin Bülent’i seçtiğini görünce kurultayda şu mektup ile CHP genel başkanlığından istifa etmiştir;

“CHP Merkez Yönetim Kuruluna

CHP V. Olağanüstü Kurultayının 7 Mayıs 1972 toplantısında verdiği karar sonucu olarak CHP Genel Başkanlığından çekildim.

Tüzüğün 28inci maddesinin gerektirdiği işlemin kurulunuzca yapılması için saygılarımla arz ederim.

İsmet İnönü”¹⁹³

İnönü’nün de istifasında belirttiği 28. maddenin hemen bir genel başkan seçimi kurultayı toplanmıştır. Bu kurultayda en büyük aday elbette Ecevit’tir ve yüksek bir oyla Ecevit

¹⁹¹ “Satır, Ortak Grup’ta”, *Milliyet*, 02.04.1972, s. 9.

¹⁹² Bila, *CHP ...*, s. 226.

¹⁹³ “İnönü İstifa Etti”, *Milliyet*, 09.05.1972, s. 1.

CHP'nin üçüncü genel başkanı seçilir. Ecevit'in genel başkanlığa gelmesinden sonra bazı istifalarda hızla ortaya çıkmıştır. Satıcıların çoğunluğu istifa etmişler lakin grup dışından da Ecevit'i yıpratma çabası içine girmişlerdir. İşte Satıcıların son kez Ecevit'le CHP içerisinde uğraştıkları arena XXI. Kurultay olmuştur. Hatta kurultayın ikinci günü konuşma yapan İnönü kürsüye yönelirken tüm salonu bir heyecan dalgası kaplamıştır, çünkü bazılarının gönlünde hala İnönü'nün Ecevit'e karşı bayrak açacağı umudu vardır.¹⁹⁴ Lakin Ecevit, oylarını yükselterek tekrar genel başkanlığa seçilmiştir ve İnönü'den son bir umut bekleyenler için CHP içerisinde son kapı kapanmıştır. Satıcılar ile Ecevitçiler arasındaki bu gerginliğin son raundunu da Ecevit kazanmış ve Satıcılar için ayrılık kaçınılmaz olmuştur. 28 Temmuz 1972'de Kemal Satır CHP'den ayrılmış ve diğer ayrılan arkadaşları ile birlikte Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuşlardır.¹⁹⁵

Ecevit'in 1980'e kadar olan genel başkanlığı döneminde de bazı tartışmalar meydana gelmiş lakin Ecevit'in parti içerisindeki gücü ve prestiji bu hiziplerin büyümesine izin vermemiştir. Fakat ortaya çıkan bu gruplar ki bazıları Ecevit'in yakın çevresinden olan kişilerdir Ecevit'i hırpalamış ve Ecevit partisine ve arkadaşlarına küsmüştür.¹⁹⁶ 1985 yılında Rahşan Ecevit'in DSP ile ortaya çıkması ve 1992 yılında tekrar kurulan CHP ile birleşmemesi de bu durumun en güzel örneğidir.

¹⁹⁴ Bila, *CHP* ..., s. 234.

¹⁹⁵ Bila, *CHP* ..., s. 236.

¹⁹⁶ Bila, *CHP* ..., s. 289.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜR İNSAN DERGİSİNDE SİYASİ KONULAR

Özgür İnsan dergisi gerek amacı gerekse yazar kadrosu sebebiyle siyasi konular üzerinde yoğun bir şekilde durmuştur. Dönemin siyasi olayları dergide çeşitli yazarlar tarafından ele alınmıştır. Bazı konularda belirli yazarlar ön plana çıkmıştır. Örneğin Enternasyonal konusunda Orhan Koloğlu sürekli yazarken, Kıbrıs konusunda Bülent Ecevit'in yazıları daha fazladır. İç politikadan dış politikaya birçok yazının yer aldığı dergide bazı konular derinlemesine incelenmişken bazı konular ise yüzeysel olarak değerlendirilmiştir. Aslında dergi, bir tarafın bakış açısından da olsa, dönemin siyasetini anlamak için önemli bir kaynaktır. İç politikadaki gelişmelerde Demirel ve MC eleştirileri ve CHP'de yaşanan gelişmeler öne çıkarken, Kıbrıs konusu ve CHP'nin Enternasyonal ve diğer sosyal demokrat partilerle olan ilişkileri de dış politikada yaşanan gelişmelerde önemli bir yere sahip olmuştur.

2.1. MC ve DEMİREL ELEŞTİRİLERİ

Özgür İnsan dergisinde Demokratik Sol kavramı bir çizgiye oturtulurken, karşı tarafta da kim yer aldığı belirtilmiş ve eleştirilmiştir. Demokratik Sol'un karşısında hem sağ hem de sol cephen gruplar yer almıştır. Ama Demokratik Sol akımı benimseyen CHP'nin siyasetteki en büyük rakibi Süleyman Demirel önderliğindeki AP olmuştur. CHP'nin yükseldiği yıllarda AP tek başına mücadele edemediği noktada da ise iktidar olabilmek adına seçim meydanlarında kötilediği MSP, MHP ve CGP ile birleşerek MC ile CHP'nin karşısında yer almıştır. Özgür İnsan dergisinde de gerek AP gerekse MC hemen hemen her konuda eleştirilmiştir.

Dergide ilk olarak MC kendi içerisinde tutarsızlık ile eleştirilmiştir. Cephe içerisindeki partilerin taban tabana zıt olduğunu ileri süren dergi MSP'nin islamcı tabanının ve MHP'nin milliyetçi tabanı ile zıt olmasının yanı sıra AP'nin liberal, kapitalist ve laik bir yapısıyla diğer ikisinden çok daha farklı bir parti olduğunu öne

sürmüştür.¹⁹⁷ Ahmet Naki Yücekök bir başka yazısında da bu konuya parmak basmıştır. Partilerin nasıl birbirlerinden farklı olduklarını şu kelimeler ile anlatmıştır;

*“MSP ve MHP, AP’nin temsil ettiği kapitalizme karşı, AP tabanını kemiren her iki partiye de öldüresiye düşman, MSP ve MHP, Türkçülük ve İslamcılık açısından koyu bir ideolojik savaş içerisinde, adı var kendisi yok CGP ise oportünizm rüzgarı ne yönden eserse o yöne dönecek bir görüntü içindeydi.”*¹⁹⁸

Yücekök yazısının devamında MC’nin bütün bu ters düşmelere rağmen niye hala devam ettiğine de değinmiştir. Bu soruya cevap olarak ise hükümet ortaklarının kendi çıkarlarını korumak amacıyla bu cepheyi kör topal idare ettiklerini iddia etmiştir.¹⁹⁹ Her partinin çıkarlarını tek tek sıralayan Yücekök yazısında MC’nin kendisinden tufan anlayışı içerisine girdiğini de söylemiştir.²⁰⁰

Yazılarda yer alan diğer eleştiri ise MC’nin sürekli karşılaştığı bir eleştiri idi. Yaşanan sağ sol kavgalarından sorumlu tutulan MC, sağ tarafta yer alan kesimi koruyup devlet ile özdeşleştirdiği ileri sürülmüştür.²⁰¹

Bülent Ecevit de kaleme aldığı bir yazısında benzer bir konuda MC’yi eleştirmiştir. Ecevit, 27 Mayıs öncesinde başlayan gençlik hareketlerinde sadece bir kişi öldüğünü, 12 Mart 1971 muhtırası öncesi 3 yıllık dönemde şiddet eylemlerinde öldürülenlerin sayısı parmakla sayılabildiğini fakat MC’nin kuruluş hazırlıklarının başladığından beri kaç gencin öldüğünün hatırlanamayacak kadar çok olduğunu vurgulamış ve artık günlük haber halini aldığını hatta yavaş yavaş haber değerini yitiren günlük olağan olaylar haline dönüştüğünün altını çizmiştir.²⁰² Üstü kapalı bir şekilde MC’yi suçlayan cümlelerin ardından ise Ecevit gençliğin hiçbir suçunun olmadığını söylemiştir. 27 Mayıs 1960 öncesi gençlik hareketi ile 1970’lerdeki gençlik hareketinin niceliğinin ve niteliğinin değiştiğini söyleyen Ecevit, aradaki farkı şu sözleriyle dile getirmiştir;

¹⁹⁷ Ahmet Naki Yücekök, “CHP İktidarına Giden Son Aşama: Sağcı İktidar”, *Özgür İnsan*, 1975, c. II, S. 23, s. 17-18.

¹⁹⁸ Ahmet Naki Yücekök, “MC=Türkiye/Bunalım”, *Özgür İnsan*, 1975, c. III, S. 27, s. 11.

¹⁹⁹ Yücekök, “MC=Türkiye/Bunalım”, s. 13.

²⁰⁰ Yücekök, “MC=Türkiye/Bunalım”, s. 13.

²⁰¹ Yücekök, “CHP İktidarına Giden Son Aşama: Sağcı İktidar”, s. 18-19.

²⁰² Bülent Ecevit, “Demokratik Solda İşçi-Köylü El Ele”, *Özgür İnsan*, 1976, c. III, S. 28, s. 2.

“27 Mayıs 1960 öncesi dönemi mücadelesi bir bakıma soyut bir özgürlük mücadelesiydi; soyut bir demokrasi mücadelesiydi.

...Oysa şimdi, içinde bulunduğumuz aşamada, Türkiye’de özgürlükçü demokrasi mücadelesi artık bir soyut mücadele değildir, bir soyut rejim mücadelesi değildir, sırf özgürlüğe bağlı fazla olanlarla, özgürlüğe tahammülü az olanlar arasında bir mücadele, bir psikolojik uyumsuzluk sonucu doğmuş mücadele değildir, bugünün rejim mücadelesi... Bugünün özgürlükçü demokrasi mücadelesi, bu rejimi korumak ve yıkmak isteyenler arasında yapılan mücadele, eskisine oranla büyük ölçüde sosyal ve ekonomik içerik kazanmıştır.”²⁰³

Büyüyen bu gençlik hareketleri arasında akan kanın sorumlu olarak gördüğü MC hükümetinin sürekli olarak eleştirmiştir. Bu eleştirilerden bir diğeri de sağ görüşlü öğrencilerin tutuklanmamasıdır. Ecevit, bazı sağ görüşlü öğrenciler için tutuklama emri verildiğini fakat polislerin bu kişileri tutuklayamadığını lakin bu gençlerin ertesi gün yüksek tirajlı gazetelerde fotoğraflarıyla, konuşmalarıyla yer aldığını söylemiş ve hükümetin bu durum karşısında ya kötü niyetli olduğunu ya da aciz kaldığını belirtmiştir.²⁰⁴ Ecevit birkaç sayı sonra yazdığı bir başka yazısında polislerin de suçu olmadığını belirtmiştir. Hatta bu olaylarda polislerinde kurban olduğunu ve bazı polislerin cezalandırılmayı ve hatta sürülmeyi göze alarak gerçekleri açıkladıklarını dile getirmiştir.²⁰⁵

Ecevit, başta AP olmak üzere bütün MC partilerini toplumu bölmek ile eleştirmiş hatta kimi zaman suçlamıştır. Cepheleşme hareketinin amacını, ulusu düşman cephelere bölmek, vatandaşların bir bölümünü, başkalarına karşı kuşku ve düşmanlık duvarlarıyla çevrili bir kaleye hapsedmek ve bu kale içinde kalanların oylarını AP’de birleştirmek olarak tanımlamıştır.²⁰⁶ Toplumun korku ve düşmanlıkla kontrol altında tutulmasını sonrada bu korku ve düşmanlıkla AP’de birleşmenin bir çare gibi gösterilmesini vurgulamıştır. Lakin MC içerisinde de yavaş yavaş oluşan çatlaklar artık herkesin dikkatini çekmeye başlamıştır. Ecevit’in de dikkatin kaçmıştır. Sağda yaşanan bu

²⁰³ Ecevit, a.g.m., s. 2-3.

²⁰⁴ Bülent Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumunu”, *Özgür İnsan*, 1976, c. V, S. 38, s. 7.

²⁰⁵ Bülent Ecevit, “1977 Bütçe Konuşması”, *Özgür İnsan*, 1977, S. 41, s. 10.

²⁰⁶ Ecevit, a.g.m., s. 10.

bölünmeyi AP'nin gözden saklamak, erteleme ve mümkünse engellemek için yapay ve geçici çabalara giriştiğini dile getirmiştir.²⁰⁷

Gençlik konusunun ardından MC'nin eleştirildiği bir diğer konu da eğitim alanında olmuştur. Dergide bu konudaki eleştiriye ise Mustafa Üstündağ yapmıştır. Üstündağ'ın yazısında eğitimin öneminde söz edilmekte ve bu önemden dolayı MC'nin okulları nasıl işgal ettiği anlatılmıştır. Eğitim sistemini oluşturan bütün kurumlara MC yanlısı kişilerin getirildiği, müfredatların, programların ve ders kitaplarının planlı olarak değiştirildiği ve kendi politikalarına alet olmayan öğretmenlere ve öğrencilere baskılar yapıldığı hatta bazı öğretmenlerin ailelerinden koparılarak sürgün edildiği ileri sürülmüştür.²⁰⁸ Ders kitaplarında yaşanan değişiklikler ile kitapların çağdaşlıktan uzaklaştığı, öz Türkçe'nin de terkedilerek Arapça ve Farsça kelimelerinin arttığı gibi eleştiriler de yazıda yer almıştır.²⁰⁹ Kendini milliyetçi olarak adlandıran cephenin öz Türkçe den uzaklaşarak milliliğe karşı bir duruş sergilemesi cephe içerisinde çelişkilerinde bir örneğidir.

Bu hükümetleri birçok açıdan eleştiren Ecevit, bu cephenin kuruluşunu da eleştirmiştir. 1973 seçimlerinden sonra Türkiye'de siyasal bunalım dönemi başlamıştı. Bu dönemde kurulan hükümetler fazla ömürlü olamamış, koalisyon ya da azınlık hükümetleri kurulmalarından kısa süre içinde çeşitli nedenlerle istifa etmişlerdir. Bülent Ecevit'e göre ülke yaşanan bu siyasal bunalımın nedeni olarak partiler arasındaki anlaşmazlığı söylemek yetersiz olmakta ve asıl neden olarak da sağ partilerin toplum ile çelişkiye düşmüş olmaları olarak görmektedir.²¹⁰ Ecevit, 1974 yılının güzünden yani CHP-MSP koalisyonun dağılmasından sonra başlayan hükümet bunalımına ve bununla birlikte ortaya çıkan dış politika sorunlarına tek çare olarak erken seçimi sunmuş fakat AP'nin bu yolu tıkadığını ve çözüme alternatif olarak bazı ekonomik çıkar çevrelerini de yanlarına bir cephe kurduğunu ve bu cephenin de amacının ülkeye faşizm getirmek olduğunu iddia etmiştir.²¹¹ Ecevit'in MC hakkındaki diğer suçlaması ise ülke sorunlarına yönelmemesi üzerinedir. Ülke sorunlarına çözüm bulmak için değil devleti ele geçirip rejim değiştirmek istediklerini ve bu yüzden ekonomik sorunlara köklü çözümleri bir

²⁰⁷ Ecevit, "CHP Kurultayı ve Türk Toplumunu", s. 7.

²⁰⁸ Mustafa Üstündağ, "Cephe İktidarının Eğitimdeki İşgali", *Özgür İnsan*, 1977, c. V, S. 42, s. 6-7.

²⁰⁹ Üstündağ, *a.g.m.*, s. 9.

²¹⁰ Bülent Ecevit, "Bunalım Döneminde Demokratik Sol", *Özgür İnsan*, 1975, S. 22, s. 2-3.

²¹¹ Bülent Ecevit, "Faşizmin Yenilgisi", *Özgür İnsan*, 1975, S. 25, s. 3.

kenara bırakarak, sıkıntıları bir süre gözden saklamak umuduyla sorumsuzca harcama yaptıklarını da öne sürmüştür.²¹² Ecevit, yazısında Demirel'in ve MC hükümetlerinin toplumla çelişkiye düştüğünü ve ülkeye faşizmi getirmek istediğini ileri sürmüştür. 1975 yılında kaleme aldığı bu yazısında bir yıldır süren hükümet krizinin aşılabilmesi ve bazı dış politika sorunlarına etkin ve hızlı çözümler getirilebilmenin tek yolunun erken seçim olduğunu söylemiş fakat AP'nin bu yolu tıkadığını bu sebepten ötürü de geriye tek bir yol kaldığını ve bu yolunda tutucu siyasi güçler ile bazı ekonomik çevrelerin birleşerek bir cephe kurması ve bu cephe ile ülkeye bir tür faşizm getirmek olduğunu öne sürmüştür.²¹³

Ecevit'in gerek konuşmalarında gerekse yazılarında sürekli olarak sosyal ve ekonomik sorunların siyasi sorunlardan artık ayrılamayacağını dile getirmiştir. Hatta yazısında bu durumu, *“Türkiye’de artık demokrasiyi yaşatma ve geliştirme mücadelesi, halkın ekonomik ve sosyal mücadelesiyle bütünleşmiştir.”*²¹⁴ sözleriyle özetlemiştir.

Ecevit bir başka yazısında da MC hükümetini farklı bir açıdan eleştirmiştir. Eleştiri noktası ise MC hükümetinin devlet ile çatışması, iktidarın bürokratlar ile çelişkiye düşmesidir.²¹⁵ Demokrasinin bulunduğu ülkelerde iktidar ve bürokrasi ayrımı ile bürokrasinin, yani devletin önemini Ecevit şu sözleriyle anlatmıştır;

“Demokraside hükümetler sık sık değişebilir, uzun hükümet bunalımları olabilir, aylarca hükümete kalınabilir, zayıf hükümetler, tutarsız veya kararsız hükümetler, azınlık hükümetleri kurulabilir, yetki sınırlarını aşmak, devleti ele geçirmek, rejimi yıkmak isteyen hükümetler iş başına gelebilir... Eğer bir ülkede devlet, her türlü hükümete rağmen veya uzun hükümet bunalımlarına rağmen ayakta durabilecek kadar, hükümete döneminde – önemli siyasal kararlar alınmadan da olsa – düzenli işleyebilecek kadar kişiliğini bulmuşsa, kişiliğini belirtebiliyorsa, o zaman, ancak o zaman, o ülkede demokrasi yaşayabilir ve o ülke demokrasiyle yaşayabilir. Türkiye’de şimdi devlet, en çetin sınavlar içinde,

²¹² Ecevit, *a.g.m.*, s. 3.

²¹³ Ecevit, *a.g.m.*, s. 3.

²¹⁴ Ecevit, *a.g.m.*, s. 6.

²¹⁵ Bülent Ecevit, “Devlet Kişiliğini Belirtiyor”, *Özgür İnsan*, 1975, S. 24, s. 3-8.

*kendi kişiliğini belirtme sürecine girmiştir. Böylece demokrasinin en büyük güvencesine kavuşmuş oluyor ülkemiz”.*²¹⁶

Aslında Ecevit’in bu yazısında 1970’li yıllarda yaşanan hükümet krizlerini en güzel şekilde görmemiz mümkündür. Azınlık hükümetlerinden cephe hükümetlerine, tutarsız hükümetlerden yetki sınırlarını aşan hükümete kadar birçok farklı hükümetin kurulup yıkıldığı bu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti devleti gerçekten de güçlü bir iktidardan yoksun bir şekilde, birçok başarıya da imza atarak çıkmıştır. Bu yazı ülkemizden devlet ve hükümet, iktidar ve bürokrat ayrımının anlaşılması için önemlidir.

Ecevit’in eleştirilerinden bir diğeri ise MC hükümetinin Ege konusundaki politikalarıdır. Ege’de petrol arama çalışmalarının yoğun olduğu o yıllarda Norveç’ten kiralanan bir geminin geri dönmesi ve Türkiye’nin petrol aramak ve sismik araştırmalar yapmak amacıyla yapmış olduğu “Hora” isimli geminin Ege’de faaliyete geçmiş olması Türk-Yunan ilişkilerinde de yeni bir krize neden olmuştur.²¹⁷ Bülent Ecevit’te derginin 34. sayısında bu konu hakkında değerlendirmeler yapmıştır. İlk olarak Türkiye’nin petrol araması konusunda diğer ülkelerden gelen tepkiler ve kaygılar karşısında, Türk hükümetinin elinde kullanması gereken bir koz olduğunu vurgulayan Ecevit, bu kozunda, yaklaşık iki yıl önce yani 1974 yılında petrol arama hakkının kullanılmış olduğunu ve o zamanlar herkesin bu durumu olağan karşılaşması olmasının hatırlatılması olabileceğini dile getirmiş ve ardından Başbakan Demirel’i kendisinin hatırlamak istediğini hatta bu yüzden dünyaya da hatırlatmadığını ileri sürmüştür.²¹⁸

Ecevit’e göre Demirel hükümetinin bu konuda diğer hatası da 1974 yılında Norveç’ten kiralanan gemi konusudur. Ecevit, Demirel’in, gemi kiralamaya gidildiğini fakat geminin bu sulara girmemiş olduğu iddiasına karşın söz konusu geminin Ege’nin kendisine görev alanı olarak gösterilecek bütün bölgelerde sismik araştırma yapmayı kabul ederek yola çıktığını öne sürmüştür.²¹⁹ Ecevit’in söylediği gibi Norveç’ten araştırma yapmak üzere gemi kiralanan lakin o dönem Türkiye’ye uygulanan ambargo nedeniyle Türk sularına gelememiştir. Ecevit yazısının devamında da neden gemi

²¹⁶ Ecevit, *a.g.m.*, s. 7.

²¹⁷ Konu hakkında detaylı bilgi için bakınız; Melek Fırat, “1960 – 1980 Yunanistan’la İlişkiler”, ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 752-755.

²¹⁸ Bülent Ecevit, “İç ve Dış Politik Gelişmeler Ege Sorunu”, *Özgür İnsan*, 1976, S. 34, s. 7.

²¹⁹ Ecevit, *a.g.m.*, s. 7.

kiralandığını, neden Türkiye’de gemi hazırlanmadığını da cevaplamıştır. Türkiye’nin ulusal yararı bakımından önemli olan Ege’de, Yunanistan karşısında egemenlik haklarımızı gerekirse fiilen kullanabileceğimizi göstermek ve kendi kıta sahanlığımızda petrolle ilgili olarak başlatılmış araştırmaları zaman yitirmeksizin ileriye götürmek amacıyla ve bir Türk gemisinin donatılmasının çok vakit alacağı düşüncesiyle Türk devletinin emrinde görev yapmak üzere yabancı bir gemi kiralandığını söylemiştir.²²⁰

Ecevit, hükümetin bu konuda bazı yanlış adımlar attığını ve bu adımların bazı acı sonuçlarının daha ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu yanlışları ise şu şekilde sıralamıştır;

“Bunlarda biri, Hükümetin, TBMM’den geçirdiği yetki yasası ile ilgili kararnameleri çıkarmakta çekingenliğe düşmesidir ve o yüzden yasanın bir yıllık süresini tek bir kararname yayınlamadan geçirmesidir.

...Ege sorunuyla ilgili hükümet tutumunda gördüğüm bir yanlışlığı daha belirtmek istiyorum. Bizim düşüncemize göre, bu kadar hayati önem taşıyan bir ulusal egemenlik sorunu, sürüp giden teknik düzeyde müzakerelerle ele alınamaz ve çözülemez. Teknisyenler, hele hükümeti çekingenlik içinde görürlerse, gereken cesaretli adımları atamazlar, atma gücünü ve yetkisini haklı olarak kendilerinde göremezler.

...Ege durumundaki denizler için değişik tanımlamaların ve yorumların yapıldığı, “özelliği olan deniz” veya “yarı kapalı deniz” gibi kavramların kullanılmaya başlanıldığı bir dönemde, Türk Başbakanının, Ege’de her bakımdan açık deniz rejimi geçerli imiş gibi bir üslupla konuşması ve “her isteyen gelip Ege’de araştırma yapabilir” yollu sözler söylemesi de son derece sakıncalıdır.”²²¹

Ecevit, Ege konusunda Demirel’i ve hükümeti kısaca ilgisizlikle suçlamıştır. Gerek idari açıdan yavaş hareket edilmesi gerekse bu konu hakkında yapılan söylemlerinin yanlışlığı Ecevit’in eleştirilerinin odak noktası olmuştur. Ecevit AP ve MC ilgili ile eleştirilere ise

²²⁰ Ecevit, a.g.m., s. 8.

²²¹ Ecevit, a.g.m., s. 8-11.

son noktayı şu sözleriyle koymuştur; *Bu hükümetin Türk Ulusuna yapabileceği bir tek iyilik vardır: Ulusu kendisinden kurtarmak.*²²²

2.2. SOSYALİST ENTERNASNOYEL VE DİĞER SOL PARTİLER

CHP, 1976 yılında Sosyalist Enternasyonal'e kaydolmuştur. 1976 yılında gerçekleştirilen XXIII. Kurultay'da alınan kararlar birlikte CHP Sosyalist Enternasyonal'de yerini almıştır. Bu olay sağ kesimde tepkilere neden olmuş Ecevit'e yöneltilen komünist suçlamaları da giderek artmıştır. CHP'nin Demokrat Sol hareketi uluslararasılaştırma çabası sadece Sosyalist Enternasyonal ile sınırlı kalmamış özellikle Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinin sosyal demokrat partileri ile de sıkı ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkiler Özgür İnsan'a da yansımıştır. Dergide ikili ilişkilerden gezilere, diğer sosyal demokrat partilerdeki gelişmelerden CHP ile diğerleri arasındaki benzerlik ve farklılıklara kadar birçok konu yer almıştır.

Dergide ele alınan konulardan ilk olarak Sosyalist Enternasyonal'e değinelim. Sosyalist Enternasyonal'e katılım veya CHP'nin Sosyalist Enternasyonal'deki yeri hakkında bir yazı olmamakla birlikte konu hakkında Orhan Koloğlu'nun kalem aldığı Enternasyonal toplantısı hakkında bir yazı mevcuttur. Sosyalist Enternasyonal'in özgürlüklere ve kişinin haklarına sırtını çevirdiği Komünist rejimlere, baskı ve sömürüyü devam ettirdiği için de Kapitalizme karşı olduğunu söyleyen Koloğlu, bu durumu toplantıda söylenen sözlerle anlatmış ve toplantıda yer alan şu cümle ile iki gruba da karşı duruşu vurgulamıştır; *“Kapitalizm ve komünizmin baskı ve saldırganlıkları karşısında Sosyalist Enternasyonal, tüm ezilen halkların özgürlüğü, sosyal ilerlemesi ve kişinin toplum içinde tam sorumluluğunu alabilmesi için savaşabileceği forum olmalıdır.”*²²³ SPD lideri Willy Brandt yaptığı konuşmada Komünizm ile Demokratik Sosyalizm arasındaki farkı ortaya koymuş ve bu farkı şöyle açıklamıştır;

“İnsanın insan tarafından sömürülmesinin ortadan kaldırılacağı bir dünyada ve bir toplumda, kişi özgürlük içinde gelişme hakkın elde etmelidir. Komünistlerle kopmanın çelişkisi burada başlamıştır. Bu amaçla fedakârlıklar gerektiği ileri sürülmüş ve bunun sonu hala alınamamıştır. Özgürlük ve

²²² Ecevit, “1977 Bütçe Konuşması”, s. 13.

²²³ Orhan Koloğlu, “Sosyalist Enternasyonal'in Son Toplantısı”, *Özgür İnsan*, 1977, c. V, S. 40, s. 18-19.

demokrasiye yönelik tutum, bazı komünist partilerinin gelecekteki oluşumu üzerinde yargılara varmak için deney taşı olacaktır.”²²⁴

Brandt konuşmasının devamında o dönem Avrupa’da orta çıkan Eurocommunism’e değinmiş ve bunun Demokratik Sosyalizmin Komünizmi çatlaması sonrası ortaya çıktığını dile getirmiştir.²²⁵ Eurocommunism, SSCB’ye karşı Avrupa’da 1970’li yıllarda ortaya çıkan teorik bir harekettir.²²⁶ 1970’li yıllarda yükselen bu akıma Özgür İnsan’da da rastlanmaktadır. Hatta konu hakkındaki yazılar yine Orhan Koloğlu tarafından kaleme alınmıştır. Eurocommunism hakkındaki ilk yazıda yaşanan yumuşama döneminde Eurocommunism’e değinilmiş bu süreçte özellikle ABD’de yaşanan süreç dile getirilmiş ardından Eurocommunism’in detanttaki yerine dikkat çekilmiştir.²²⁷ Yazıda dikkat çeken bir detay ise Eurocommunism’in Doğu Avrupa’yı etkilemesiyle Sosyalist blogun içeriden çürütülmesi ve Batı Avrupa’daki komünist partileri Moskova etkisinde çıkarılmasını amaçladığının öne sürülmesidir.²²⁸ Fakat Avrupa Komünizmi olarak da adlandırılan bu akım hiçbir zaman dünyada SSCB’nin ya da Çin gücünü kırabilecek bir düzeye ulaşamamıştır. Koloğlu diğer yazısında ise SSCB’deki gelişmelere değinmiş, İtalya ve Fransa’daki Komünist partilerden söz etmiş ardından Eurocommunism bir yansıması olan Afrokomünizm’den bahsetmiştir.²²⁹ Bu yazıda dikkat çeken nokta ise Koloğlu’nun Avrupa’dan ve SSCB’den önemli isimlerin ve kuruluşların Eurocommunism hakkındaki fikirlerine yer verdiği kısımdır. Bu kısımdaki söylemlere bakıldığında sosyal demokratların Eurocommunism’i desteklerini görülürken komünistlerin ise sapkın, antisovyetizmin yeni bir türü olarak değerlendirmektedirler.²³⁰

Özgür İnsan’da enternasyonal hakkındaki yazıdan sonra CHP’nin diğer partiler ile olan ilişkileri ve karşılaştırmaları yer almaktadır. Dergide çeşitli gezilerle, toplantılarla Avrupa’daki diğer sosyal demokrat partiler ile girilen ilişkiler detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu ilişkilerin başında Alman Sosyal Demokrat Partisi olan SPD ile olan işbirliği gelmektedir. CHP-SPD arasında bir komisyon, her iki ülkenin sorunlarına

²²⁴ Koloğlu, *a.g.m.*, s. 19.

²²⁵ Koloğlu, *a.g.m.*, s. 20.

²²⁶ *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Çev. Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 49.

²²⁷ Orhan Koloğlu, “Evrokomünizm ve Evrososyalizm”, *Özgür İnsan*, 1977, c. V, S. 42, s. 21-27.

²²⁸ Koloğlu, *a.g.m.*, s. 25.

²²⁹ Orhan Koloğlu, “Yeni Bir Avrupa”, *Özgür İnsan*, 1977, c. VI, S. 45, s. 45-61.

²³⁰ Koloğlu, *a.g.m.*, s. 51.

birlikte çözüm bulmak amacıyla kurulmuştur.²³¹ Komisyonun değerlendirdiği ilk sorun dış politika sorunlarıdır. Özellikle NATO konusunun yer aldığı yazıda SPD'nin ve CHP'nin NATO'ya bakış açıları yer almaktadır. SPD'nin bakış açısına göre NATO dengeli bir barışın ve uluslararası yakınlaşmanın süreklilik kazanması için yararlı bir çerçeve olarak kabul edilirken, CHP'ye göre ittifakın barışçı fonksiyonu ön planda tutulmalı, üyeler arası ilişkilerde eşitlik ilkesi kuvvetlendirilmeli ve Türkiye tarafından taşınan yük, Türkiye'nin olanaklarıyla orantılı olmalıdır.²³² Komisyonda ele alınan diğer konu ise ekonomi konusudur. Ecevit'in "üçlü ekonomik işbirliği" isimli önerisi Almanya'da büyük ilgi uyandırdığını belirten yazıda bu öneriyi şöyle açıklamıştır;

*"Değerlendirme alanı arayan Alman teknolojisi ve yatırım alanı arayan Ortadoğu petrol sermayesini Türkiye'de dünya piyasasına yönelik yani büyük üretim merkezleri kurmaya çağıran öneri Türkiye'nin Avrupa ve Ortak Pazar arasında özel durum ve olanakları göz önünde tutularak yapılmıştır."*²³³

Komisyonun son olarak değerlendirdiği konu ise Almanya'daki Türk işçilerdir. Almanya'da giderek artan işsizlikten etkilenen işçilerin belirli bir süreye kadar orada işsizlik maaşı alabildiklerini ve bunun sonunda ülkelerine geri döndüklerini belirten yazıda geriye dönen işçilerin işsizlikten dolayı bir birikimleri olmadan geri döndükleri ve bu durumda Türkiye için sorun olabileceğini belirtmiştir.²³⁴ SPD ve CHP ile ilgili bir başka yazı ise bu iki partiyi karşılaştırma üzerine yazılmıştır. Yazıda Batı Almanya'nın yapısına değilmiş ve bu yapıdaki ülkelerde sol partilerin daha solda bir potansiyel bulamayınca iktidara gelebilmek için merkeze kaymaları, ekonominin ve toplumsal yapının kaçınılmaz bir sonucu olduğu ortaya atılmıştır.²³⁵ Her ülkenin kendi şartlarına uygun bir sosyal demokrasi modeli benimsemesi üzerine vurgu yapılmış ardından CHP'nin de gözü kapalı bir örneği benimsemeyeceği, Türk halkına yabancı kılıflar aranmayacağı dile getirilmiştir.²³⁶ Kısaca CHP, Alman, İngiliz, Fransız veya İskandinav sosyal demokrasilerinden birini olduğu gibi kabul etmeyecek ve bu örnek göz önünde bulundurularak Türkiye şartlarına uygun bir Demokratik Sol model uygulanacaktır.

²³¹ Kemal Derviş, "CHP-SPD İlişkileri Üzerine", *Özgür İnsan*, 1975, c. II, S. 23, s. 24.

²³² Derviş, *a.g.m.*, s. 25.

²³³ Derviş, *a.g.m.*, s. 27.

²³⁴ Derviş, *a.g.m.*, s. 25-27.

²³⁵ Orhan Koloğlu, "Dış Dünya", *Özgür İnsan*, c. IV, S. 31, s. 44.

²³⁶ Koloğlu, *a.g.m.*, s. 45.

Derginin SPD dışında ele aldığı diğer bir sosyal demokrat parti ise İskandinav ülkelerindeki sosyal demokrat partilerdir. Ecevit'in kuzey ülkelerine yaptığı seyahati sırasındaki gözlemlerini kaleme aldığı yazısında toplumu incelemiştir. Bu seyahat aslından CHP ve kuzey ülkelerindeki sosyal demokrat partiler arasındaki ilişkileri geliştirmek için gerçekleşmiştir. Sosyal demokratların yıllardır iktidarda olduğu bu toplumlardaki incelemeler Demokratik Sol hareket için kayda değerdir. Ecevit yazısında, bu ülkelerin geçmişte yaşadıkları sıkıntıları dile getirdikten sonra bugün geldikleri noktayı şu kelimelerle anlatmaktaydı:

*“Bu ülkelerde yaşam kavgasının gereği kalmamış artık. Geçim kaygısı kalmamış çünkü doymazlığı kamçulayıcı eşitsizlikler kalmamış. Hastalık da sakatlık da yaşlılık da eğitim de birer sorun olmaktan çıkmış.”*²³⁷

Refah düzeyinin yüksek olduğu bu ülkelerde, eksiksiz ve düzgün işleyen bir sosyal güvenlik sistemiyle işsizliğin de bir sorun olmadığına değinen Ecevit, bu ülkelerde çalışmanın bir yük ve zorunluluk olmaktan çıkarak bir sorumluluk ve mutluluk olduğuna vurgu yapmaktaydı.²³⁸ Kalkındıkça lüks tüketimin artmaması aksine daha insanca, daha sağlıklı, daha mutlu yaşamaya önem vermekle beraber kültür bakımında daha çok zenginleşmeyi hedeflemektedirler.²³⁹ Ecevit yazısında vergilerin biraz yüksek olduğunu fakat bu vergilerin halka sağlanan hizmetler için harcadığını belirtmektedir.²⁴⁰ Yazısının devamında siyasal ve sosyal haklarında mesleklere göre ayrılmadığını, işçinin, memurun ve hatta ordu mensuplarının aynı haklardan yararlanabildiğinden sözden Ecevit, Norveç'te partilerin ordu içerisinde örgütlendiğini ve bu durumun ordu disiplini etkilemediğini dile getirmektedir.²⁴¹ Ülkelerdeki gençlik hareketlerine de çözüm bulunduğu belirtilirken, çözümün demokrasiyi kısıtlamak, gençleri siyasetten uzaklaştırılarak değil onları erken yaşta siyasetle tanıştıırıp parti içerisinde görevler vererek bulunduğunu belirtmektedir.²⁴²

Ülkelerde güvenlik tedbirlerinin, bizim ülkemizdeki tedbirlerden çok daha farklı olduğundan bahseden Ecevit, ülkede iç güvenliğin polis sayısı artırılarak değil

²³⁷ Bülent Ecevit, “Dört Kuzey Ülkesi”, *Özgür İnsan*, 1976, c. III, S. 27, s. 1.

²³⁸ Ecevit, *a.g.m.*, s. 2.

²³⁹ Ecevit, *a.g.m.*, s. 3.

²⁴⁰ Ecevit, *a.g.m.*, s. 3.

²⁴¹ Ecevit, *a.g.m.*, s. 4.

²⁴² Ecevit, *a.g.m.*, s. 4-5.

dayanışmayı ve toplumsal sorumluluk duygusunu geliştiren bir sistem ile sağlandığını hatta Kopenhag'da kaldığı süre boyunca polis görmediğinden söz etmektedir.²⁴³

Kuzey ülkelerinin tarım yapılabilecek topraklar konusunda kısıtlı alana sahip olmasına karşın tarıma verilen değer asla azalmadığını ve hatta sınaileşme uğruna tarımdan vazgeçilmediğini de yazıda görmekteyiz.²⁴⁴

Dergide son olarak Orhan Koloğlu'nun yabancı basından diğer ülkelerdeki sosyal demokrat partiler yaşadıkları olayları anlattığı bir köşe yer almaktadır. Bu köşede Avrupa'da yer alan sosyal demokrat partilerin o dönemde yaşadıkları problemler, tartışmalar veya seçimler sonuçları değerlendirilmektedir.²⁴⁵

CHP'nin bu girişimlerinin asıl amacı sadece devletler arası değil partiler arası da bağlantılar kurularak uluslararası arenada yalnız kalmamaktır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin de o partiler aracılığıyla diğer ülkelere tanıtımı yapılabilir ve Türkiye herhangi bir sorunda kendisi tanıyan toplumlara kendi derdini anlatabilirdi. Bu sebeplerden dolayı Ecevit ve çevresi kendileri gibi olan sosyal demokrat partilerle sürekli ilişki içerisinde olmuşlardır.

2.3. CHP ve DEMOKRATİK SOL YAKLAŞIM

Dergide yer alan siyasi konulardan bir diğeri de Demokratik Sol anlayışın partisi olan CHP'dir. Dergide CHP hakkında en çok yazı yazan Bülent Ecevit'tir. CHP hakkındaki ilk yazısı CHP-MSP koalisyonu hakkında olmuştur. MSP'den uyumsuz bir hükümet ortağı olarak nitelendiren Ecevit, bütün güçlülere karşın CHP'nin görevinin üstesinden gelebileceğini, uzun ve kanlı iç kavga yıllarından sonra topluma barış getirebileceğini, düğümlenen dış politika sorunlarını yedi ay gibi kısa sürede çözebileceğini gösterdiğini vurgulamıştır.²⁴⁶ Bir başka yazısında da CHP-MSP koalisyonunun Türkiye'de çok şeyi başardığına dikkat çeken Ecevit, bu koalisyonun belli noktalarda anlaşmazlıklar yaşadığını ve bundan dolayı ayrılma kararını aldıklarını söylemektedir. Ecevit'e göre koalisyonun dağılma nedenleri ise şunlardır; siyasi

²⁴³ Ecevit, *a.g.m.*, s. 4.

²⁴⁴ Ecevit, *a.g.m.*, s. 5-6.

²⁴⁵ Bu köşedeki yazılar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Orhan Koloğlu, "Dış Politik Gelişmeler", *Özgür İnsan*, c. III, S. 25, s. 39-42; Orhan Koloğlu, "Dış Politik Gelişmelerin Çözümlemesi", *Özgür İnsan*, c. III, S. 26, s. 50-53.

²⁴⁶ Ecevit, "Faşizmin Yenilgisi", s. 2-3.

suçluların af konusunda anlaşamamazlık, halk sektörünün kurulması hakkında verilen teklifi MSP'nin bakanlarının imzalamaması, kıdem tazminatının artırılması konusunda yaşanan uzlaşamamazlık ve düşünce ve inanç özgürlüğü hakkındaki fikir ayrılığı.²⁴⁷ Kıbrıs Barış Harekâtı ve haşhaş ekiminin serbest bırakılması gibi önemli işleri yapan bu hükümetin ardından Ecevit ve CHP bir süre daha iktidara gelememiştir.

Ecevit'in bir CHP hakkındaki diğer yazısı ise 1976 yılında gerçekleştirilen kurultay ve bu kurultay sonrasında CHP'de yaşanan değişimler üzerinedir. Türk toplumunda yaşanan gelişmeler ile birlikte CHP'nin de büyük bir değişim ve gelişim geçirdiğini söyleyen Ecevit, CHP'nin tüzüğünün ve programının da geride kaldığını ve XXIII. Kurultayın da bu eksikliği gidermeye çalışacağını ifade etmiştir.²⁴⁸ CHP'de değişen ilk tutum ise siyasi yelpazede yerine belirlemek olmuştur. 1960'lı yıllarda başlayan Ortanın Solu söylemi, 1970'li yıllarda artık Demokratik Sol olmuş ve CHP artık Demokratik Sol bir parti olmuştur. Ecevit de CHP'nin yeni tutumunu şu sözleriyle anlatmıştır;

*“Cumhuriyet Halk Partisinin yeni Demokratik Sol felsefesi ve tutumu, bir yandan kapitalist olmayan bir özgürlükçü veya -siyasal anlamda- liberal demokrasiyi benimsemektedir, bir yandan da Marksist olmayan bir Demokratik Sol anlayışı benimsemektedir.”*²⁴⁹

Demokratik Sol çerçevesinde CHP'nin kuracağı yeni düzene değinen Ecevit, halkın gerek ekonomide gerekse yönetimde güçlendirilmesi gerektiğini belirtmiş hatta ekonomide özel ve devlet sektöründen ziyade halkın daha da egemen olacağı söylemiştir.²⁵⁰ Ecevit, CHP'nin diğer sol partilerden ve kurumlardan farklı bir sol söyleme sahip olduğunun her zaman altını çizmiştir. Bu çizgide en önemli vurgu demokrasi üzerine olmuştur. Halkın kendini yönettiği bir devlet sistemi olacağını ve yöneten ile yönetilen arasında farkın azalacağını dile getirmiştir.²⁵¹ Bunun da ekonomik

²⁴⁷ Bülent Ecevit, “Bunalım Döneminde Demokratik Sol”, *Özgür İnsan*, 1975, c. II, S. 22, s. 13-14.

²⁴⁸ Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumunu”, s. 1.

²⁴⁹ Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumunu”, s. 2.

²⁵⁰ Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumunu”, s. 2.

²⁵¹ Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumunu”, s. 2.

gücün halkta yoğunlaşınca halkın ekonomik gücüyle birlikte siyasal gücünün de artacağını, böylelikle halkın yönetiminde sözünün artacağını da ileri sürmüştür.²⁵²

Ecevit yazısının devamında sağda ve solda birçok kişinin düştüğü bazı yanılgılardan bahsetmiştir. Bu yanılgılar, ekonomik büyüme ile toplumsal adaletin ve özgürlükçü demokrasinin Türkiye koşullarında bağdaştırılamayacağı ve Türkiye'nin sanayileşmesi için tarımı bir kenara bırakması gerektiği fikridir.²⁵³ Ecevit CHP'nin bu duruma katılmadığını hem toplumsal adaletin ve özgürlükçü demokrasinin Türkiye şartlarına uygun olabileceğini hem de sanayileşirken tarımın gelişebileceğine inandıklarını dile getirmiştir.²⁵⁴

Yazısının devamında Ecevit, ülkede ilkel kapitalizmi ve sömürü düzenin devam ettirmek isteyenlerin iki alanı ele geçirmeye çalıştıklarından söz etmiştir. Bu alanların ise kamu yönetimi ve eğitim olduğunu ileri sürmüştür.²⁵⁵ Kamu yönetimi konusunda yöneten ile yönetilen farkının giderek azalmasına daha önce değinmiştik. Bu konuya ek olarak Ecevit başka iki çözüm daha öne sürmüştür. Bunlardan biri siyasal iktidarın kendi politikalarını uygulama bakımından kamu yönetimine yön verebilme hakkı korunmakla birlikte, kamu yöneticilerinin birer kapıkulu gibi kendi sultanı altına alabilme olanağını tümünden ortadan kaldırmak, diğeri ise kamu yöneticilerini işçilerle eşit haklara kavuşturmadır.²⁵⁶ Eğitim alanını ile ilgili olarak da Ecevit şu çözüm önerisini sunmuştur;

“Bunun dışında eğitimde özgürlük sağlam güvencelere bağlanmalıdır. Eğitimde özgürlüğü güvenceye bağlamanın bir yolu da öğretmenin özgürlüğünü, öğretim üyelerinin özgürlüğünü güvence altına almaktır. Bugün öğretmenler, bırakın öğretim özgürlüğünü, can güvenliğinden bile yoksundurlar. Onların can güvenliğini sağlamak herhangi bir demokratik hukuk devletinin asıl görevidir. Bugün Türkiye’de Devlet, ne yazık ki bu görevi bile yerine getiremiyor; daha doğrusu, kasıtlı olarak yerine getirmiyor. CHP iktidarda öncelikle bunu yerine getirecektir. Ayrıca kamu görevlileri için öngördüğü toplu sözleşme hakkını öğretmenlere de tanıyarak onların özgürlüğünü en sağlam güvencelere

²⁵² Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumunu”, s. 4.

²⁵³ Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumunu”, s. 3.

²⁵⁴ Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumunu”, s. 3.

²⁵⁵ Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumunu”, s. 4.

²⁵⁶ Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumunu”, s. 4.

kavuşturacaktır. Fakat bunu yaparken, eğitim düzeni üzerinde de halkın denetimini, anaların – babaların denetimini, hatta öğrencilerin denetimini ve yönetime katılma olanaklarını etkin biçimde gerçekleştirmeye çalışacaktır.

Böylelikle kamu yöneticilerinin ve öğretmenlerin özgürlüğü ve güvenceleri en ileri ölçüde gerçekleştirilirken bu özgürlüğün ve güvencelerin onları halka yabancılaştırması da önlenmiş olacaktır ve onların her şeyden önce halka hizmet bilinci içinde çalışma zorunluluğunu duyacakları bir düzen oluşturmaya çalışılacaktır.”²⁵⁷

Türkiye’de memurla yapılacak bu değişiklikler ile hem memurun yaşam standartları hem de toplum olan ilişkilerinin düzeltilmesi planlanmıştır.

Kurultayda yapılan değişikliklerden en dikkat çekenini ise laiklik anlayışındaki değişim olmuştur. 1940’lı yıllardaki koyu pozitivist yaklaşım DP ile değişmeye başlamış Ecevit’in genel başkanlığı döneminde de “din ve devlet işlerinin ayrılması”ndan “inanç özgürlüğü”ne dönüşmüştür. Ecevit yazısında da Demokratik Sol anlayışın halkın dine bağlılığıyla çelişmeyeceğini dile getirmiş ve Türk halkının dine bağlılığının, gelişmeye ve özgürlükçü demokrasi içinde sola açılmasına engel olmayacağını belirtmiştir.²⁵⁸ Yazısının devamında inanç özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne değinen Ecevit, CHP’nin yeni program tasarısında inanç özgürlüğünün düşünce özgürlüğünü sınırlamayacağını, düşünce özgürlüğünün de inanç özgürlüğüne saygısızlık doğuracak biçimde kullanılmayacağını vurgulamıştır.²⁵⁹

CHP’nin gerçekleştirdiği 1976 yılında bu XXIII. Kurultay CHP’nin dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu kurultay sonunda CHP tüzüğünde birçok değişiklik yapılmış, en çok dikkat çeken değişiklik de “CHP, Demokratik Sol bir siyasi kuruluştur” ibaresi olmuştur.²⁶⁰

Dergide CHP üzerine yazılan yazılar Ecevit’in de değindiği XXIII. Kurultay üzerinedir. Kurultay daha yapılmadan önceki bir sayıda daha kurultay hakkında konuşulmaya başlanmıştır. İsmail Cem’in kaleme aldığı bu yazıda CHP’nin yeni

²⁵⁷ Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumu”, s. 5.

²⁵⁸ Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumu”, s. 8.

²⁵⁹ Ecevit, “CHP Kurultayı ve Türk Toplumu”, s. 8.

²⁶⁰ Değişiklik hakkında detaylı bilgi için bakınız; *CHP Tüzüğü*, Ankara, 1976.

programının değişen Türkiye şartlarıyla karşılaştırmasını yapmaktadır. Cem'e göre CHP'yi yeni bir değerlendirmeye ve program hazırlığına yönelten başlıca etken, herhalde, Türkiye'de toplumsal yapının hızla değişmesidir; sanayileşme sürecinde adımlar atılmasıdır.²⁶¹ İsmail Cem yazısının devamında programın bölümlerini incelemiş ve yazısının sonunda programın dikkat çeken noktalarını şu şekilde değerlendirmiştir;

“1) CHP'nin yeni Programı, bir toplumsal değişim ve demokratikleşme programı niteliğindedir. Büyük özelliği, sorunlara “son noktayı” koymamasıdır, böyle bir iddia taşımamasıdır. İddia olarak ortaya getirilen, halk kitlelerinin yararı doğrultusundaki gelişmelerin özgürleşeceği ve güçleneceği bir çerçevedir sadece. CHP'nin savunduğu kitlelerin sorunlarına program kesin ve köşeli çözümler getirmemek iddiasında değildir; iddiası ve amacı, çözümlerin aranıp oluşturulabileceği ve giderek gerçekleşebileceği bir ortamı yaratmak ve sorunların çözümünü bir süreç içinde başlatmaktır.

2) Program, Türkiye'nin günümüzdeki siyasal ve sınıfsal özellikleriyle güç dengelerinin, CHP'nin yapısının dikkatli bir değerlendirilmesine dayanmaktadır. Kulağa hoş gelebilecek fakat günümüzün gerçeklerinde yarar getirmeyecek keskin sözler söylemekten program kendini sakınmıştır. Bir yıl sonrasının iktidarına hazırlanan sol bir kitle partisinde bulunması gereken dikkatle ve sorumlulukla, geniş bir sol yelpazeyi dağıtıcı değil birleştirici bir anlayışla hazırlanmıştır,

3) Gelir dağılımında eşitlik sağlamak, ancak üretim aşamasındaki eşitlikle mümkündür. Ekonomik, kültürel, toplumsal bir eşitlik, hiç kuşkusuz, sadece gelir dağılımında eşitliği içeren modellerle gerçekleşmez. Dengesizliğin kökeni gelirlerdeki eşitlikte değil, üretim araçlarının mülkiyetindeki eşitsizliktedir; adil bir gelir, kültür ve toplumsal haklardan yararlanma modeli, üretim araçlarının mülkiyetinde adil olunabilmesini gerektirir. CHP, “devletleştirici” bir program getirmemektedir: Bununla beraber, özel sermaye tanımının alışılmış ölçüleri dışında kalan kuruluşları Devlet'le ortak mülkiyetini geliştirmeyi öncelikle amaçlayan bir model getirmektedir. Programda açıkça belirtilen hedef kitlelerin ekonomik ve siyasal gücünü arttırmak, sermayeyi değil bunu desteklemektir. Bu amacın bir aracı olarak sunulan “Halk Kesiminin” pratikte başarıya ne ölçüde ulaşacağı bilenemez. Ancak, CHP'nin ekonomik ve sınıfsal seçmeler

²⁶¹ İsmail Cem, “CHP Programı ve Değişen Türkiye”, *Özgür İnsan*, 1976, c. V, S. 38, s. 19.

açısından Batılı klasik Sosyal Demokrat uygulamalardan hayli farklı bir yaklaşım içinde bulunduğu görülmektedir.

4) Programın bir başka özelliği, sanayileşme olgusuna tanınan büyük -ve yerinde- önemdir. Geleneksel tavrı daha çok hukuk düzeni, idari sorunlar gibi üst yapısal ilişkilerle ilgilenmek ve ekonomik gelişmeyi ikinci planda düşünmek olan CHP, bu programıyla, sanayileşmeyi her şeyin önüne geçirmekte, yarının Türkiyesini sanayileşmede aramaktadır. Programa göre, “çağımızda gelişmenin kesin kuralı hızlı sanayileşmektir. Sanaileşme yalnız ekonomik büyümenin ve güçlenmenin değil, toplum yapısını ve üretim ilişkilerini çağdaş uygarlığın gereklerine göre değiştirmenin de başta gelen koşuludur. İlk ortaya atıldığında pastoral renklere bezenmiş olan Köykent kavramı bile, bu programda, her şeyden önce kentleşmenin bir aracı olarak biçimlenmektedir.

5) Program, günümüzdeki Devlet’in işlevi ile önerdiği modelin gerçekleşmesi durumunda oluşacak Devlet arasında farkları yeterince belirleyememiştir: Günümüzdeki Devlet’e karşı sol bir görüşün alması gereken tavrı, halk kitlelerinin etkinliği ve payı artmış bir devlete karşı da aynen sürdüren bir yaklaşımı benimsemiştir.

Program, “Devlet kesimi ve mülkiyetine” mesafeyle bakan, kitlelerin hak ve özgürlüklerini “devlete karşı” koruyan bir anlayışı, devam ettirmektedir. Oysa günümüzde geçerli olabilecek bu anlayış, eğer gerçekten halkın iktidardaki payı ve etkinliği artarsa, hele “halkın iktidarı” kurulursa, gereksiz ve yanlış olmaktadır.

6) Faşizm eğilimlerinin kol gezdiği, kitlelerin üzerinde tehlikelerin dolaştığı, ekonomik gelişmenin, üretim güçlerinin engellerle karşılaştığı bir ortamda yaşıyoruz. Genel seçime bir yıldan az bir sürenin kaldığı şu günlerde, CHP açısından; yapılabilecek en “devrimci” görev, 1977 seçimini kazanmaktır.”²⁶²

İsmail Cem’in bu değerlendirmesi CHP programının harika bir özetidir. Programı her yönüyle ele almış olan Cem, program çerçevesinde CHP’nin dönüşümünden ve geldiği Demokratik Sol noktadan bahsetmiştir.

CHP içerisinde yaşanan değişim ve dönüşüm, toplumda da karşılığını bulmuştur. CHP 1970’lerin yükselen bir partisi olmuştur. Ecevit’e göre CHP’nin giderek oylarını

²⁶² Cem, a.g.m., s. 27-28.

artırmasının, Demokratik Sol duruşuyla hızla güç kazanmasının başlıca nedeni ise Demokratik sol tutumuyla CHP'nin, gelişme sonucu olarak, geniş halk toplulukları arasında başlayan değişmeye, zihniyet ve değer ölçüleri farklılaşmasına kendini uydurabilmiş ve o yönde halkla bütünleşebilmiş olmasıdır.²⁶³ Bu bütünleşme, 1973 yılı seçimlerinde CHP'ye %33,3 olan oylarını 1977 yılı seçimlerinde %41,4'e kadar yükselmesiyle kendisini göstermiştir. Dört yıl içinde büyük bir oy artışı göstermesine rağmen tek başına iktidar olmasına yetmemiştir. İşte böyle bir dönemde Ecevit kaleme aldığı bir yazısında azınlık hükümetinin yararlarından bahsetmiştir. Ecevit'e göre azınlık hükümetinin koalisyon hükümetlerine göre yararı; meclisten çıkarmak isteyeceği bir yasayı zaman zaman güçlüklerle karşılaşılsa bile, hiç değilse kendi içinde tutarlı olabileceği ve hızlıca çözülmesi gereken sorunlar karşısında süratle karar alıp uygulamaya geçebileceğidir.²⁶⁴ Hükümetin yasalara aykırı davranması durumunda güvensizlik oyuyla her an düşürülebileceğini söyleyen Ecevit, azınlık hükümetinin meclis içinde birçok grubun desteğini alması gerektiğini, atacağı her adımın parlamento tarafından iyi karşılanacak adımlar olmasına özen göstereceğini ve bu durumda siyasal ortamda yumuşama sağlayacağını ileri sürmüştür.²⁶⁵

Ecevit'in yazılarındaki bir diğer konu ise Demokratik Sol söylemin bu ülkenin somut gerçekleri üzerine yola çıkarak oluşturulduğudur. Ecevit, Türkiye'nin demografik yapısında köylünün ağırlığının olduğunu söylemiş ve sosyalist veya sosyal demokrat hareketleri hep işçi üzerinden değerlendirildiğini, bunun yanlış olduğu hatta sağ partilerin unutulmuş köylüyle daha iyi ilişkiler kurduğuna değinerek "işçi-köylü el ele" sloganına tutunulması gerektiğini ve bu sloganın CHP'nin sloganı olduğunu dile getirmiştir.²⁶⁶ Ecevit, CHP'yi bir kitle partisi olmaktan çıkarıp yavaş yavaş bir sınıf partisi haline getirmiştir. Fakat bu sınıf yaklaşımı hiçbir zaman diğer sol partiler gibi olmamıştır. Zaten Ecevit diğer sol partilerden farklı olduklarını her fırsatta dile getirmiştir. Dergide de bu konu hakkında yazı yazan Ecevit, ilk olarak "her çevrenin gönlünü yapalım, onlardan da

²⁶³ Bülent Ecevit, "Gelişme Sürecinde Türkiye'nin Sorunları ve Dış İlişkileri", *Özgür İnsan*, 1976, c. V, S. 37, s. 2.

²⁶⁴ Bülent Ecevit, "Geriye Dönüş Mutsuzluk Yeniyi Denemek Umuttur", *Özgür İnsan*, 1977, c. VI, S. 45, s. 15.

²⁶⁵ Ecevit, *a.g.m.*, s. 15-16.

²⁶⁶ Ecevit, "Demokratik Solda İşçi-Köylü El Ele", s. 17.

oy alalım” fikrinin yanlış olduğunu ve bu durumun partiye olan güveni azaltacağını söylemiştir.²⁶⁷ Kendileri dışındaki sol için de, yalnızca demokratik hak ve özgürlükleri için CHP’den yardım bekleyebileceklerini söylemiş ve “nasıl olsa hepimiz solcuyuz” gibi bir mantığın geçerli olmadığını hatta değişik sol akımlar içinde derin farklılıklar olduğunu ve farklı düşündükleri için ayrı olduklarını da belirtmiştir.²⁶⁸ Ecevit yazısının devamında ise sol grupların kendinilerini bir sapma ve revizyonist olarak nitelendirmesini eleştirmektedir. Daha öncede değindiğimiz gibi Demokratik Sol’un ithal bir ideoloji olmadığını hatta CHP’nin kendi içerisinde çıktığını savunan Ecevit bu eleştirilere şu şekilde yanıt vermiştir;

“Bizim Demokratik Sol anlayışımızı beğenmeyenler sapma olarak görenler solun yozlaştırılması sananlar, revizyonizm diye damgalamaya kalkışanlar vardır ve olacaktır. Öylelerinin bize yönelttikleri eleştirileri saygı ile karşılıyoruz. Herkesten gelecek eleştiri üzerinden de “acaba gerçek payı var mı” diye durabiliriz. Fakat bu türlü tartışmaların ve eleştirilerin platformu da seçim alanları veya tanıtma toplantıları değildir.

Biz başkalarının oluşturdukları doktrinlerden, ideolojilerden yola çıkmamışız ki sapmamız veya revizyonculuğumuz söz konusu olsun... Biz parti olarak kendi kökenlerimizden yola çıkmışız ve halkla birlikte yolumuzu arayıp bulmuşuz. Kendi Demokratik Sol anlayışımızı kendimiz oluşturmuşuz.”²⁶⁹

Ecevit Demokratik Sol söylemin ne olduğunu anlatırken bu söylemin toplumda yansımaları olacak olan örgütlenme şekline de değinmiştir. Bir ayağı örgütlenmiş bir işçi hareketi, diğer ayağı kooperatifçilik hareketi ve üçüncü ayağı da bunların siyasi partisi olacak şekilde üçayaklı bir örgütlenme modeli olacağını öne sürmüştü ve ancak bu şekilde topluma huzur ve adalet gelebileceğini ve demokrasiyi yaşadığı bu sıkıntılardan kurtarabileceklerini düşünmüştü.²⁷⁰

Ecevit’in CHP hakkındaki son yazısı ise 1978 yılında gerçekleştirilen küçük kurultayda yapmış olduğu konuşmadır. Ecevit konuşmasında birçok konuya temas etmiş

²⁶⁷ “Bülent Ecevit’in Açıklamalarıyla 1 Mayıs Solda Özeleştiri ve Demokratik Sol”, *Özgür İnsan*, 1977, c. VI, S. 44, s. 11.

²⁶⁸ “Bülent Ecevit’in Açıklamalarıyla 1 Mayıs Solda Özeleştiri ve Demokratik Sol”, s. 11.

²⁶⁹ “Bülent Ecevit’in Açıklamalarıyla 1 Mayıs Solda Özeleştiri ve Demokratik Sol”, s. 12.

²⁷⁰ Ecevit, “Demokratik Solda İşçi-Köylü El Ele”, s. 18.

fakat CHP ve içerisinde oluşan muhalefete karşı söylemleri ön plana çıkmıştır. Konuşmasında ilk olarak CHP'nin iktidar olduğu bir dönem olduğu vurgusunu yapan Ecevit, gerçekten iktidar olabilmek için devletteki ve okullardaki bazı memurların o koltukları işgal ettiğini ve bu işgali sonlandırarak kendi adamlarını bu kademelere doldurmadan halkın istediği anlamda bir bürokrasi oluşturmaları gerektiğini söylemiştir.²⁷¹ Ardından Ecevit, Türkiye'nin ağır bir bunalım döneminden geçtiğini ve bu bunalımın nedenini çağ dışı bir ekonomik düzen olduğunu ki bu düzenin çarklarının da üretimle değil vurgunla döndüğünü belirtmiş ve ardından artık bu bunalımdan çıkış noktasına gelindiğini dile getirmiştir.²⁷² Ecevit'inde kurultayda belirttiği gibi ülkede yaşanan ekonomik sıkıntıları fırsata çeviren bazı karaborsacılar dönemin en büyük sorunlarından birini oluşturmuşlardır. İstifçilik ve karaborsacılık ile birçok kişi zengin olurken halk bazı ürünlere ulaşmakta zorluk çekmiştir. Böylesine zor bir dönemde iktidara gelen Ecevit, sol partilerin hiçbir zaman rahat zamanlarda göreve çağrılmadıkları ve zor zaman partileri olduklarını bundan dolayı da yakınmaya haklarının olmadıklarını vurgulamıştır.²⁷³ Toplumda ekonomik sıkıntıyla beraber silahlı çatışma olayları artmış toplumda bölünme hat safhalara çıkmıştır. Ecevit bu konuda da CHP'ye farklı bir misyon yüklemektedir. Toplumda oluşan düşünce ayrılıkları nedeniyle ya da kin ve nefret duygusuyla birbirlerine silah çekmelerin, birbirlerinin vurmanın ahlak dışı, insanlık dışı bir davranış olduğunu hatta toplumda oluşan gelip geçici bir ruh hastalığı olarak değerlendirmiş ve CHP'lilerin taraf olmaktan kaçındıklarını ve sevgi ve kardeşlik ortamını oluşturmak için çalışmaları gerektiğini belirtmiştir.²⁷⁴

Ecevit konuşmasının devamında parti içi muhalefete ve parti içi iktidar mücadelesine değinmiştir. Ecevit parti içi çekişmeye vakit olmadığı bir dönemde olduklarını vurgulayarak durumu şu sözler ile izah etmiştir;

“Benim inancıma göre, devlet yönetiminde gerçek anlamıyla iktidar olma göreviyle karşı karşıya bulunduğumuz bir aşamada parti içi iktidar mücadelesi olmamalıdır. Parti içi bir iktidarlar mücadelesinin hedefi ben olduğumu gördüğüm an, elbette bunu herkese kesin hak olarak tanımayı kendi demokrasi

²⁷¹ “Bülent Ecevit’in Küçük Kurultayı Açış Konuşması”, *Özgür İnsan*, 1978, c. VI, S. 52, s. 15.

²⁷² “Bülent Ecevit’in Küçük Kurultayı Açış Konuşması”, s. 16-17.

²⁷³ “Bülent Ecevit’in Küçük Kurultayı Açış Konuşması”, s. 17.

²⁷⁴ “Bülent Ecevit’in Küçük Kurultayı Açış Konuşması”, s. 18-19.

anlayışımın gereği bilirim. Fakat böyle bir durum yoksa böyle bir durum olmadığı zaman, Cumhuriyet Halk Partisinde her zaman partinin içinde bulunması sağlıklı sayılabilecek ölçünün bir milim bile ötesinde bir ideolojik tartışmanın bulunmadığı bir dönemde ve böylesine ağır sorumluluklar yüklendiğimiz aşamada ve dediğim gibi, devlet yönetiminde iktidar olabilmenin gereklerini bütün güçlüklerine karşın yerine getirmemiz gereken bir dönemde parti içi iktidar mücadelesine hakkımız olmadığı kanısındayım. Bunu parti içi demokrasi kurallarına uygun olarak nasıl sağlayabiliriz? Nasıl başarabiliriz? Küçük Kurultayımızdan başlayarak elbette örgütümüzle birlikte bunun çözümünü bulmaya, oluşturmaya çalışacağız.”²⁷⁵

Ecevit, parti içi yaşanan bu mücadelenin yanlış bir zamanda olduğunu savunmuştur. Sadece parti içi bir mücadeleden de söz etmemiştir. Parti içi bir kadrolaşmadan da söz etmiştir. Devlette oluşan kadrolaşmayı sona erdirmeye çalışırken parti içinde oluşabilecek bir kadrolaşmaya da karşı çıkılması gerektiğini savunan Ecevit, parti içerisinde herhangi kadrolaşma eğilimi olduğunu gördüğünde örgütün izin verdiği ölçüde buna karşı çıkacağını ve hatta ileride devlet yönetiminde bir kadrolaşma eğilimi görürse bütün gücüyle ve tek başına kalsa dahi karşı çıkacağını vurgulamıştır.²⁷⁶

Konuşmasının sonlarına doğru ekonomi hakkında da konuşan Ecevit, sanayi hakkında söz ederken sanayileşmeyi temelden alt yapıdan başlayacaklarını, enerjiden, yoldan ve limandan başlayacaklarını söylemiş ardından da işçi ve köylü konusunda da işçileri birleştirerek güçlendireceklerinden ve kalkınmanın da köylüden başlayacağından söz etmiştir.²⁷⁷

Ecevit, Türkiye’yi yaşadığı bu sıkıntılı dönemden kurtaracaklarını dile getirerek konuşmasını şu sözleriyle bitirmiştir;

“Biz devlet kuran partiyiz ve şimdi de devleti kurtaran parti olacağız. Yalnız başımıza değil, bu hükümete güç katan ve ağır sınavları alın akıyla vererek aramıza katılan bağımsız arkadaşlarımızla birlikte Cumhuriyetçi Güven Partisinin ve Demokratik Partinin hükümetimize kattığı güçlü birlikte devleti

²⁷⁵ “Bülent Ecevit’in Küçük Kurultayı Açış Konuşması”, s. 21.

²⁷⁶ “Bülent Ecevit’in Küçük Kurultayı Açış Konuşması”, s. 21.

²⁷⁷ “Bülent Ecevit’in Küçük Kurultayı Açış Konuşması”, s. 21.

*kurtaracağız, demokrasiyi kurtaracağız ve Türkiye’yi geçen yılın son saatlerinde sona eren karanlık döneminden aydınlık yola çıkaracağız.”*²⁷⁸

Ecevit yazılarında değindiği son konu ise işçiler konusudur. 1961 yılında Çalışma Bakanlığı yaptığı dönemden itibaren Ecevit, işçilerle her daim yakından ilgilenmiştir. 1960 yılından sonra sadece öğrenci hareketleri değil işçi hareketleri de giderek büyümüştür. Sendikalar, partiler kurulmuş ve işçiler siyasi hayatın bir parçası haline gelmiştir. Ecevit de yazısında büyüyen bu işçi hareketinin, içlerine ajan sokularak yozlaştırılmaya çalışıldığı iddia etmiştir.²⁷⁹ Türkiye’de bazı kesimlerin işçilere karşı mücadeleye açık bir şekilde giriştiği söyleyen Ecevit, işçilerin örgütlenmesini ve bu yolla iktidar söz sahibi olmasını istemeyenlerin bu durumu engellemek için bazı yollara başvurduğu söylemiş ve bu yolları şu şekilde sıralamıştır;

“Çalışanların örgütlenme hakkını sınırlamaya uğraşmaktadırlar.

Öte yandan, biraz önce belirttiğim gibi, derneklerin siyasetle ilgilenmeleri yasaklanmıştır. Oysa derneklerin büyük çoğunluğu belli sosyal amaçlarla kurulur, belli sosyal sorunları çözmek için kurulur.

Bunun ötesinde yıllardır sendikaların siyasetle ilgilenmelerini önlemeye çalışmaktadırlar. Hiç değilse, sendikaların büyükçe bir kesiminde bu bakımdan başarı da sağlayabilmişlerdir.

*Bütün bunların, toplumdaki, halktaki hızlı bilinçlenme karşısında ve halkın kararlılığı karşısında yetersiz ve geçersiz kalmakta olduğunu görenler, şimdi bir başka yönetime daha başvurmaya başlamışlardır. O yöntemde, işçilerin ve genel olarak halkın örgütlerini bölmektir. Bir yerde bir sendika güçleniyor mu hemen onun karşısına bir başka sendika dikmek; bir takım çıkarlar sağlayarak, her sendikanın içinde her zaman olmuş ve olacak rekabetlerden yararlanarak onun karşısına başka bir sendika çıkarmak...”*²⁸⁰

O dönem Türkiye’nin en büyük sendikası haline dönüşen DİSK’in karşısında sağ çevrelerde çeşitli sendikalar kurmuştur. Buraya kayan işçileri kendi taraflarına

²⁷⁸ “Bülent Ecevit’in Küçük Kurultayı Açış Konuşması”, s. 22.

²⁷⁹ Ecevit, “Demokratik Solda İşçi-Köylü El Ele”, s. 5.

²⁸⁰ Ecevit, “Demokratik Solda İşçi-Köylü El Ele”, s. 7.

çekebilmek amacıyla kurulan bu sendikaların bazıları uzun ömürlü olmamış kimisi de günümüze kadar gelişir. Ecevit yazısının devamında işçileri bu şekilde bölerek işçi sınıfı arasında bir kavga çıkarmaya çalıştıklarını ve bu yolla işçilerin hakları ve özgürlükleri adına mücadele edebilme gücünü kırmak istediklerini öne sürmüştür.²⁸¹

İşçilerin siyasetten uzaklaştırılmaya çalışıldığı bir dönemde Ecevit bu durumun gerçekleşmeyeceğini de dile getirmiştir. Siyasetin toplumdaki uzak tutulamayacağını söyleyen Ecevit, siyasetin sadece politikacılar ve partiler arasında oynanan bir oyun olması halinde çirkinleşeceğini, çamurlaşacağını söylemiştir.²⁸² Fakat işçinin engellenemeyeceğini düşünen Ecevit, sendikaların siyasal amaç gütmeyeceği zaman işçilerin kendi partilerini bulacağını ve o partilerde güçlenmeye çalışacaklarını söylemiştir.²⁸³ Ecevit bu konuda sendikacıları da eleştirmiştir. Sendikaların birkaç yöneticisinin milletvekili seçilmesinin işçiyi siyaset sahnesinde güçlendirmiş olmayacağını söylemiş, sendika yöneticisi olmayan bazı işçilerinde milletvekili seçilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁸⁴

Ecevit, işçileri siyaset sahnesinde güçlendirirken demokratik sol ya da sosyal demokrat partilerle birleşmesi gerektiğini düşünmektedir. İşbirliğini yapılmadığı ülkelerde sendikaların ne kadar güçlü olursa olsun, partiler ne kadar güçlü olursa olsun iktidara gelemeyeceğini söylemiş, Türkiye’de de işçilerin bütünleşmesi gereken partinin CHP olduğunu belirtmiştir.²⁸⁵

Her ülkenin sosyalist hareketi veya sosyal demokrat hareketi, demokratik sol hareketi ancak kendi ülkesinin somut gerçeklerine dayandığı, o gerçeklerden esinlendiği ve o toplumun somut sorunlarına geçerli çözümler önerebildiği, getirebildiği oranda başarılı ve uzun ömürlü olur.²⁸⁶

Ecevit dışında da Demokratik Sol fikir üzerine yazılar yazılmıştır. İlk olarak tanımlama çabasına girilmiştir. Dergide birçok yazıya imza atmış olan Ceyhan Atuf Kansu sosyal demokrasi üzerinden bir tanımlama yapmıştır. Kansu’nun tanımı şöyledir;

²⁸¹ Ecevit, “Demokratik Solda İşçi-Köylü El Ele”, s. 7.

²⁸² Ecevit, “Demokratik Solda İşçi-Köylü El Ele”, s. 8.

²⁸³ Ecevit, “Demokratik Solda İşçi-Köylü El Ele”, s. 12.

²⁸⁴ Ecevit, “Demokratik Solda İşçi-Köylü El Ele”, s. 13.

²⁸⁵ Ecevit, “Demokratik Solda İşçi-Köylü El Ele”, s. 9-11.

²⁸⁶ Ecevit, “Demokratik Solda İşçi-Köylü El Ele”, s. 17.

“Sosyal demokrasi kavramı üzerine düşünüyorum. İlk önce bir tanım bulmalıyım, yerli ve açık. Sosyal Demokrasi için Toplum için halk yönetimi diyebilirim belki. Her halk yönetimi bir yerde toplum için işlemez mi? Ağırlığı, insanın toplumdaki istediği haklara, toplumla bölüştüğü özgürlüklere yaslanan bir halk yönetimi. Böyle işleyen bir halk yönetimidir Sosyal Demokrasi.”²⁸⁷

... Sosyal Demokrasi insan haklarına dayalı, milli, demokratik ve sosyal hukuk devletinin sosyal niteliğine ağırlık veren bir halk yönetimi yoludur, bir halk yönetimi çeşitlemesidir.”²⁸⁸

... Sosyal Demokrasi kaynağını, halk yönetiminin gündelik yaşantıdaki sularından alır. Sosyal Demokrasi halklarıyla, özgür seçimlerle, anayasadaki bireysel özgürlüklerle ve baskısız, bağımsız halk yönetiminin işlemesiyle, toplumun barışçı yollarla, halkın katkısıyla yeniden düzenlenmesidir. Sosyal Demokrasi tanımı, kaynağını halk yönetiminden alır.”²⁸⁹

Sosyal demokratların önemli iki yanlışlıktan kaçınması gerektiğini söyleyen Kansu, Oylu, özgür seçimli bir halk yönetiminde sadece bireysel özgürlüklere dayalı bir iktidar başa geçiyorsa ve bu özgürlükleri de yalnızca toplumun belli katlarının ekonomik egemenliği için kullanıyorsa ne yapmalı sorusuna da şu şekilde cevap vermektedir;

“Bireysel özgürlükleri adamakıllı savunmalı ve bu özgürlükleri toplumun tümünü özgür kılmak, mutlu kılmak için kullanmalı. Toplumsal özgürlüklere yönelik bir siyasal erke (iktidar) bireysel özgürlüklerin, halk yönetimi kuralları içinde kullanılmasına bağlıdır. Sosyal Demokrasi ağırlığını siyasal güce koymak isterse, halk yönetimi kurallarından başka, bu kuralların dışında bir yol aramamalıdır.”²⁹⁰

Mehmet Alev Coşkun da kaleme aldığı bir yazısında Demokratik Solu, solun çağdaş düşünce aşamasında ortaya çıkan bir sentez olarak nitelendirmiştir.²⁹¹

Demokratik Sol ile ilgili son olarak derginin değinmiş olduğu konu, amacın düzeni değiştirmek mi yoksa düzeni törpülemek mi sorusudur. Ahmet Taner Kışlalı'nın

²⁸⁷ Ceyhun Atuf Kansu, “Özgür İnsan-Özgür Toplum İçin Aramalar”, *Özgür İnsan*, c. I, 1972, S. 3, s. 38.

²⁸⁸ Kansu, *a.g.m.*, s. 39.

²⁸⁹ Kansu, *a.g.m.*, s. 49.

²⁹⁰ Ceyhun Atuf Kansu, “Özgür İnsan-Özgür Toplum İçin Aramalar”, *Özgür İnsan*, 1972, S. 3, s. 38

²⁹¹ Mehmet Alev Coşkun, “CHP'nin Sol Anlayışı”, *Özgür İnsan*, 1975, c. II, S. 22, s. 50.

bu soruya cevap aradığı yazısında öncelikle bir düzeni belirleyen ölçütün egemen sınıf olduğunu dile getirmiş ve ardından üretim araçlarına sahip olmanın egemen sınıfı belirleyen bir ölçüt olmadığına ve egemen sınıfın üretim araçlarının mülkiyetine değil, üretim ve dağıtım sürecinde karar verme yetkisine sahip bulunanlardan oluştuğunu öne sürmüştür.²⁹² Halkın sadece üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmasının yeterli olmayacağı anlayışı Demokratik Sol içerisinde var olan bir anlayıştır çünkü Demokratik Sol işçi ve köylülere sadece üretim araçlarının mülkiyetini değil ürettiklerinin ürünlerin dağıtım ve satış sürecine de katılmasını öngörmektedir. Kışlalı yazısının devamında iktidarların ve demokrasilerin üç boyutlu olduğunu ileri sürmüştür. Bu boyutlardan ilki siyasal demokrasidir ve ölçütü seçme ve seçilme hakkından gerçek anlamı ile yararlananların toplum içindeki oranıdır.²⁹³ İkinci ise ölçütü siyasal ve ekonomik olmayan karar mekanizmalarına katılabilme olanaklarından yararlanabilenler olan toplumsal demokrasidir.²⁹⁴ Son olarak ise ekonomik demokrasi yer almaktadır, onunda ölçütü üretim ve dağıtım ilgili kararları alanların toplumsal kökenleri ve toplum içindeki oranları ile orantılı olarak değerlendirilir.²⁹⁵ Kışlalı bu boyutlar ile ilgili şu yorumu da dile getirmiştir; “*Siyasal, toplumsal ve ekonomik iktidarlara halkın ne kadar geniş bir bölümü katılabiliyorsa; siyasal, toplumsal ve ekonomik demokrasiler de o derecede ileri bir niteliktedir.*”²⁹⁶

Dergide oluşan Demokratik Sol anlatım bu yazılar ile birlikte ortaya konmaya çalışılmıştır. Genel itibari ile Demokratik Sol’un liderliği yaptığı kadar fikir babalığını da Ecevit yapmıştır. Dergide Demokratik Sol’un çizgilerini en net çizen kişi olmuştur. Bu durumun bir benzerini de Kıbrıs hakkındaki yazılarda görmemiz mümkündür.

2.4. KIBRIS SORUNU

1970’li yılların Türk dış politikası konusunda en önemli olaylarından biri Kıbrıs konusudur. Kıbrıs Barış Harekâtı, gerek toplumumuzda gerekse dünyada büyük yankılar uyandırmıştır. Harekâtın ardından ABD ile ilişkiler tamamen bozulmuş, Türkiye ambargo ile karşı karşıya kalmıştır. Buna karşın tarih boyunca stratejik bir konuma sahip olan Kıbrıs’ın kurtarılması Türkiye’de büyük sevince neden olmuştur. Dönemin büyük bir

²⁹² Ahmet Taner Kışlalı, “Demokratik Sol ve İktidarın Üç Boyutu”, 1976, c. IV, S. 31, s. 19.

²⁹³ Kışlalı, *a.g.m.*, s. 23.

²⁹⁴ Kışlalı, *a.g.m.*, s. 23.

²⁹⁵ Kışlalı, *a.g.m.*, s. 23.

²⁹⁶ Kışlalı, *a.g.m.*, s. 23.

olayı olmasının yanı sıra Harekâtın simgesinin Bülent Ecevit de olması *Özgür İnsan*'ın Kıbrıs konusunda yazılar yayınlamasında önemli bir neden olmuştur. Kıbrıs konusu hakkında en çok yazı yazan isim de Ecevit'tir.

Dergide yer alan yazılarda Kıbrıs tarihi önemli bir yer tutmuştur. İlk olarak Orhan Koloğlu'nun kaleme aldığı yazıda Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethini ve Osmanlı'nın Kıbrıs'a getirdiği düzen anlatılmıştır.²⁹⁷ O dönemlerde Doğu Akdeniz'in kontrolü demek Kıbrıs'a sahip olmak demek olduğundan dolayı Kıbrıs stratejik açıdan hep önem sahip olmuştur.

Hikmet Sami Türk de Kıbrıs tarihine değinmiştir. Türk'ün kaleme aldığı yazısında Osmanlıdan sonra İngiliz yönetimine değinilmiş ve İngilizlerin adada nasıl bir böl ve yönet politikası izledikleri vurgulanmıştır.²⁹⁸ 1950'lili yıllarda ise Kıbrıs'ta Rumların Yunanistan ile birleşme hayali olan Enosis ortaya çıkmış ve hatta birkaç yıl son EOKA isimli terör örgütü ile birlikte bazı Rumların tedhiş hareketi de başlamıştır. Hikmet Sami Türk'de yazısında bu olaylara değinerek Türkiye'nin de artık sessiz kalmadığını dile getirmiş fakat aradan geçen birkaç yıl sonra bir politika değişikliğine gidildiğini ve bu değişikliğin Türkiye aleyhine verilen bir taviz olarak değerlendirmiştir.²⁹⁹ Barış hareketına giden süreci anlatan Türk yazısında 1960'lı yıllarda yaşanan Kanlı Noel, Johnson Mektubu gibi olayları kronolojik ve tarihsel bir bakış içerisinde kalem almıştır. Hikmet Sami Türk'ün yazısı okunduğunda Kıbrıs Barış Harekatına kadar ki süreçte Kıbrıs'taki EOKA'nın Türklere karşı giriştikleri silahlı eylemleri ve Avrupa ile ABD'nin bu durum karşısında ne kadar sessiz kaldıkları ne bir şekilde görülmektedir.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın en büyük aktörlerinden olan ve bu harekâttan sonra toplumda Kıbrıs Fatihisi olarak anılan Ecevit, bu konu hakkında dergide birçok kez yazılar yazmıştır. Hatta dergide Kıbrıs hakkında en çok konuşan ve yazan kişidir. İlk olarak ise verdiği bir röportajda Kıbrıs Barış Harekâtı'nın neden yapıldığını şu sözlerle dile getirmektedir;

“Biz yakın zamana kadar Kıbrıs'ta daha çok Türklerin güvensizliğinden şikâyetçi ve dertliydik; fakat Yunanistan'ın Ada'da yapmış olduğu darbe

²⁹⁷ Orhan Koloğlu, “Kıbrıs'ın Tarih Boyunca Değişmeyen Önemi”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 20, s. 19-22.

²⁹⁸ Hikmet Sami Türk, “Tarih Boyunca Kıbrıs Sorunu”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 21-22, s. 27.

²⁹⁹ Türk, *a.g.m.*, s. 28.

hareketinden sonra Türk, Rum bütün Ada halkının can güvenliği ortadan kalkmıştı. O bakımdan bizim bu girişimimiz, garantör devlet olarak hukuki bir zemine dayandığı gibi ve milli açıdan haklı olduğu gibi, insani açıdan da haklıydı; bütün dünyada bunu bu gözle gördü."³⁰⁰

Ecevit'in bu sözlerindeki en dikkat çekici kısım ise tüm ada halkının can güvenliğine dair yaptığı vurgudur. Tüm ada halkının güvenliğini sağlama adına garantör devlet olarak adaya çıkılması bu harekâtın meşruiyeti bakımından ve ABD başta olmak üzere NATO devletleri ile karşı karşıya gelmemek açısından önemlidir. Röportajın devamında ise harekâtın başarısının nedenini, Türk ordusunun askeri bakımından en küçük ayrıntılarına kadar hazırlıklı olması olarak söylemektedir.³⁰¹ Başarısını diğer bir nedeni olarak da, Kıbrıs meselesini sadece milli bir mesele olarak görülmeyip, dünya koşullarına uygun ve bölgedeki barışı ve dengeyi korumak için gerçekleştirilmiş olmasıdır.³⁰² Ecevit'in bu konu hakkındaki şu sözleri son derece önemlidir;

*"Aynı zamanda bunun fütihat değil, bir insani barış harekâtı olduğunu hem milletimiz başından sonuna kadar göz önünde tuttu hem de dünya bizim öyle gördüğümüze inandı."*³⁰³

Barış harekâtının diğer bir önemi ise Türk siyasi hayatında daima yer alan "Koalisyon kötüdür" anlayışının temelden sarsmasıdır. Bu başarılı harekâtın bir koalisyon döneminde gerçekleşmiş olması Türk demokrasisi açısından da başarılı olarak değerlendirilebilir. Bülent Ecevit de Kıbrıs Barış Harekâtı hakkında son olarak bu konuya değinmekte ve dış politikada yaşanan böyle tehlikeli durumlarda demokrasiyi engel olarak görenler olduğunu vurgulamakta ve Türkiye'nin harekâtı başarıyla yapmasının bu düşüncede olanları yanılttığını ve Türkiye'nin bu şartlarda milli birliğini sağladığını söylemektedir.³⁰⁴

Ecevit'in Kıbrıs ile ilgili diğer yazıları ise MC hükümetinin bu konudaki ilgisizliğinin, harekât sonrasında Kıbrıs hakkında girişimlerde bulunulmamasının eleştirisi şeklindedir. Ecevit, bu yazılarında ilk olarak hükümeti, Kıbrıs sorununu askıya

³⁰⁰ "Başbakan Ecevit ile Sohbet", *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 21, s. 39.

³⁰¹ "Başbakan Ecevit ile Sohbet", s. 39.

³⁰² "Başbakan Ecevit ile Sohbet", s. 40.

³⁰³ "Başbakan Ecevit ile Sohbet", s. 40.

³⁰⁴ "Başbakan Ecevit ile Sohbet", s. 39.

almanın sakıncalı olacağı yönünde eleştirmekte ve hükümetin bu askıya alma konusunda bir sakınca görmemesini de sorunları ihmal etmek olarak değerlendirerek bu durumun ülke için çok sakıncalı bir durum olduğunu yazmaktadır.³⁰⁵ Bülent Ecevit, Kıbrıs konusunun bir çözüme kavuşturulmamasında dolayı yakınmakta, harekâttan sonra adadaki fiili durumla hükümetin ilgilenmediğini sürekli eleştirmektedir. 1977 yılında kaleme aldığı bir başka yazısında ise sadece Türkiye'deki hükümeti değil Yunanistan'daki hükümeti de eleştirerek şu cümleleri yazmıştır;

“Öteden beri Hükümeti Kıbrıs sorununa kesin çözüm bulma yolunda daha hareketli davranmaya teşvik ediyoruz. Fakat Hükümet, kendi iç nedenleriyle bu konuda da bir hareketlilik gösteremiyor. Bununla birlikte, objektif davranmış olmak için şu gerçeği de belirtmek gerekir ki, Kıbrıs sorununa kesin çözüm aranışının durmuş olmasının tek nedeni bugünkü Türk Hükümetinin hareketsizliği değildir. Yunan hükümeti bu konuyla ilgisini yitirmiş görünmektedir.

... Fakat bizim kaygımız odur ki, Kıbrıs sorunun kesin çözümü uzun süre askıda kalırsa, bugünkü durum katılaşabilir ve “çifte enosis”e yol açabilir. Çifte enosis ise, Doğu Akdeniz'deki hassas dengeyi, “detant” için çok önemli olan hassas dengeyi büyük ölçüde sarsabilir.”³⁰⁶

Ecevit, bu çözümsüzlüğün daha büyük sorunlara gebe olacağını tahmin etmekteydi. Çifte enosis söylemi de dikkat çekicidir. Türkiye'nin de bu çözümsüzlükte, tek çareyi birleşmekte bulabileceğinden tedirgin olmuştur. Keza Kıbrıs meselesi günümüzde bile hala tam anlamıyla çözülememiştir ve hatta bölgede daha farklı, yeni krizler ortaya çıkmaktadır. Ecevit, Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak dış ülkelerde yaşanan lobi faaliyetlerinden de bahsetmektedir. Özellikle ABD, Rumlar ile Ermenilerin bu konuda birbirlerini desteklediklerini gözlemlemiş, hatta Rumların, çabasıyla Ermeni sorununun canlandırılmak istendiğini fark etmiştir.³⁰⁷ Yazısının devamında ise Türk hükümetinin, Kıbrıs konusunda Rumlarının yaptıklarının belgeleriyle dünyaya hatırlatılması gerektiğini, hatta sadece Kıbrıs'ta değil Batı Trakya'da yaşanan olaylarında

³⁰⁵ Bülent Ecevit, “Sanayimizin Yapısı ve Bozuk Düzen”, *Özgür İnsan*, 1975, c. III, S. 26, s. 4.

³⁰⁶ Bülent Ecevit, “Gelişme Sürecinde Türkiye'nin Sorunları ve Dış İlişkileri”, *Özgür İnsan*, 1976, c. V, S. 37, s. 7.

³⁰⁷ Bülent Ecevit, “Türk – Amerikan İlişkileri Açısından Amerika İzlenimleri”, *Özgür İnsan*, 1976, c. IV, S. 35, s. 3.

belgeleriyle açıklanması gerektiğini düşünmekte ve ardından Türkiye'nin bu yönde bir girişimlerinin azlığını eleştirmektedir.³⁰⁸ Son olarak ise, 1978 yılında CHP iktidardayken Kıbrıs meselesi hakkında şunları söylemiştir;

“1974 yılında çözüme noktasına getirdiğimiz Kıbrıs sorunu üç buçuk yıl sonra bir kör düğüm halinde bıraktılar bize. Fakat bu kör düğümü çözeceğiz. İskender'in kılıcıyla³⁰⁹ değil, aklımızla, iyi niyetimizle çözeceğiz.”³¹⁰

Dergide Kıbrıs konusunda yer alan bir başka yazı ise Barış Harekâtının dış basındaki yansımaları hakkındadır. Erhan Karaesmen'in kaleme aldığı bu yazıda kendisi de belirttiği gibi yazıda neredeyse bir yoruma yer verilmemiş, ABD ve Avrupa basının da çıkan haberlere kronolojik olarak yer verilmiştir.³¹¹ Yazı incelendiği zaman Türkiye'nin kararlı tutumunun yabancı basında yer aldığı görülmekle birlikte ABD basınında yer alan haberlerde ABD'nin Yunanistan'a baskı yapmaktan kaçındığını ve gazetelerde Türkiye hakkında haberlerin daha fazla olduğu dikkat çekmektedir.³¹²

Kıbrıs konusu, birazda Ecevit'in başarısı söz konusu olduğu için Demokratik Sol açısından önemli bir konu olmuştur. Ecevit gerek iktidarda gerekse muhalefette olsun Kıbrıs konusunun çözümü için hep uğraşmıştır. Lakin Kıbrıs uzun yıllardır Türkiye'nin çözülememiş bir sorunu olarak kalmıştır.

³⁰⁸ Ecevit, *a.g.m*, s. 3.

³⁰⁹ Buradaki İskender'in kılıcı, Büyük İskender'in, Gordion kentini aldığı sırada, kentte bir kehanet olarak yer alan bir düğümü çözmesi gerekteydi ve İskender düğümü çözmekle uğraşmayarak kılıcını çıkararak düğümü kesmiştir. O günden itibaren bir sorunu sabırsızlıkla ve keskin çözümlerle çözmeye kalkışmanın simgesi olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, Dharma Yayınları, İstanbul, 2007, s. 234.

³¹⁰ “Bülent Ecevit'in Küçük Kurultayı Açış Konuşması”, *Özgür İnsan*, 1978, c. VI, S. 52, s. 19.

³¹¹ Erhan Karaesmen, “Kıbrıs, 1974 Türkiye'si ve Dış Basın”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 20, s. 11.

³¹² Karaesmen, *a.g.m*, 12-14.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜR İNSAN DERGİSİNDE DEMOKRATİK SOLUN SOSYO EKONOMİK KOLU: HALK SEKTÖRÜ

Halk sektörü 1970’li yıllarda Demokratik Sol’un en büyük söylemlerinden biridir. Toplumun büyük bir kesimi olan köylü ile yükselen bir sınıfı işçilerin sosyal ve ekonomik durumlarını iyileştirme ve bu iyileştirme sonrasında siyasetten de yükselen kesim olması için ortaya çıkmıştır. Piyasada bulunan özel ve kamu sektörlerinden ayrı olarak halkın katılım ve girişimleriyle ortaya çıkacağı söylenen bu sektör için birçok tanımlama yapılmıştır. Bunlardan biri ve en geneli diyeceğimiz tanım şu şekildedir;

“ Köylü, esnaf ve zanaatkar gibi küçük ölçekli üretimde bulunan grupların birikim olanaklarını ve emek güçlerini ve işçi, memur gruplarının birikimlerini, kooperatifler, sosyal yardım kurumları ve diğer toplu girişimler kanalları ile kendilerinin yönetiminde ve sektör bütünlüğü içinde birleşmeleridir. ”³¹³

Halk sektörü hakkında farklı bir yorum ise CHP Gençlik Kolları’nın 1976 yılında gerçekleştirmiş bir forumda yer almıştır. Burada da halk sektörü, CHP’nin 1965 yılından itibaren yaşadığı değişimin süreci sırasında Atatürk ilkelerinin tekrar yorumlanması sırasında halkçılık ilkesinin bir aracı olarak değerlendirilmiştir.³¹⁴ Ecevit de dergide halk sektörünü şu şekilde tanımlamaktadır;

“Çalışarak hayatlarını kazanan, el veya kafa emekleri ile hem kendi hayatlarını kazanan hem de toplumun gelişmesine katkıda bulunan ama bu katkılarının karşılığını hakları olan ölçüde alamayan toplum kesimlerinden oluşacaktır, halk sektörü. ”³¹⁵

Bülent Ecevit’in genel başkanlığa seçilmesinden sonra CHP’de gerçekleşen Demokratik Sol içerisinde halk sektörü her daim en önemli konu olmuştur. CHP

³¹³ Yakup Kepenek, “Halk Sektörünün Tanımı, Devletin Halk Sektörünün İşlemesindeki Rolü, Halk Sektörünün Kuruluşunun Başlangıcında Karşılaşılacak Sorunlar ve Çözüm Yolları”, *Halk Sektörü Semineri*, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s. 5.

³¹⁴ İlhan Tekeli – Erdoğan Soral, “Halk Sektörü”, *Demokratik Sol Düşünce Forumu Özyönetim ve Halk Sektörü*, C. II, CHP Gençlik Kolları Yayınları, Ankara, 1976, s. 108.

³¹⁵ “Başbakan Ecevit’le Sohbet”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 15, s. 9.

içerisinde gerek seçim bildirgelerinde gerekse programında yer almıştır. Bülent Ecevit'in genel başkanlığında girilen ilk seçimlerdeki bildirgede halk sektörü ilk kez CHP seçim bildirgesinde halka anlatılmaya çalışılmıştır.³¹⁶ Daha sonra ise CHP'nin değişiminin en somut örneklerinin görüldüğü 1976 yılında gerçekleştirilen XXIII. Kurultay'da artık halk sektörü CHP Programında yerini almıştır.³¹⁷

Halk sektörünün kuruluşunda köylüler ve işçiler ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar memurlarda ve esnaflardan da söz edilmiş olsa da sistemin iki temel direği köylüler ve işçilerdir. Köylülerin ve işçilerin sisteme nasıl dahil olacağı sorusuna cevap olarak da kooperatifler ve sendikalar başta olmak üzere köykent ve öz yönetim gibi projeler ile köylünün ve işçinin kendi kendini yönetmesi sağlanacaktır. Ecevit de bir kitabında bu konu ile ilgili olarak halk sektörünün yapacağı büyük yatırımlarda asıl etkin gücün, sosyal güvenlik kurumları, kooperatif birlikleri, sendikalar gibi büyük halk kuruluşlarının olacağını dile getirmiştir.³¹⁸ Sosyal güvenlik kurumları olarak o dönem ortaya çıkmış olan iki yardım kuruluşu ortaya çıkmıştır. Fakat bu kuruluşlar kendilerine örnek olarak gösterilen OYAK kadar başarılı olamamış hatta bir tanesi sadece yasa tasarısı olarak kalmıştır. Bunlardan biri memurlar için kurulmuş olan MEYAK³¹⁹, diğeri ise işçileri için bir girişim olan İYAK'tır.³²⁰ Fakat öncede belirttiğim gibi bu girişimler pek başarılı olmamıştır. Bu sebepten dolayı köylü ve işçi için kooperatifler ve sendikalar daha ön plana çıkmıştır. Dergide de köylüler için köykent, toprak reformu ve kooperatifleşme yer alırken, işçiler içinde sendika ve öz yönetim üzerinde durulmuştur.

Dergide Bülent Ecevit dışında Hikmet Sami Türk de bir halk sektörü tanımı yapmıştır. Bu tanımı farklı kılan şey ise üretim araçları üzerinden yapılmış olmasıdır. Hikmet Sami Türk yazısında, üretim araçları üzerindeki mülkiyet hakkı devlete ait olduğu sektöre kamu sektörü, az sayıda kişilere veya onların yönetimindeki kuruluşlara ait

³¹⁶ *Ak Günlere CHP 1973 Seçim Bildirgesi*, s. 31-87.

³¹⁷ *CHP Programı*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1976, s. 88-93.

³¹⁸ Bülent Ecevit, *Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1975, s. 74.

³¹⁹ Memur Yardımlaşma Kurumu, OYAK benzeri bir kuruluş olma iddiasıyla orta çıkmış olan bu kurum 1970'li yıllarda ortaya çıkmış meclis gündemine gelmiş, kurulmuş için adımları atılmış olmasına karşın hayata geçirilememiş bir proje olarak kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; <https://www.birgun.net/haber-detay/devlet-yurttasi-gasp-eder-mi-6580.html> (E.T. 17.03.2019); *MM Tutanak Dergisi*, C. 13, B. 101, 15.07.1975, s. 588; "MEYAK ve İYAK", *Milliyet*, 24.12.1970, s. 2.

³²⁰ İşçi Yardımlaşma Kurumu, kanun tasarısı olarak kalmış bir yardımlaşma kuruluş fikridir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; *İYAK İşçi Yardımlaşma Kuruluşu Öyküsü*, Şeker-İş Yayınları, Ankara, 1971; "MEYAK ve İYAK", *Milliyet*, 24.12.1970, s. 2.

olduğu sektöre özel sektör dendiğine dikkat çekmiş ve ardından halk sektöründe ise üretim araçların geniş halk topluluklarına ait olduğunu bir başka deyişle halklaştığını vurgulamıştır.³²¹ Derginin halk sektörü anlayışını özetleyen bir yazı niteliğinde olan yazıda halk sektörünün amaçları da yer almıştır. Bu amaçlar ise şu şekilde sıralanmıştır;

- *Geniş halk topluluklarının küçük tasarruflarını çağdaş ölçeklere uygun büyük işletmeler kuracak ve işletecek biçimde bir araya getirerek, daha hızlı bir kalkınma için gerekli sermaye birikimini sağlamak;*
- *Üretim araçlarının mülkiyetini geniş halk topluluklarına yaymak, başka bir deyişle üretim araçlarının mülkiyetini halklaştırmak;*
- *Halkı ekonomik karar merkezlerinde söz sahibi yaparak demokratik gelişme sürecinin ekonomik boyutunu tamamlamak;*
- *Toplumunda daha adil bir gelir dağılımı sağlamak, toplum içinde ekonomik bakımdan zayıf toplulukları güçlendirmek, böylece klasik hak ve özgürlüklerin ekonomik tabanını oluşturmak.³²²*

Bu amaçlar aslında halk sektörünün en kısa özeti olarak da nitelendirilebilir. Çünkü gerek dergide gerekse seçim meydanlarında halka bu sektör anlatılırken genel olarak bu amaçlar hep dile getirilmiştir.

Dergide halk sektörü sadece tanımlanmaya çalışılmamış her yönüyle incelenmiştir. Hem teknik hem de halka daha kolay bir anlatım ile halk sektörü her kesime anlatılmaya çalışılmıştır. Dergide halk sektörü hakkındaki yazılara bakıldığında halk sektörüne yönelik eleştirilere de cevaplar verildiği görülmektedir. Bu eleştirilerden ilki halk sektörü ile halka açılan şirketler arasındaki farktır. Halk sektörü ile halka açılan şirketin farklılıkların anlatıldığını bir yazıda bu ikisi arasındaki temel fark gelir dağılımına olan etki konusundadır.³²³ Halka açılan şirketlerin gelir dağılımına bir etkisi olmadığını fakat halk sektörünün gelir dağılımına doğrudan etki eden bir sektör olduğunu öne sürülmüştür.³²⁴ Aslında halk sektörü piyasada oluşan özel ve kamu sektörlerine karşın oluşan ve köylü, işçi ve memurların ortalıklarıyla kurulan üçüncü bir sektör niteliğinde iken halka açılan şirketler ise özel sektör içerisinde yer alan şirketlerin halka küçük

³²¹ Hikmet Sami Türk, "Halk Sektörü Politikası", *Özgür İnsan*, 1975, c. II, S. 24, s. 55.

³²² Türk, *a.g.m.*, s. 56.

³²³ Kemal Derviş, "Halkçı Ekonomiye Yönelirken", *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 15, s. 57-58.

³²⁴ Derviş, *a.g.m.*, s. 57-58.

hisseler satması şeklinde ortaya çıkmasıdır. Bu durum dahi aradaki ikisi arasındaki en büyük farktır. Diğer bir eleştiri ise, halk sektöründe yer alan köylü, işçi ve memurların tasarruf eğilimlerinin az olduğunu ve kazançlarını tüketim ürünlerine harcayacaklarını ve bu durumda yatırımlar azalacak ve tüketim mallarında ki artan taleple birlikte enflasyonist baskıların hızlanacağı yönündedir.³²⁵

Halk sektörünün iki temel direği olan köylüler ve işçiler, dergide bu sektörün anlatılmasında temel aktör rolündedirler. Bu sebeple köylü ve işçileri ayrı başlıklar altında inceleyeceğiz.

3.1. KÖYLÜLER

Özgür İnsan dergisinde köylü her daim öne çıkan bir konu olmuştur. Gerek toprak reformu gerek kooperatifler gerekse köykent konularında olsun köylü ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan Demokratik Sol düşüncenin en üzerine düştüğü toplumsal sınıfı olmuştur. Hatta 1973 yılı seçimlerinde CHP'nin seçim bildirgesinde “Kalkınma Köylüden Başlayacak” sloganı yer almış ve köylüye verilen değer net bir şekilde ortaya konmuştur.³²⁶ Özgür İnsan dergisinde de köy ve köylüye büyük önem verilmiştir. Dergi köylüyü her açıdan değerlendirmiştir. İlk olarak dergide köy ve köylü meselesinin ele alınışında vurgu yapılan önemli noktalardan biri, köydeki üreticinin yani köylünün üretim ve pazar ilişkisindeki yeri ve işlevidir. Nitekim bu ilişki kurulurken köylüye yeterince değer verilmekte ve köylü hakkını alamamaktadır. Bu ciddi bir problemdir. Çünkü Türkiye'nin nüfusunun %65'ine yakın bir kısmı köylerde oturduğu gereğinden hareketle Türkiye'nin üretim ve kalkınma alanında girişilecek faaliyetlerde bu somut olgunun göz önünde tutulması gerektiği düşünülmekte ve köylüyü hesaba katmayan, köylünün üzerine düşen görevi yapmasını sağlamayan hiçbir girişimin başarıya ulaşma olanağının olmadığı iddia edilmektedir.

Aracılık, tefecilik, vurgunculuk, ucuza kapatmak gibi çağdışı iktisadi uygulamalar köylünün üretim ve pazar ilişkisinde yaşadığı sıkıntının en temel nedenidir. Bu uygulamalarına neden olan şartlar ise köylünün ürettiği ürünü birkaç günden fazla elinde tutamaması, bunları stoklayacak yere sahip olamaması ve parasal olanaksızlıklardır. Köylü ürettiği ürünü elinde bir depo olamadığı için bir an önce pazarlama kaygısı içinde

³²⁵ Ethem Özbakır, “Enflasyon İddiaları Karşısında Halk Sektörü”, 1974, c. II, S.19, s. 51.

³²⁶ *Ak Günlere CHP 1973 Seçim Bildirgesi*, s. 25.

bulunmaktadır. Mahsul Ofislerinin alımda geç kalması ve aracı tüccarın bu zaafı bilerek ve bunlardan faydalanarak ürüne düşük fiyat biçmesi ve alım yapması köylüyü büyük sıkıntıya düşürmektedir.³²⁷ Tefeci ve aracılardan hiçbir emek harcamadan, emek harcayan köylüden daha fazla kazanması toplumsal yapı içerisinde de sıkıntı oluşturmaktadır. Lakin bu insafsız durum karşısında köylünün direnme olanakları son derece azdır, çünkü köylü örgütsüzdür.³²⁸

Bazı dönemlerde köylünün durumu düzeltilmeye çalışılmıştır. Örneğin, 1974 yılı Ecevit Hükümeti döneminde köylünün yüzünün güldüğü görülmüş ve ürününü yok pahasına vermek zorunda kalmamakla birlikte devletin gerçek desteğini görmüştü³²⁹ Köylü de böyle bir desteğe karşılıksız kalmamıştır. Ciddi bir güdülenme içine girmiş, çalışma saatlerini kendi iradesiyle arttırmış ve rekolte artmıştır. Köylüdeki bu canlanma sadece ekonomik alanda gerçekleşmemiştir. Toksöz kaleme aldığı yazısında, emeğine değer verildiği takdirde köylünün sosyal hayatına da yansıtacağı ve ciddi olumlu sosyolojik ve psikolojik yankılarının olacağını yine Ecevit Hükümeti döneminden verilen örneklerle açıklanmaya çalışmıştır. Bu dönemde köyde içki, kumar, adi kavga, fuhuş vb. toplumsal hastalıkların azaldığı ve giderek yok olduğu belirtilmiş ve emeğine değer verildiğini gören köylü kendi kendisine saygı duymaya başlayacağını dile getirilmiştir.³³⁰

Köylüye verilen bu değer ve olanaklarla neler yapılabildiğini görülmektedir. Lakin 1974 Ecevit hükümetinden sonra köylüye destek giderek kısılmıştır. Tarımda gelişmemiz gerektiğini vurgulayan Adnan Toksöz bunun için yapılması gerekenleri şu sözleri ile vurgulamıştır;

“Dünyanın giderek açlık sorunuyla karşı karşıya gelmeye başladığı bu dönemde dekar başına üretimi artırmaya zorunluyuz. Sanayileşmeye yöneliyoruz diye topraklarımızı boş veya verimsiz bırakamayız. Tarımda üretimin artırılması, yalnız modern tarım teknolojisi ve gübre kullanmakla gerçekleşmez. Hem kalite hem de verimin artırılması için bu işi yapanların ürünlerine eğilmesini sağlamak gerekir. Bu da ancak emeğin karşılığını vermekle olur.”³³¹

³²⁷ Adnan Toksöz, “Köylüye Olanak Verilirse”, *Özgür İnsan*, 1977, c. VI, S. 47, s. 41.

³²⁸ Toksöz, *a.g.m.*, s. 42.

³²⁹ Toksöz, *a.g.m.*, s. 42.

³³⁰ Toksöz, *a.g.m.*, s. 44.

³³¹ Toksöz, *a.g.m.*, s. 43

Köylü dendiği zaman genel olarak hep tarım köylüsü anlaşılmaktadır. Fakat Demokratik Sol yaklaşım o dönemlerde sıkıntı çeken orman köylülerini hiçbir zaman unutmamıştır. Yine hem CHP Programında hem de seçim bildirgelerinden sürekli olarak orman köylüleri de yer almıştır. Özgür İnsan'da da bu konu da ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır.

Orman köylüleri ekonomik güçlerinin çok düşük sosyal yaşantılarının son derece ilkel ve aile başına ortalama yıllık gelirinin düşük olduğu belirtilen ve bu durumun temel nedenini uygulanan ormancılık ve yurt düzeyinde yatırımların dağılım politikaları olarak değerlendirilen yazıda, köylünün yalnız hammadde üreticisi olduğuna, hammaddeyi yerinde işleyerek artacak değerden payını alamadığına ve ormanların tamamı devlete ait olduğu halde hammaddelerin yani odun orman bölgeleri dışında işlenmesiyle köylü yerine başka kişiler kazanç sağladığını vurgulanmıştır.³³² Geçimlerini ormandan kazanan bu köylüler için şartların daha da zorlaştırıldığı görülmektedir. Yabancı ülkelerin telkinleri ve tavsiyeleriyle ormancılık “toplu üretim” uygulamasına geçilmek istenmiş fakat üretim yerleri toplulaştırılarak geniş alanlarda üretim yapılacak böyle olunca da iş yerleri kendilerine çok uzaklaşacak orman köylüleri, mevcut bozuk düzenin şartlarını da bulamayacaklardır. Sanayiye ucuz hammadde sağlamak amacıyla üretimin toplulaştırılması köylünün aleyhine olacaktır.³³³ Özgür İnsan uygulanan kalkınma planlarının orman köylüsünü oyalamak ve avutmaktan ibaret olduğunu ve orman köylüsünün yerinde kalkındırılmasını savunmaktadır.³³⁴

Türk köylüsü konusunda bir başka mesele ise tarımda gelişen teknolojidir. Özellikle 1950 sonrası yaşanan gelişmeler ve tarımda makinalaşma süreci köylüleri sosyal ve ekonomik açıdan derinden etkilemiştir. Ahmet Naki Yücekök Özgür İnsan dergisinde bu konuya değinmiş hatta bu durumu geleneksel köylülüğün çöküşü olarak değerlendirmiştir. Traktörün kullanımı ile birlikte tarım ürünlerinde de bir artış gerçekleşmiş ve bu artış ile birlikte iş gücü de giderek azalmıştır. Yücekök de yazısında bu duruma değinmiş hatta tarımda yoğun üretime geçişin ve makinalaşmanın yüzlerce

³³² İsmet Öztunalı, “Orman Köylülerinin Kalkındırılması”, *Özgür İnsan*, 1973, c. II, S. 14, s. 56.

³³³ Öztunalı, *a.g.m.*, s. 57.

³³⁴ Öztunalı, *a.g.m.*, s. 57.

insan gücünün topraklarını terk etmek zorunda değinmekte ve bu durumun nedenini de şu sözleri söylemektedir;

*“Makinalı tarıma geçen kapital sahibi çiftçi sanayi ve ihraç geliri büyük alanlarda üretme olanağına sahip olduğu için genişleme gereği duyuyor. Modern tarım giderlerinin masraflarını ve Pazar ekonomisinin taleplerini karşılayamadığı için ezilen ve bu nedenle topraklarını elinden çıkaran küçük çiftçinin topraklarını alarak genişlemeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak da tarımsal düzen büyük bir sarsıntı geçirmiş, makinalı tarım egemen olduğu bölgelerimizde topraklar belirli ellerde toplanırken köylülükten kopan yüzbinlerce aile büyük kentlere göç etmeye başlamıştır.”*³³⁵

Artık topraklarını satan binlerce köylü iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan ilki, topraklarından kopmuş ya büyük kentlerde hizmet alanlarında istihdam edilmişler ya da bu kentlerin her geçen gün gelişen sanayi kuruluşlarında kendilerine yer bulmuşlar ve gittikleri büyük kentlerin çevresinde kümelenen gecekondu semtleri bu oluşturmuşlardır. İkinci grup, topraklarını elden çıkardıkları halde topraktan kopamayan köylülerdir ve bunlar da Türkiye'nin değişen üretim yapısı içinde başka bir rolü benimsemişler ve ücretli tarım işçilerine dönüşmüşlerdir.³³⁶ Köylünün gerek göç ederek şehirde işçi olması gerekse köyünde kalarak tarım işçisine dönüşmesi 1960 sonrası Türk toplumunda yaşanan değişimin temelidir. Yücekök, yazısında köy enstitülerine de değinmiş, bunların köylüyü kurtarmaya çalıştığını, köylünün kendi yetenek ve imkânlarıyla kalkınması için çalışıldığını ve bir noktaya kadar başarılı olduğunu ama yeteri kadar başarılı olamadığını dile getirmiştir.³³⁷

Demokratik Sol anlayış çerçevesinde Özgür İnsan dergisi de köylü için geçici ve köye hapsedici bir çözümü kabul etmemekte ve köylüyü sadece ekonomik alanda değil sosyal ve siyasal alanda da kalkındırmayı hedeflemektedir. Bu hedefe gidiş yolu ise halk sektörünü toprak reformu, kooperatif ve köykentler ile kurmaktır.

³³⁵ Ahmet Naki Yücekök, “Türkiye’de Geleneksel Köylülüğün Çöküşü”, *Özgür İnsan*, 1973, c. I, S. 10, s. 35.

³³⁶ Yücekök, *a.g.m.*, s. 36.

³³⁷ Yücekök, *a.g.m.*, s. 37.

3.1.1. Toprak Reformu

Toprak reformu, Türkiye'nin 1930'lardan itibaren hep konuşulan bir konusu olmuştur. Fakat 1960 sonrasında bu konu giderek daha fazla ilgi odağı olmuş ve CHP'nin sosyal demokratlaşma sürecinde her daim ön planda yer almıştır. Hatta 1965 yılındaki CHP'nin seçim bildirgesinde ilk kez toprak reformundan söz edilmiş, 1969 yılındaki CHP Programında ise ünlü "toprak işleyen su kullananın" sloganı yer almıştır.³³⁸ Köylüyü ekonomik, sosyal ve siyasi alanda kalkındırmak için gerekli görülen toprak reformu Özgür İnsan'da da değinilen bir konu olmuştur.

Kırsal alanda toplumsal ve ekonomik bir sorun olarak nitelendirilen toprak reformu dergide ilk olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Dergide dar ve geniş anlamli olmak üzere iki şekilde tanımlanan reform kısa tanımıyla tarıma açık topraklardaki mülkiyetin devlet tarafından küçük çiftçiler ve tarım işçileri lehine yeniden düzenlenmesi olarak tanımlanırken geniş tanımda ise tarımsal ekonomik kurumlardaki sürekli gelişme ve yenileme olarak nitelendirilmiştir.³³⁹ Bir başka yazıda da toprak reformu, "*Türkiye gibi yarı feodal unsurların varlığını sürdürdüğü bir ülkede toprak reformu, topraktaki adaletsiz mülkiyet yapısını feodalizmi yok edecek şekilde yeniden düzenlemek, böylece topraksız ve az topraklı köylüleri toprak sahibi yapmak, onları kooperatif işletmeler bünyesinde toplayarak, kalkınmanın ve gerçek demokrasinin yolunu açmak*" olarak tanımlanmıştır.³⁴⁰

Tanımlamalarından ardından ise dergi toprak reformun neden yapılması gerektiğine, amaçlarına ve temel ilkelerine değinmiştir. İlk olarak Türkiye'de toprak reformunu zorunlu kılan nedenler dergide şu şekilde sıralanmıştır:

"1. Yarı feodal kalıntıların hüküm sürdüğü tarımsal arazinin az sayıda kimseler (toprak ağaları) elinde toplanmış olması

2. Tarım arazisinin toplumun çıkarlarına aykırı olarak verimsiz işletilmesi veya boş bırakılması

³³⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız; 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi, Rüzgârlı Matbaa, Ankara, 1965, s. 76-89; İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz, s. 1-23.

³³⁹ Nuri Önortaç, "Toprak Reformu-Kentsel Reform", Özgür İnsan, 1976, c. IV, S. 33, s. 40.

³⁴⁰ Necdet Tuna, "Toprak Reformunun Eleştirisi", Özgür İnsan, 1976, c. V, S. 37, s. 33.

3. İş bulma olanaklarının azlığı nedeniyle büyük toprak sahiplerinin iş vermede monopol (tekel) durumuna gelmeleri. Bundan yararlanarak, tarım işçilerinin kiracı ve ortakçı köylülerin feodal sömürüsü

4. Ekonomik bağımsızlığı olmayan köylünün siyasal tercihini özgürce kullanamaması,

5. Toprak ağalarının devlet yönetiminde büyük siyasal güce sahip olmaları, bu nedenle işçiden ve köylüden yana reformların engellenmesi.”³⁴¹

Kısaca köylüyü yaşadığı sıkıntılardan kurtararak bağımsız güçlü bireyler haline gelmesi ve milletin efendisi olabilmesi için toprak reformu zorunludur. Necdet Tuna bir başka yazısında da tarım kesiminin ulusal gelire katkısını arttırarak ekonomik dinamizmin hızlanmasını sağlayacağını ve bununla birlikte ekonomik durumu gelişen köylünün siyasal tercihini de özgür bir insan olarak kullanacağını vurgulamaktadır.³⁴²

Dergide toprak reformuyla yakından ilgilenen Necdet Tuna'dır. Tuna toprak reformunun çeşitli gelişme seviyelerindeki ülkelerdeki amaçların farklı olduğunu vurgulamış, Türkiye'de toprak reformunun amacını topraksız ve az topraklı köylümüzü toprak sahibi yaparak gelirlerini arttırmak, kültürel ve siyasal gelişmelerini sağlamak olduğunu hatta kısa bir ifade ile topraksız ve az topraklı köylüleri ekonomik ve siyasal yönden bağımsız vatandaş düzeyine yükseltmek olduğunu belirtmiştir.³⁴³ Tuna toprak reformunun amaçlarını da detaylı bir şekilde açıklamıştır. Toprak reformu sadece bir iktisadi mesele olarak görülmemek gerektiğini söyleyen Tuna iktisadi sahada olduğu kadar sosyal ve siyasal alanda da bazı amaçları olduğunu da dile getirmiştir.

Tuna yazısında sosyal amacı, topraksız ve az topraklı köylülerin kültürel gelişmelerini, toplumsal bütünleşmelerini engelleyen faktörleri ortadan kaldırmak olarak tanımlamış ve toprak reformunun köylülerin eğitim, konut ve benzeri sorunları çözülmesi gerektiğini öne sürerek Meksika'da toprak reformundan sonra %8-12 olan okuma yazma oranı %55'lere çıktığını vurgulamıştır.³⁴⁴

³⁴¹ Tuna, *a.g.m.*, s.34.

³⁴² Necdet Tuna, "Toprak Reformu, Kooperatifler ve Köyentler", *Özgür İnsan*, 1976, C. V, S. 39, s. 26.

³⁴³ Tuna, "Toprak Reformunun Eleştirisi", s. 34.

³⁴⁴ Tuna, "Toprak Reformunun Eleştirisi", s. 34-35.

Siyasal amaç ise feodal yapılarla alakalıdır. Bugün bile Türkiye'nin bazı bölgelerinde ağalık sisteminin devam ettiği görülmektedir. Türkiye gibi yarı feodal kalıntıların hala barındığı bir ülkede gerçek bir siyasal amaç taşınması kaçınılmaz olduğunu düşünen Tuna, Türkiye'de topraksız köylünün siyasal tercihi diye bir şeyden söz etmek mümkün olmadığını, toprak ağalarının kendi siyasal tercihlerini, ekonomik baskı yolları ile köylüye dayattıklarını dile getirmiştir.³⁴⁵ Bu durum bugünde olduğu gibi o yıllarda da özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bunun örnekleri görülmekte ve pek çok köyde kitle halinde oy kullanılmaktadır. Tuna çalışmasında köylerde tesadüfle açıklanamayacak şekilde seçmen sayısının tamamının eksiksiz şekilde tek bir parti lehinde oy kullandığını ve blok halinde oyların tamamını alan parti ise şüphesiz ağaların, şeyhlerin ve aşiret reislerinin destekleri parti olduğunu ortaya koymuş ve toprak reformu sayesinde ekonomik özgürlüğüne kavuşan vatandaşların ağanın şeyhin değil kendi istediği partiye oy verebileceklerini belirtmiştir.³⁴⁶

Ekonomik amacı da sanılanın aksine sanayiye bir alternatif yahut sanayi karşıtı bir durum ortaya konulamayacağı tam aksine sanayiye destekleyecek topyekûn bir kalkınma zincir ve döngü şeklinde ele alınması olarak değerlendirilmektedir. Buna göre toprak reformu sonucunda toprağa kavuşacak olan köylünün ve çiftçinin geliri artacaktır. Gelir artışı çiftçilerin sanayi maddelerine karşı olan talebini yükseltecektir. Bu talep sanayi malları üretimini ve dalayışıyla sanayi yatırımlarını teşvik edecektir. Sanayinin gelişmesi ile şehirlerde yeni iş imkânları artacaktır. İş imkânlarının artması gıda maddelerine olan talebi artıracak, böylece tarımsal sanayi ürünler pazarı genişleyecektir. Pazarların genişlemesi gelirin yükselmesini ve böylece talebin daha fazla artmasını sağlayacaktır.³⁴⁷ Böylelikle köylünün alım gücünün yükselmesi sanayiye yarayacak ve ekonomik açıdan rahatlayan köylü gelişen sanayiye de bu şekilde destekleyecektir.

Ancak bu döngünün gerçekleşebilmesi için toprağa kavuşan ve geliri artan çiftçinin tüketim mallarına yönelmemesi ve tasarruf meydana getirmesi ve nihayet bu tasarrufun sanayi yatırımlarına aktarılması gerekmektedir. Köylünün tüketime ilgisini frenleyecek ve tasarruf sahibi olmasını sağlayacak olana mekanizma ise kooperatifler olarak görülmektedir. Kooperatifler içinde örgütlenecek olan köylülere bu kooperatifler

³⁴⁵ Tuna, "Toprak Reformunun Eleştirisi", s. 35.

³⁴⁶ Necdet Tuna, "Toprak Reformunun Eleştirisi", *Özgür İnsan*, Kasım 1976, C.5, S.37, s.35-38

³⁴⁷ Necdet Tuna, "Toprak Reformunun Eleştirisi", *Özgür İnsan*, Kasım 1976, C.5, S.37, s.38-40.

gerekli teknik desteği vereceklerdir. Dolayısıyla köy ve köylü meselesinin önemli bir ayağını da kooperatifler oluşturmaktadır. Nitekim benzer bir riske yahut tehlikeye Ecevit de dikkat çekmiş ve toprak reformunu kontrol altında tutacak ve onu tamamlayacak olan köy kent projesi ve kooperatifler olduğunu şu sözleriyle ortaya koymuştur;

“Özellikle ortamın yeterince oluşmadığı bu bölgelerden toprak reformu uygulamasının başlayacağı yerlerde ve köykent uygulamasına da aynı anda başlatmakta yarar vardır. Bunda şu açıdan yarar vardır: Toprak reformu uygulama bölgelerinde, birdenbire büyük topraklı çiftliklerden küçük topraklı çiftliklere dayalı bir tarım ekonomisine geçilecektir. Eğer bu belli bir örgütlenme içinde yapılmazsa, başlangıç dönemi için süratle verim düşüklüğüne yol açılması tehlikesi vardır. Bu da toprak reformunda büyük bir hayal kırıklığı uyandırabilir ve memleket ekonomisini sarsabilir. Oysa bu alanlarda köykent yerleşim düzenine ve ekonomik birimlerine dayalı kooperatifçilik hareketi de aynı anda başlatılırsa, bu tehlike büyük ölçüde ortadan kalkar düşüncesindeyim.”³⁴⁸

Dergi toprak reformu ile ilgili olarak değinilen bir başka konu ise toprak reformunun nüfusun hızla arttığı bir dünyada sanayileşmenin hızlandırılması, iş olanaklarının yaratılması, açlığın önlenmesi ve gerçek demokrasinin oluşturulması yönlerinden büyük önem taşıdığına yönelik düşüncedir. Bu reformun Türkiye’de daha önce defaatle denendiği hatta 1945 denemesinin ise çok partili hayata neden olduğu belirtiliyor ve ardından 1971 yılında ise sorunun tekrar gündeme geldiği parlamentoda konunun ele alındığı ancak tıpkı 1945’teki gibi köylünün sosyal yapısında bir değişikliğe neden olmadığı feodal yapının hala devam etmesi eleştirilmiştir.³⁴⁹ 1971 yılında ki tarım reformu ise partiler üstü hükümetinin köylüye yönelik bir kanunu olarak ortaya çıkmıştır. Dergide 1971 Tarım Kanunu üzerine de yazılar bulunmaktadır. Ziya Gökalp Mülayim’in kaleme aldığı bir yazısında ülkemizde 12 Marta kadar, toprak reformu ve tarım reformu deyimleri değişik anlamlarda kullanıldığına ve büyük tartışmalara sebep olduğuna fakat bilimsel olarak, bütün dünyada toprak reformu ve tarım reformu deyimleri eş anlamda kullanıldığını belirtmiştir.³⁵⁰ Fakat Türkiye’de tarım reformu deyimini, etkili bir toprak

³⁴⁸ “Başbakan Ecevit’le Sohbet”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 15, s. 17

³⁴⁹ Tuna, “Toprak Reformunun Eleştirisi”, s. 32.

³⁵⁰ Ziya Gökalp Mülayim, “Toprak Reformu Tasarı”ları Arasındaki Farklar”, *Özgür İnsan*, 1972, c. I, S. 2, s. 29.

reformuna karşı olan AP tarafından toprak reformu deyiminin bir karşıtı olarak kullanıldığını iddia ettiği yazısında bu kanunun çıkışı öncesinde hazırlanan iki tasarıdan söz etmekte ve bu iki tasarı arasındaki farkları kaleme almaktadır.³⁵¹ Teknisyenler tasarısı ve Hükümet tasarısı olarak adlandırılan bu tasarılar da en dikkat çekici fark ise teknisyenler bu kanunun siyasi amaçları olduğundan söz ederken hükümet tasarısı kanun sadece ekonomik ve sosyal yönüne değinmiş siyasal bir amaç yer almamıştır.³⁵² Dergide de en çok bu durum eleştirilmiştir. Derginin bakışı açısına göre toprak reformu her ne kadar ekonomik ve sosyal bir yönü olsa da siyasi yönü de olan hatta bu yönü biraz daha ağır basan bir reformdur.

Derginin toprak reformu anlayışını tek cümle ile özetleyecek olursak, Türkiye’de toprak mülkiyeti hususunda köklü bir değişiklik yapmadan toprak reformunun mümkün olamayacağıdır.³⁵³ Bununla birlikte toprak reformu hiçbir şekilde tek başına bir proje değildir. Köylüye toprak verip kaderine bırakmak asla düşünülmemiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi dergide de toprak reformu, kooperatifler ve köykent projeleriyle desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

3.1.2. Kooperatifçilik

Kooperatifçilik, Demokratik Sol’un köylünün gelişimi için en temel şartı olarak yer almaktadır. Demokratik Sol içerisinde yer alan her kesim kooperatifçilik hakkında konuşmuş veya yazılar yazmıştır. Gerek Bülent Ecevit’in konuşmalarında gerek CHP program ve bildirgelerinde gerekse Demokratik Sol’da yer alan yazarlarda kooperatifçiliğe değinmişlerdir. Demokratik Sol’un halka açılan kapısı olan Özgür İnsan’da kooperatifçiliğe önemli bir yer vermiştir.

Özgür İnsan’da kooperatifçiliğe ilk bakış yine toprak reformunda olduğu gibi kooperatiflere neden ihtiyaç duyulduğu sorusuyla başlamaktadır. Bu soruya ise tarım kesiminde ekonomik gelişmelerin gereklerine cevap verebilmek için büyük yatırımlara özellikle pazarlama ve değerlendirme alanlarında ihtiyaç duyulmakta olduğunu belirterek cevap verilmektedir.³⁵⁴ Bir başka deyişle büyük ziraat işletmeleri kurulsada dahi yaklaşık 4

³⁵¹ Mülayim, *a.g.m.*, s. 29-33.

³⁵² Mülayim, *a.g.m.*, s. 30.

³⁵³ Tuna, “Toprak Reformunun Eleştirisi”, s. 33.

³⁵⁴ Duran Taraklı, “Tarımsal Kooperatiflerimiz, Sorunları ve Çözüm Yolları”, *Özgür İnsan*, 1974, C. II, S. 20, s. 51.

milyon çiftçi ailenin bulunduğu Türkiye’de küçük ziraat işletmeleri kaçınılmaz olacak ve işletmelerin küçük kaldığı alanlarda en azından ürünlerin değerlendirilmesi ve tarım kesiminde küçük ziraat işletmeleri ile üretim yapılması kaçınılmaz olduğundan tarımsal üretimde gerekli girdilerin sağlanması, tarımsal üretimin pazarlanması ve değerlendirilmesi safhalarında bir taraftan geniş ölçekli ekonomik girişimlerin faydalarını sağlayabilmek ve diğer taraftan tarımsal işletmelerin ve yapısında meydana gelen pazarlama sorunlarını çözmek ve üreticinin emeğini değerlendirmek için bir takım tedbirlerin alınması zorunluluğu meydana çıkmaktadır.³⁵⁵ Kısacası köylünün tek tek ürünü satmasındansa kooperatif aracılığıyla toplu bir şekilde satması hem köylü için bir kolaylık olacak hem de kendi ürününü kendi kooperatifi ile piyasaya süreceği için aracıyı ortadan kaldırarak toplum içinde büyük bir yararı olacaktır.

Türkiye’de kooperatifçilik elbette ilk kez 1970’lerde konuşulan, hakkında hiçbir fikre sahip olunmaya bir yöntem değildir. Türkiye’de 1935 yılında itibaren bir kooperatifçilik oluşmaya başlamış ve çeşitli kooperatifler kurulmuştur. Lakin bu kooperatifler hiçbir zaman Demokratik Sol düşüncenin öne sürdüğü bir kooperatif şeklinde olmamıştır. Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri ve Köy Kalkındırma Kooperatifleri aktif olarak çalışan kooperatiflerdir. Lakin dergi bu kooperatifleri eleştirmektedir. Tarım Kredi Kooperatifleri tarımı kalkındırmayan ve çiftçiyi borçlandırmaya özendiren bir yapı olarak, Tarım Satış Kooperatifleri bir özel sektör kuruluşu gibi hareket etmelerinden ve yöneticilerinin devlet tarafından atanan kişiler olmasından dolayı köylünün durumunu anlamayan bir yönetim olmasından dolayı ve Köy Kalkınma Kooperatifleri ise sayılarının çok olmasından dolayı yeteri miktarda destek alamamak ve kalkınma konusunda yeteri düzeyde çalışmamakla eleştirilmiştir.³⁵⁶ Dergi kooperatifleri ve kooperatifçiliği sadece eleştirmemiş bu düzenin nasıl düzelebileceğini kooperatifçiliğin nasıl olması gerektiğini de dile getirmiştir. Öncelikli olarak kooperatif örgüt yapısında bir değişiklik öneren dergi farklı bölgelerde farklı tiplerde kooperatifler ön görmekte ardından devletin bu kooperatiflere başlangıçta bazı destekler vermesi gerektiğini, mevzuatlarından değişiklikler gerçekleştirmesi gerektiğini

³⁵⁵ Taraklı, *a.g.m.*, s. 51.

³⁵⁶ Taraklı, *a.g.m.*, s. 52-56; M. Hadi İlbaş, “Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Politikası ve Uygulaması”, *Özgür İnsan*, 1976, c. III, S. 27, s. 37-41.

ve kooperatifçilik eğitiminin verilmesi gerektiğini de önermektedir.³⁵⁷ Bülent Ecevit de kooperatifçilik eğitiminin önemine vurgu yapmış ve şu sözleri söylemiştir;

“... bir hızlandırılmış kooperatifçilik eğitimine büyük ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın karşılanmasında yalnız orta eğitim düzeyindeki kuruluşlar değil, yükseköğretim düzeyindeki kuruluşlara da ve genel olarak devlete de büyük ödevler düşmektedir. Çok iyi yetişmiş kooperatif önderleri yetişmesi uzun vadeli bir program olarak benimsemekle beraber, kısa sürede ivedi ihtiyaçları karşılayacak kooperatifçiler yetiştirmek gerekir.

...Öğretmenlerin ve özellikle imam hatip okulunu bitirmiş din adamlarının, din görevlilerinin, süratle kooperatifçilik eğitiminden, bu eğitimi kendilerine verecek kurslardan geçirilmeleri olanağı vardır ve bu yapılmalıdır.

...Bunun yanı sıra işletmecilik eğitimi, iktisat ve ticaret eğitimi veren lise düzeyindeki veya yüksekokul niteliğindeki, fakülte niteliğindeki eğitim kurumları, yetiştirdikleri elemanlara süratle kooperatifçilik kurslarından geçme olanağını tanıyabilirler. Aslında kooperatifçilik başlı başına bir disiplin sayılmaz. İyi bir kooperatifçiliğin işletmeciliği bilmesi lazımdır, ticareti bilmesi, muhasebeyi bilmesi lazımdır, ticaret hukukunu bilmesi lazımdır.”³⁵⁸

Kooperatiflerin bir diğer işlevi ise planlamadır. Planlı kalkınma Ecevit ve çevresinin her alanda dile getirdiği bir yaklaşımdır. Planlı kalkınma içerisinde kooperatifler köylünün kalkınması açısından önemli bir yere sahiptir. Hatta dergide yayımlanan bir bölgede oluşturulacak halk sektörü ancak güçlü üretim kooperatifleri eliyle gerçekleşebileceği ve her biri belli büyüklükte toprağa sahip olan çiftçiler bu kooperatiflerin doğal üyesi olacaklarının ifade edildiği bir yazıda kooperatifler eliyle oluşturulacak halk sektörünün kuruluş aşamasında yapısal finansman olanaklarını sağlamada devletin olumlu katkıları olabileceğini ve bu katkıları da başta Devlet Planlama Teşkilatı merkez ve bölge örgütleri olmak üzere Toprak ve Tarım Müsteşarlığı, Kooperatifler Bankası, Yardımcı kuruluşlar ve diğer bakanlık örgütleri ile sağlanabileceğini dile getirmektedir.³⁵⁹ Devlet Planlama Teşkilatının kooperatiflere katkı

³⁵⁷ Taraklı, “Tarımsal Kooperatiflerimiz, Sorunları ve Çözüm Yolları”, s. 57-58.

³⁵⁸ “Başbakan Ecevit’le Sohbet”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 15, s. 10-11.

³⁵⁹ Erdoğan Soral, “Halk Sektörünün Yapısal Finansmanı”, *Özgür İnsan*, 1974, C. II, S. 18, s. 7.

sağlaması düşüncesi de kooperatiflerin planlama içerisine sokularak daha öngörülebilir bir kalkınma içerisine girilmesi istenmiştir.

Halk sektörünün en önemli ayaklarından biri olan kooperatifleşmenin bir diğer yönü olan siyasi yön ise halk katılımı şeklinde ortaya çıkmaktadır. İkisinin de merkezinde “halk katılımı” ilkesi yer almaktadır. Halk katılımına dayalı bu projelerin tek bir merkezden güdümlenmeleri gerektiğine değinin Emre Kongar, bu merkezin bir bakanlık ya da bir müsteşarlık olması gerektiğini dile getirmekte hatta bakanlığın Köy İşleri Bakanlığı veya müsteşarlığında da Devlet Planlama Müsteşarlığı olabileceğini öne sürmektedir.³⁶⁰ Ancak şüphesiz ki bu örgütlenme tek uçlu değildir. Bir uçta devlet yer alırken örgütlenmenin diğer ucunda da halk vardır. Halk, yerel örgütlerini kuracak ve bu örgütler merkezi otorite ile yakın ilişkide bulunacaktır.³⁶¹ Halk katılımının kolay olmayacağını da farkında olan yazar halk katılımında oluşabilecek sorunları ve çözümleri şu şekilde sıralamıştır;

“1. Halk katılımının, ilk sorunu hükümet düzeyinde alışılmış bürokratik davranıştan farklı bir tutum ve örgütlenme gerçekleştirmektir. Bunun en önemli engeli alışılmış kalkınma modellerine şartlanma ve klasik bürokratik davranıştır.

2. Halk örgütlenmesinin gerçekleştirilmesi için halk liderleri ile hükümetin bütünleşmesi gerekir. Burada lider eğitimi ve halk – hükümet arasındaki güven sorunu ortaya çıkmaktadır.

3. Finansman ihtiyacı önemli ölçüde halkın tasarruf ve katkılarıyla çözülecektir. Buradaki sorun devletin sağlayacağı kredi miktarı ve biçimidir. Kredi olanakları kesinlikle merkezi üst örgütün yetki alanında olmalı ve hükümetin genel ekonomi - maliye politikası çerçevesinde düzenleyici rol oynamalıdır.

4. Teknik bilgi ihtiyacı, merkezi örgüt içinde DPT, ya da Sınâî Kalkınma Bankası gibi kuruluşlarda ki gruplarına benzer gruplar ile takım çalışması havasında sağlanmalıdır. Buradaki sorun kooperatifçilikten, her türlü yatırım ve mekânsal planlamaya kadar uzanan konularda gerekli teknik bilginin tek

³⁶⁰ Emre Kongar, “Yeni Görüş – Yeni Uygulama”, *Özgür İnsan*, 1974, C. II, S. 17, s. 53-54.

³⁶¹ Kongar, *a.g.m.*, s. 54.

merkezden eş güdümlenmesi ve aynı alanlardaki halk katılımı ile bu teknik bilginin ahenkli biçimde uyuşturulmasıdır

5. Halk katılımının teşviki ve düzenlenmesi için yerel düzeyde etkinliklerde bulunacak bir kadro kurulmalıdır. Buradaki sorun, halkla halk içinde güdümlene yapabilecek biçimde bir sosyal bilim eğitimi almış olan elemanların bulunması ve istihdam edilebilmesidir.”³⁶²

Kooperatiflerin son bir işlevi de köylünün demokratik sol için son derece önemli olan sosyal güvenlik konusudur. Daha önce değindiğimiz MEYAK ve İYAK gibi yardımlaşma kuruluşları çabalarına girişilmiştir. İşte bu kuruluşlara hem ek olarak hem de sosyal güvenliği köye daha iyi yayabilmek adına kooperatiflerde sosyal güvenlik konusunda görev almaktadır. Kooperatifler bu noktada köylülerin ulusal bir sosyal güvenlik teşkilatı ile olan ilişkisini düzenleyecektir. Dergide kooperatifçilik hareketinin gelişmesiyle köylüler, çiftçiler ve tarım işçileri ulusal sosyal güvenlik kurumunun kapsamına ivedilikle alınması gerektiği ve tek bir ulusal örgüt içinde pirim sisteminin geçerlilikleri ile köylüler de her insan bir sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınabilecekleri ileri sürülmektedir.³⁶³

Dergide de görüldüğü üzere kooperatifçilik köylü kalkınmasının temeli olarak görülmektedir. Toprak reformunun yapılmasında halk sektörünün kurulmasına kadar her alanda öneme sahip olan kooperatifçilik, Demokratik Sol yaklaşımın en önemli söylemlerinden biri olmuştur.

3.1.3. Köykentler

Halk sektöründe köylü kesiminin son ayağı olan köykent projesi, 1960’lı yıllarda CHP’nin ortanın solunda yer alışıyla birlikte köylüye yönelik bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Köylünün ekonomik ve sosyal durumunu geliştirmek ve köyden kente göçü engellemek gibi hedeflerle ortaya çıkan bu proje, 1960-1980 yılları arasında, Türk siyasi hayatında özellikle Bülent Ecevit ile birlikte sık sık gündeme gelmiştir.³⁶⁴ Demokratik

³⁶² Kongar, *a.g.m.*, s. 54.

³⁶³ M.Alev Coşkun, “Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Düzeni ya da Düzensizliği”, *Özgür İnsan*, 1973, C. II, S. 13, s. 45-46.

³⁶⁴ Köykentler hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Nejat Ölçen, *Halk Sektörü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974, s. 97-175; *Köykent Van-Özalp 1978*, Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1978; H. Sami Güven, “Köykent Sorunu”, *Amme İdaresi Dergisi*, 1974, c. 7, S. 2, s. 115-145. *İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin*

Sol'un en önemli söylemlerinden biri olan köykent konusu Özgür İnsan'da da detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Köykentlerin oluşumunun temelinde ise köylerde kurulacak olan kooperatifler yer almıştır. Gerek bu hizmetlerin götürülmesinde gerekse köykentlerin mahalli idare bakımından da kooperatiflere büyük önem verilmektedir.³⁶⁵ Fakat köykentler hakkında akla gelen sorulardan biri de köykentlerin yerinin nasıl seçileceği sorusudur. Ecevit, dergiye verdiği bir röportajda bu sorunun cevabını şu şekilde vermektedir;

“Köykentlerin yerini seçmede hem gerçekçi olmak hem de demokratik yöntemler uygulamak, kesin bir zorunluluktur kanısındayım. Elbette doğal olarak ortaya çıkmış bir köykent yok ise, bir köy grupları merkezi yok ise ve yeni bir merkezi ilk kez seçmek gerekiyorsa, bunu bazı bilimsel verilere dayandırmak gerekir. Ama bu bilimsel verileri çevre köylülerine zorla kabul ettirmeye kalkışmak son derecede yanlış davranış olur. Öyle köyler biliriz ki, içinden bir dere geçiyor, o derenin aşağı tarafında veya yukarı tarafında okul kurulması sorunu ciddi ihtilaflara yol açar. Onun için bu merkezlerin seçiminde köylüleri toplamak, bir yandan bilimsel verileri onların gözü önüne sermek, bir yandan da onların düşüncelerini almak, onların önerilerini almak ve o verilerin ışığında köykentin yerini onlara seçtirmek uygun olur kanısındayım.”³⁶⁶

Ecevit'in de değindiği gibi köykentlerin kuruluşunda belki de en büyük sorun köylerin birleşmesidir. Kendi içerisinde dahi ayrılmış köyleri diğer köyler ile birleştirmek bu projenin en zor kısmı olarak değerlendirilebilir. Fakat köykentlerin kuruluşunda mekânsal sorunlar tek sorun değildir. Kurulacak köykentlerin ekonomik ve teknolojik temellerinin nasıl olacağı ortaya çıkmaktadır. Hangi köyün hangi ekonomik faaliyetlerde bulunacağı ve bunları hangi teknolojik aletlerle yapacağını ise Bülent Ecevit şu şekilde açıklamaktadır;

“Köykentlerin ekonomi-teknolojik temeli ne olacak sorununa gelince bence bu konuda da, hiç değilse başlangıçta, fazla iddialı olmamak uygun olabilir.

Halktan Yetki İstiyoruz CHP'nin Düzen Değişikliği Programı, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969, s. 6-7; *Ak Günlere CHP 1973 Seçim Bildirgesi*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1973, s. 38-43; *CHP Programı*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1976, s. 71-76.

³⁶⁵ “Başbakan Ecevit'le Sohbet”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 15, s. 19.

³⁶⁶ “Başbakan Ecevit'le Sohbet”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 15, s. 17-18.

Birince amaç o köykente bağlı köyler grubunda hangi ekonomik faaliyetler geleneksel olarak yürütülmüşse, o ekonomik faaliyetlerin şimdiye kadar olduğundan daha verimli düzeyde yürütülmesi olanakları o köykent tarafından sağlanmalıdır. Böylece köylüler, o zamana kadar yürüttükleri ekonomik faaliyetleri köykent kuruluşlarıyla çok daha verimli ve karlı bir şekilde yürütebileceklerini görmelidirler. Bunun için o bölgede yapageldikleri tarımı daha iyi bir şekilde yapabilmeleri için gerekli bakım merkezleri, makine parkları kurulmakla işe başlanabilir ve devletin veya özel idarelerin katkısı ile köylerin gelirleri, giderek, gene o üretim türlerinin doğal sonucu olan tarımsal sanayi yatırımlarına yöneltilebilir. Ancak ondan sonraki aşamada direkt sınai yatırımlara geçmek uygun olabilir.”³⁶⁷

Ecevit, kesin bir dönüşümden ziyade yavaş yavaş büyüyerek gelişmeyi öngörmektedir. Köylü bildiği ürünü üretmeye devam edecek ve daha sonra ise kazançlarını köykent kuruluşları sayesinde tarımsal sanayiye aktararak ekonomik açıdan ve ardından siyasal açıdan daha iyi duruma gelecektir.

Köykentlerin kuruluş ve üretim şekillerinden sonra derginin değindiği bir başka konu ise köykentleri amaçları üzerine olmuştur. Özgür İnsan’da yer alan bir yazıda Demokratik Sol söylem incelenerek köykentlerin amaçları şu şekilde sıralanmıştır;

- *Kırsal yerleşmelere götürülecek altyapı hizmetlerinde ve sosyal tesislerde ekonomiler sağlamak ve kamu hizmetlerinin maliyetini düşürmek.*
- *Zamanla kırsal yerleşme düzenini değiştirmek köylülerin toplulaşmasını sağlamak*
- *Köykentler yardımıyla, köylülükten kentliliğe, tarım toplumundan sanayi toplumuna sağlıklı geçişi sağlamak, şehirlerde olan aşırı yığılmayı azaltmak.*
- *Tarımsal servis merkezleri, makine bakım istasyonları kurarak, tarımsal gelişmeyi hızlandırmak.*
- *Sanayileşmeyi kıra yaymak, kırsal kesimde endüstrilerin yer alabileceği nüveler yaratmak.*

³⁶⁷ “Başbakan Ecevit’le Sohbet”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 15, s. 18

- *Köykent yoluyla tarımsal düzenin kooperatifler eliyle değiştirilmesinde bir çıkış noktası kurmak.*³⁶⁸

Amaçlarda da görüyoruz ki ekonomik ve sosyal amaçlar ağır basmakta siyasi amaç ise geri planda kalmaktadır. Bu durumun nedeni ise köylüyü önce ekonomik ve sosyal alanda kalkındırmak ve ekonomik ve sosyal alanda daha güçlü olan köylüyü siyasi alana entegre etme durumudur. Kısaca öncelik ekonomik ve sosyal kalkınmadadır.

Amaçların en başında yer alan sosyal hizmetlerin götürülmesi ve maliyetlerin düşürülmesi köykent projesinin temelidir. Bülent Ecevit, köykentlerin kurulmasıyla birlikte köylere tek tek götürülmesi zor olan eğitim, sağlık gibi zorunlu hizmetlerin daha kolay ve daha az masrafla götürülebileceğini öne sürmekte ve örnek olarak şunları söylemektedir;

*“...Türkiye’de yaklaşık olarak sayıları 40 bini bulan köylere tek tek götürülme olanağı bulunmayan veya yeterli biçim ve ölçüde götürülme olanağı bulunmayan ama kırsal bölgenin kalkınması için zorunlu bulunan hizmetleri ve alt yapıları, tek tek bütün köylere değil, fakat bütün köylülere ulaştırma olanağı sağlanmış olacaktır. Örneğin, her köyde ayrı ayrı açılması mümkün olmayacak derecede yeterli okulların, meslek okullarının, sanat okullarının köykentlerde açılması mümkün olacaktır. Her köyde ayrı sağlık ocağı kurmaya girişildiği vakit bunların hiçbirine yeterli eleman bulunamıyor. Fakat köylerin yollarla bağlanacakları onlara yakın köykentlerde her bakımdan yeterli sağlık ocakları, sağlık merkezleri kurulabilecektir. Daha az masrafla, daha çok hizmet ve altyapı bütün köylülerin yararına sunulacaktır.”*³⁶⁹

Bugün bile hala birçok köyde doğru düzgün bir okul veya sağlık ocağı yoktur. Köylerin birleşerek daha büyük bir yerleşim alanına dönüşmesi aslında köylü için ilk olarak bu sosyal tesisler konusunda önemlidir. Köykentlerdeki sağlık hizmetleri konusunda dergide başka yazılarda yer almaktadır. Sağlık hizmetlerini koruyucu hekimlik açısından değerlendiren bir başka yazıda bu koruyucu hekimlik yönünden köykentlere nelerin getirilebileceğini tartışılmakta ve cevap olarak da yeni kurulacak düzende alt yapı

³⁶⁸ Yiğit Gülöksüz, “Köykent Önerisi Üzerine Düşünceler”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 19, s. 30-31.

³⁶⁹ “Başbakan Ecevit’le Sohbet”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 15, s. 18.

hizmetleri sağlanarak su şebekesi ve kanalizasyon ile sağlık sorunlarının önüne geçilebileceği önerilmektedir.³⁷⁰ Köyden kente göçten ve göçün getirdiği sağlık sorunlarına da değinen Akar, köykentlerin bu göçün önüne geçeceğini böylelikle göçle beraber büyük şehirlerde yaşanan sağlık sorunlarında da azalma görüleceğini öne sürmüştür.³⁷¹ Köykentler sadece köylünün sağlık ve sosyal yapısını değil tüm ülkenin sağlık ve sosyal yapısını korumaktadır.

Bu sosyal değerlendirmelerin ardından dergide köykent hakkında göze çarpan bir başka konu ise köykentlerin köylüyü nasıl etkileyeceğidir. Cumhuriyet kurulduktan sonra köylülerin hiç unutulmadığı görülmektedir. Köylüler için atılan en büyük adım ise köy enstitüleri idi. Her ne kadar köykent gibi köylüyü tepeden tırnağa her açıdan değerlendirmese de ortaya çıktıkları dönem için köylüyü hareketlendirdiği ve o dönem köylüsü için muazzam bir hareket olduğu söylenebilir. Dergide de yer alan Emre Kongar'ın kaleme aldığı bir yazıda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda gerçekleşen devrimlerin üst yapı devrimleri olduğunu alt yapıyı etkileyemediğine vurgu yapılmış ve bu noktada köy enstitülerinin de bir üst yapı devrimine dönüştüğünü söyleyerek eleştirmiştir.³⁷² Kongar, hızlı bir batılılaşma çabası olarak gördüğü bu köy enstitülerini köylere nitelikli eleman yetiştirilmesinin doğru bir hareket olduğunun fakat köylerdeki feodal yapıyı değiştirmeye yönelik bir çabaya girilmemesinin, bu hareketi bir üst yapı devrimi olarak kalmasına neden olduğunu da dile getirmiştir.³⁷³ Lakin köy enstitülerinin feodal yapıyı değiştirmekten çok köylünün ihtiyacı olan insanı yetiştirme projesi olması ve yeni kurulan bir ülkede köylünün göz ardı edilmediği unutulmamalıdır. Köy enstitüleri 1930'lar ve 1940'larda harika bir proje iken 1970'li yıllarda eskide kalmış ve köylüyü temelden değiştirememiş bir projeye dönüşmüştür. Yazısının devamında köykentlere değinen Kongar, köykentlerin amacının ne kırsal yapıdaki temel üretim ve mülkiyet ilişkilerini değiştirmek ne de köylüleri göçe zorlamak olmadığını söylemekte ve asıl amacın hızlı bir kapitalistleşme sürecini yaşayan Türk tarımına, aile işletmelerinin egemen olduğu yerlerde, yardımcı olmak, feodal ilişkilerin egemen olduğu yerlerde de, ülkenin başka kesim ve yerindeki hizmetleri sağlamak olduğunu belirtmiştir.³⁷⁴ Kongar

³⁷⁰ Nejat Akar, "Sağlık Açısından Köykent", *Özgür İnsan*, Ekim 1977, c. VI, S. 48, s. 39.

³⁷¹ Akar, *a.g.m.*, s. 39-40.

³⁷² Emre Kongar, "Köy Enstitülerinden Köykentlere", *Özgür İnsan*, Haziran 1977, c. VI, S. 44, s. 49-51.

³⁷³ Kongar, *a.g.m.*, s. 51.

³⁷⁴ Kongar, *a.g.m.*, s. 52-53.

yazısında köykentlerle köy enstitülerini karşılaştırırken başarılı olma durumlarına değinmiş ve değişen toplumsal yapıdan ve tarımsal teknolojiden dolayı günümüzde köy enstitülerin de başarılı olabileceğini söylemiş ve ardından köykentlerin ileriye yönelik atılmış bir adım olmadığını aksine altyapıdaki değişme ve gelişmeler sonucu geç kalınmış bir üst yapı düzenlemesi olarak nitelendirmiş ve bunun bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır.³⁷⁵ Emre Kongar'a göre; *Köykentler kimi çevrelerin iyi, kimi çevrelerin ise kötü niyetiyle ileri sürdükleri gibi, bir devrim değil, yalnızca bir araçtır.*³⁷⁶

Derginin de temel yaklaşımı toprak mülkiyetinin değişmesi üzerinedir. Dergide yer alan yazarlar arasında Necdet Tuna'da aynı görüştedir. Necdet Tuna bir yazısında CHP programında yer alan köykent kısmı değerlendirmiştir. Programda köykentlerde kurulacak olan küçük aile şirketlerinin nasıl oluşacağı tam anlatılmaması ve toprak reformunun uygulanacağı yerlerdeki kooperatif işletmelerinin nasıl kurulacağını anlatan bir örnek verilmemesi eleştirilmekte, teknolojinin gelişmesiyle birlikte tarım teknolojisi de gelişmekte olduğunu ve bu durumun köykentleri nasıl etkileyeceğine ve köykent oluşumunda hangi tip kooperatiflerin ne denli başarılı olabileceğine de değinmiştir.³⁷⁷ Tuna yazısında uzun yıllardır toprağa susuz kalan köylünün bir an önce toprağa kavuşması gerektiğini söylemiş ve ertelenmemesi gerektiğini bu durumun demokratik anlayışın temel gereği olarak değerlendirmiştir.³⁷⁸ Ardından toprak reformuyla birlikte kooperatifler kurulmasını öneren Tuna, devrimci bir iktidarın bu kooperatifleri köylüye anlatması ve özendirilmesi gerektiğini vurgulamış daha sonra ise köykentler için şunları söylemiştir;

*“Köykentlerin başarılı olması da büyük ölçüde buna bağlıdır. Türk tarımsal yapısının modern ve güçlü bir gelişmeye doğru yol alması buna bağlıdır. İnsanlığın sosyal gelişme aşamalarında görülen sıçrama da bu yolla sağlanabilir. Köylümüz bu yolla, feodal ilişkilerin egemen olduğu bir toplumsal yapıdan, sıçrama yapmak suretiyle, kooperatif ortaklık ilkesinin egemen olduğu yeni bir yapıya ulaşabilecektir.”*³⁷⁹

³⁷⁵ Kongar, *a.g.m.*, s. 53.

³⁷⁶ Kongar, *a.g.m.*, s. 54.

³⁷⁷ Necdet Tuna, “Köykentler”, *Özgür İnsan*, Mart 1977, c. V, S. 41, s. 51-53.

³⁷⁸ Tuna, *a.g.m.*, s. 53-54.

³⁷⁹ Tuna, *a.g.m.*, s. 54.

Halk sektörünün kırsal kanadı olan köyler ve köylüler Özgür İnsan’da en çok yer alan konudur. Toprak reformu, kooperatifçilik ve köykentler hakkında her yönüyle inceleme yapılan dergide de anlaşıldığı üzere Demokratik Sol’un toplumun en kalabalık nüfusu olan köylüye verdiği değeri göstermiştir. Hatta köyler hakkında araştırmalar yapıldıktan sonra köykentin kuruluşuna köylünün fikrinin eklenmesi Ecevit’in köylüye hatta halka bakış açısının en güzel örneklerinden biridir. Ecevit ve liderliği yaptığı Demokratik Sol akım halka hiçbir zaman “bu halk cahil, bu halk bundan anlamaz” anlayışıyla yaklaşmamış, halk için halka rağmen dememiş aksine halk için halk ile birlikte mantalitesi ile hareket etmiştir.

3.2. İŞÇİLER

Demokratik Sol’un halk sektörü projesinde kent ayağı olarak nitelendirilen işçiler Ecevit ve CHP için hep ayrı bir yere sahip olmuşlardır. Ecevit, 1961 yılında Çalışma Bakanlığına geldiği andan sonra hep işçilerin yanında olmuştur. 1963 yılında grev ve lokavt hakkının verilmesinde de büyük payı olan Ecevit, gerek bakanlığı gerekse başbakanlığı dönemlerinde işçileri ve haklarını hep savunmuştur. Halk sektörü kurulurken de işçiler unutulmamıştır. İşçilerinde sosyal ve ekonomik durumlarının kötü olması göz önüne alınmış ve kırsalda köylüler kalkındırılırken şehirlerde de işçiler ön plana çıkmıştır.

İşçiler daha yeni grev ve lokavt hakkına sahip olmuşlar fakat uzun bir süre karşılarında Türk-İş’ten başka bir sendika bulamamışlardır. Sanayileşen Türkiye’de yeni yeni büyümeye başlayan işçi sınıfı kendi partisini ve kendi sendikasını aramaya girişmiştir. İşte bu süreç içerisinde Türkiye’de TİP gibi bazı sol partiler ortaya çıkmış lakin anti komünist rüzgarların sert estiği bu dönemlerde başarılı olamamışlardır. Ortanın Solu ve Demokratik Sol bir söylem ile ortaya çıkan yeni CHP ise gerek söylemleri gerekse Bülent Ecevit’in işçilere olan duruşuyla birlikte işçilerin destekleri almıştır. Zaten 1965 sonrasında işçiler CHP programlarında ve seçim bildirgelerinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Ecevit’in işçilere verdiği değeri ve önemi en iyi gösteren belge Murat Yetkin ile yapmış olduğu röportajda verdiği şu cevaplardır;

“ Hükümetteki en büyük başarınızın, en büyük katkınızın ne olduğuna inanıyorsunuz?”*

- *Bunu 'bütün siyasi yaşamım' olarak yanıtlayabilirim.*

* *Peki, o zaman siyasi yaşamınızın en önemli başarısı nedir?*

- *1963'te Çalışma Bakanı iken çıkmasına katkı sağladığım, 274 ve 275 sayılı yasalar. Yani işçilere özgür sendika kurma hakkı ve grevli, toplu sözleşmeli sendikacılık yapma hakkı veren yasalar.*

* *Şaşırdım. Çünkü ben Kıbrıs, ya da Avrupa Birliği'ne üye adaylığı, ya da Abdullah Öcalan'ın yakalanması gibi bir yanıt bekliyordum.*

- *Hayır, benim için işçilere özgür sendika hakkının verilmesi hepsinden önemlidir. Çünkü ben bir solcuyum.”³⁸⁰*

Kendisi için işçilerin bu denli önemli olduğunu vurgulayan Ecevit, çıkardığı Özgür İnsan dergisinde de işçiler konusuna daima yer vermiştir. Dergi işçileri her detayıyla incelemiş hatta işçi beslenmelerinin nasıl olması gerektiğine kadar ayrıntılı çalışmalar yapmıştır. Halk sektörünün şehir kanadı olarak bahsettiğimiz işçiler halk sektörü içerisinde sendikalar ve özyönetim ile yer almaktadırlar.

3.2.1. Sendikacılık

Sendikacılık Demokratik Sol akımın temel yapı taşlarından biridir. Gerek dünyada gerekse Türkiye’de sosyal demokrat hareket içinde her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Sosyal demokrat ideolojinin liberal kapitalist sistem içerisinde işçi haklarını savunmak ve işçiyi örgütlemek adına önemli bir yer tutan sendikacılık, Türkiye’de 27 Mayıs 1960 sonrası giderek büyümüştür. 1961 yılında Çalışma Bakanlığına getirilen Bülent Ecevit’in bu bakanlığı döneminde yaptığı en önemli icraat, 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu çıkartmasıdır. Bu kanun ile birlikte grev ve eylem hakkını elde eden işçiler artık işverenler karşısında daha rahat hareket edebilmişlerdir. Özgür İnsan’da da sendikal hareketler önemli bir yer tutmuştur.

Dergide sendikacılık çeşitli boyutları ile anlatılmaya çalışılmıştır. Dergide ilk olarak değinilen konu sendikacılığın Türkiye’de geldiği noktadır. 1961’den sonra kurulan

³⁸⁰ *Sabah*, 29.05.2000.

siyasal iktidar, Anayasanın bu hükmünü işletebilmek yıl gibi kısa bir zaman içinde, 274 ve 275 sayılı kanunları çıkardığını vurgulayan yazıda bu yasalarla Türk işçilerine, Batılı ülkelerin pek çoğunda, uzun yıllar sonunda elde edilenlere benzer türden haklar sağlandığını ve sendika kurma özgürlüğü, toplu sözleşme içinde ekonomik ve sosyal haklarını teminata bağlama olanağı bu hakları pekiştirmek için grev silahını kullanabilme kapısı açıldığı öne sürülmekle birlikte dünyadaki hiçbir işçinin bu kanunları bu kadar rahat bir şekilde elde edemediğini şu sözler ile belirtilmiştir;

“Bu yeni yasal durum, Türk işçilerinin, kendileri için yaptıklarından daha fazlasının, başkaları, yani işçi sınıfı dışındaki siyasal ve sosyal gruplar, siyasal partiler tarafından ve gibi bir sonuç yaratmıştır. Dünyanın hiç bir başka ülkesinde, işçilerin hakları, önce Anayasa maddesi, sonra da özel kanunlar çıkarılarak, kendiliğinden denecek bir rahatlıkla teminat altına alınabilmiş değildir.”³⁸¹

1960 sonrasında anayasal bir çerçevede oturtulan işçi hareket kanunlarından sonra biraz daha hızlı gelişmeye başlamıştır. Hatta işçi hareketi yavaş yavaş sosyal demokrat bir hal almaya başlamıştır. Bunun en büyük örneği ise Türk-İş’e bağlı kuruluşlardan, önce Dörtler, sonra 12’ler adı altında çıkan yeni akımının temsilcileri, kendilerine Sosyal Demokrat Cephe adında ortaya çıkan gruptur.³⁸² Bu gruptakiler çeşitli konferans ve seminerler ile ülke sorunlarına değinmiş ve kadrolarını gelişen bu işçi hareketine ve ülkenin gereklerine göre eğitmek amacıyla çeşitli projeler geliştirmiştir.

Fakat Mustafa Şükrü Koç’a göre ülke içerisinde gelişen bu durum işçi hareketinde, işçi hareketi üzerinde iki değişik etki yapmıştır. Bu etkilerden biri olumlu diğeri ise olumsuzdur. Yazarın kaleminden aktaracak olursak bu etkiler şunlardır;

“Birincisi, artık, gerçekten önemli bir büyüklüğe kavuşan işçi sınıfının, kendi haklarını elde etmek, emeğini korumak için kanun dışı ya da cebir yollarına sapsak gibi bir yola başvurmayı gereksiz hale getirmiştir. Elde edilen çalışma düzeni içinde, her çeşit ihtilaf ve çatışmayı barışçı ve hukuk sınırları içinde çözüme kavuşturmak mümkün olmuştur. Bu elbette olumlu bir sonuçtur. Nitekim

³⁸¹ Mustafa Şükrü Koç, “Türk İşçi Hareketinde Yeni Gelişmeler”, *Özgür İnsan*, 1972, c. I, S.1, s. 35.

³⁸² Koç, *a.g.m.*, s. 34.

10 yıldır, Sanayi ve Hizmetler kesiminde çalışan İnsanlarımız, ekonomik ve sosyal nitelikli haklarına en çok ve en sağlıklı biçimde kavuşan sınıf olmuştur. İkinci etki olumsuz yönde gelişmiştir. İşçiler, kendi haklarını ve çıkarlarını savunmak için, kendilerinin ağırlığı olmayan, kendilerinin katkıları nispeten az olan siyasal partiler, üniversiteler, basın kuruluşlarının yardım ve ilgilerini böylesine kolay sağladıkları içindir ki, örgütlenme yani Özgür Sendikalarda toplanma adı verilen aşamaya bilinçli bir biçimde ve hazırlıklı olarak girememişlerdir. Örgütlenme döneminde yeteri kadar hak mücadelesi tecrübesi geçirmeyen kadroların elinde bulunan Türk İşçi Hareketi kendi dışından yardım arama, isteğinin baskısı altında kalmıştır.”³⁸³

İşçilerin bu haklara Batı’daki gibi sert ve çetin çatışmalar sonucunda kazanmaması, onlara nazaran daha rahat bir şekilde bu hakları elde etmiş olmalarının olumsuz yanı yazarında değindiği gibi örgüt bilincine sahip olmadan bir sendika eğitimi alamadan bir örgütlenme içerisine girmeleridir. Döneme bakıldığında da bu durumu rahatlıkla görebiliriz. 1967 yılında kurulan DİSK ilk yıllarında daha zayıf ve tam oturmamış bir örgüt şekli çizerken 1970’lerin ortalarında Türkiye’nin en büyük ve en güçlü sendikası haline gelmiştir ve Türk sendikacılığı farklı boyutlara taşımıştır. DİSK’in Türk sendikacılığını getirdiği nokta ise sendikaların partiler ile ilişki içerisinde olabileceğini göstermesidir.

Türk sendikacılığın en tartışmalı konularından birisi de partiler üstü sendikacılık yaklaşımıdır. ABD modeline göre kurulan Türk-İş’in de içinde yer aldığı bu model Demokratik Sol’un sürekli olarak eleştirdiği bir alan olmuştur. Mehmet Alev Coşkun dergideki bir yazısında sendikacılığın partiler üstü bir politika izleyemeyeceğine değinmiştir. Önceden sendikaların amacı toplu sözleşme yapmak ve salt ücret zamlarıyla sınırlı iken çağdaş sendikacılık fikri ise ülkedeki bütün işçilerin çıkarlarını korumaktır.³⁸⁴ Sendikaların politikadan uzak kalmayacağına değinen Coşkun, yazısının devamında İngiltere’deki sendikalar ile İşçi Partisi’nin ilişkisini örnek göstermiştir.³⁸⁵ Dünyanın çeşitli ülkelerinde sendikaların seçimleri nasıl etkilediğine değinilmiştir.³⁸⁶ Ardından

³⁸³ Koç, *a.g.m.*, s. 36.

³⁸⁴ Mehmet Alev Coşkun, “Türk Sendikacılığının Açmazı: Partilerüstü Politika”, *Özgür İnsan*, 1973, c. I, S. 12, s. 2-3.

³⁸⁵ Coşkun, *a.g.m.*, s. 3-4.

³⁸⁶ Coşkun, *a.g.m.*, s. 4.

ABD’de sendikacılığı anlatan Coşkun, ABD’de sendikal sistemin nasıl işlediğini, partiler üstü bir politikanın var olup olmadığını ve sendikalarının faaliyetlerini detaylı bir biçimde açıklamıştır.³⁸⁷ Partiler üstü politikada Türkiye’de gerek parlamenter sistemden gerekse toplumsal yapısından dolayı Türkiye’de uygulanamaz. Partiler üstü politika söylemiyle birlikte de işçinin uyutulmaması gerekmektedir.³⁸⁸

Ecevit ve Demokratik Sol’a göre sendikaların siyasi partilerle ilişkiler yürütebilirler. Ecevit dergide yazmış olduğu bir yazısında bu durumu eleştirmiştir. Bu yazısında sendikaların siyasete katılımı yanlış anladıklarını şu sözleri vurgulamıştır.

“Sendika hareketi iki yoldan tatmine çalışıyor. Birincisi, biraz önce belirttiğim gibi, işçilerin kesesinden işçilere sosyal güvenlik bağışında bulunarak; ikincisi göstermelik olarak birkaç sendikacı ara sıra şu veya bu partiden milletvekili yapılarak... Elbette örgütlenmiş işçi hareketinin siyasete ağırlığını koyması kavramı içinde, yalnız bazı sendikacıların değil, sendika yöneticisi olamayan bazı işçilerin de milletvekili olmaları yer alır, büyük ölçüde yer almalıdır; ama işçinin siyasete katılması, sadece bazı sendikacıların veya işçilerin milletvekili olmalarından ibaret değildir.”³⁸⁹

Sadece sendikacılardan milletvekili çıkarmak ile sendikaların siyasete katılımının sağlanmadığını söyleyen Ecevit’in bu konuda ki asıl görüşü sendika parti işbirliği içerisinde işçi haklarının mecliste daha iyi savunulmasıdır.

İşçi hareketinin de, demokratik sol hareketin veya onunla aynı doğrultudaki bazı sosyal demokrat hareketlerin de güçlü olduğu ülkeler, demokratik sol bir siyasal partiyle işçiler arasında bütünleşme ölçüsüne varan bir işbirliğinin kurulabilmiş olduğu ülkeler olduğunu söyleyen Ecevit, iş birliği kurulmadığı sürece ne güçlü bir sendika ne de güçlü bir demokratik sol parti olabileceğini dile getirmiş ve böyle bir durumda da işçilerin iktidara ağırlıklarını koyamayacaklarını belirtmiştir.³⁹⁰ Bu nokta Ecevit, sendikaların Türkiye de Demokratik Sol bir parti olan CHP ile bütünleşmeye mecbur olduğunu söylemektedir.³⁹¹ Türkiye’nin şartlarına uygun bir Demokratik Sol anlayış geliştirme

³⁸⁷ Coşkun, a.g.m., s. 4-8.

³⁸⁸ Coşkun, a.g.m., s. 9.

³⁸⁹ Bülent Ecevit, “Demokratik Solda İşçi – Köylü El Ele”, *Özgür İnsan*, 1976, c. III, S. 28, s. 13

³⁹⁰ Ecevit, a.g.m., s. 9.

³⁹¹ Ecevit, a.g.m., s. 11.

çabasında olan Ecevit, Türkiye'nin gerçeklerinin farkına varmış ve bazı teorileri sıkışıp sadece işçi ile bütünleşmenin olmayacağını köylü ile de bütünleşileceğini dile getirmiştir.

Ecevit, demokratik sol örgütlenmenin, üçayaklı bir örgütlenme olacağını ve bu üçayağın, bir ayağı, örgütlenmiş işçi hareketi, öbür ayağı kooperatifçilik hareketi, üçüncü ayağı da bunların siyasal partisi olacağından söz etmiş ve bunun nedenini şu sözlerle açıklamıştır;

*“Ancak böyle bir üçgen üzerine oturan, sendika hareketine, kooperatifçilik hareketine ve demokratik sol partiye dayanan bir iş bilirği ve bütünleşmedir ki, işçiye ve köylüye güç katabilir, demokratik sol partiye sürekli güç ve gerçeklik kazandırabilir, topluma huzur ve adalet getirebilir ve demokrasiyi bütün bu çekmekte olduğu sıkıntılardan, tehlikelerden kurtarabilir.”*³⁹²

Ecevit, işçi-parti bütünleşmesine büyük önem vermektedir. Çünkü sosyal demokrat partilerin iktidarda ve güçlü oldukları yerler olan İskandinav ülkelerinde bu bütünleşme sağlanmıştır. Ecevit'in Demokratik Sol söyleminin temelini oluşturan İskandinav sosyal demokrat hareketi olmuştur. Bu ülkelere yaptığı bir geziyi kaleme almış ve bu ülkelerdeki sendika-parti ilişkilerini şu sözleriyle dile getirmiştir;

*“Bu ülkelerin sürekli iktidar partileri durumuna gelen sosyal demokrat partilerle sendikalar içli dışlı olmuşlar. Hükümetle sendikalar birçok bakımdan bütünleşmiş. Sendika hareketi ise, işçilerden başka, kamu görevlilerini, ordu üyelerini de kapsıyor. O yönden, tüm çalışanlar, yalnız işyerlerinin yönetimine değil, hükümet politikasına da ağırlıklarını koyabiliyorlar.”*³⁹³

Hatta dergide 1 Mayıs üzerine yazılan bir yazıda CHP'deki Demokratik Sol hareketin 1963 yılından bu yana işçi haklarını kazandırma çabasına ve 1973 yılından beri de adım adım işçi hareketiyle bütünleştiğinden söz etmektedir. CHP'nin işçi hareketini birleştirme çabasının dile getirildiği yazıda DİSK'in bu birleştirme kabul ettiği lakin Türk-İş'in partiler üstü politika anlayışıyla kabul etmediği öne sürülmüştür.³⁹⁴ Yazının devamı ise derginin Türk-İş'e bakışının bir özeti niteliğinde olup, Türk-İş'i

³⁹² Ecevit, *a.g.m.*, s. 18.

³⁹³ Bülent Ecevit, “Dört Kuzey Ülkesi”, *Özgür İnsan*, 1976, c. III, S. 27, s.3.

³⁹⁴ “1 Mayıs İşçi Hareketimiz ve İktidara Doğru”, *Özgür İnsan*, 1977, c. V, S. 43, s. 2.

sermayedarların yanında yer almakla, sağ tutucu güçler ile işbirliği yapmakla ve işçinin çıkarını korumamakla suçlanmaktadır.³⁹⁵

Dergide sendikacılık ile ilgili yer alan yazılardaki bir diğer konu ise Türk-İş'tir. Türk-İş birçok açıdan eleştirilmiştir. Dergiye göre, Türk-İş'in önünde bulunan ve darboğaz haline gelen sorunların bazıları şunlardır:

1. *Tarım kesiminde çalışan işçilerin hem sendikalaşmasını hem de sosyal güvenlik şemsiyesinin altına alınmasını sağlayacak yasalar için kampanya açmak,*
2. *Sanayi ve hizmetler kesiminde mevcut işçilerden; sendikalaşmamış ve sosyal güvenlik haklarına kavuşturulmamış 1,5 milyondan fazla işçiyi kendi çatısı altında örgütlemek,*
3. *Güçsüz ve küçük parçalara bölünmüş sendikal birimleri büyük ve etkili gövdelerde birleştirmek, Birbirini yiyen ve içedönük kavga yapmaktan dışarıyı göremeyen sendikacılık anlayışını terk etmek,*
4. *Genel ve temel bir sosyal, ekonomik ve siyasal bilinç içinde buluşarak, kendi deyimleriyle 24 ilkede önerilen Sosyal Demokrat bir toplum düzeni için, örgütlenip siyasal güç olarak ortaya çıkmak ve politika yelpazesinde kendi yerini belli etmek,*
5. *Sermayeye işveren çevrelerinin siyasal iktidarlara etkileyip; işçi haklarını ve özgürlüklerini kısıtlatmaya yönelik çabalarına, aynı metotlarla karşılık vermek. Kendi ekonomik, sosyal ve politik davranışlarına kamuoyunda taraftar toplamak, toplumun diğer kesimlerini kendi yaylarına alacak, en azından, kendi taleplerinde haklı olduklarına inandıracak bir kamuoyunu oluşturma çabasına girmek.³⁹⁶*

Tarım ve orman kesiminde bir sendikalaşma olmaması ve Türk-İş'inde bu yönde adım atmaması derginin en büyük eleştiri noktasıdır. Sendikalaşma konusunda eksik kalan bir diğer kesim ise memurlardır. Memurlarında sendikalaşmaya hakkı olduğunu düşünen

³⁹⁵ "1 Mayıs İşçi Hareketimiz ve İktidara Doğru", *Özgür İnsan*, 1977, c. V, S. 43, s. 4-8.

³⁹⁶ Mustafa Şükrü Koç, "Türk Sendikacılığının Darboğazı", *Özgür İnsan*, 1973, c. I, S. 9, s. 48.

Özgür İnsan, Türkiye’de en eski sendika olan Türk-İş’i onların haklarını savunmamakla eleştirmiştir.

Dergiye göre Türk-İş’in üç yanlılığı vardır. Bunlar; içinde bir özeleştirici alışkanlığının olmaması, işçi tabanına dayanmaması ve eylemlerinin işçi kitlelerine ulaştıramamalıdır.³⁹⁷ Türk-İş içerisinde bir sosyal demokrat muhalefet oluştuğundan ve bu muhalefetin oluşumunda demokratik sol güçlerin yükselmesinin de etkili olduğunda söz edilmektedir.³⁹⁸ Türk-İş’in partiler üstü politika sapması, yönetici kadroların oportünist eğilimler ve eleştiri yokluğundan dolayı olduğu yönündedir.³⁹⁹ Türk-İş içerisinde yer alan sosyal demokrat muhalefet her ne kadar önemli olsa da Türk sendikacılığı açısından ümit verici değildir. Bu hareketin iktidar haline gelebilmesi için eleştiriden ziyade bir çözüm üretmesi, siyasete ve siyasi kuruluşlara karşı anlamsız korkulardan uzaklaşılması ve batı özenticiliğinden uzaklaşıp Türkiye’nin gerçeklerine uygun bir sosyal demokrasi anlayışının benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁰⁰

Dergi Almanya’daki Türk işçilere de değinmeyi unutmamıştır. Orada yabancı işçi statüsünde bulunan Türklerin sendikalaşma çabalarından bahseden yazıda Türkiye’deki sağ kanadın ve bazı dış temsilciliklerin Alman Sendikalar Birliğini komünist ilan etmesiyle birlikte işçileri onlara bırakmayacaklarını söyleyerek sendikaların etkisini kırmak için Türk İşçi Derneklerini kurduklarından söz edilmektedir.⁴⁰¹ Fakat Almanya’da yabancı işçiler arasında Türk işçileri en yüksek sendikal örgütlenme düzeyine çıkmışlar hatta Alman işçileriyle eş düzeyde bir örgütlenmeye sahip olduklarından ve bunun sebebinin ne Almanya’daki sendikaların başarısı ne de Türk işçilerin sömürülmesi veya destek aramasıyla ilgili olmadığını belirterek Türk işçilerinin sendikal bilinci olduğunu öne sürmüştür.⁴⁰² Yazıda son olarak Alman Sendikalarının artık genel kurullarında yabancı işçilerinde temsilcilerinin bulundurduğunu ve Türk işçilerinin de buraya katılımlarının arttığına dikkat çekmiştir.⁴⁰³

³⁹⁷ H. Faruk Erginsoy, “ Türkiye’nin Yapısal Gerçekleri Işığında Türk-İş” *Özgür İnsan*, 1973, c. II, S. 14, s. 7.

³⁹⁸ Erginsoy, *a.g.m.*, s. 8.

³⁹⁹ Erginsoy, *a.g.m.*, s. 10.

⁴⁰⁰ Erginsoy, *a.g.m.*, s. 11-12.

⁴⁰¹ Sırrı Mete Atsu, “Göçün Nedenleri ve Çözümlemeler”, *Özgür İnsan*, Aralık 1977, c. VI, S. 50, s. 39.

⁴⁰² Atsu, *a.g.m.*, s. 41.

⁴⁰³ Atsu, *a.g.m.*, s. 41.

“İşçi hareketimizin sosyal demokrasiye yönelen eylemi ülkenin koşullarına uygun ulusal yararları gözeten ve gücünü bu koşulların gerçekçi bir gözle eleştirilmesinden alan tutarlı bir davranıştır. Yapay bir girişim değildir.

İşçi hareketimizdeki sosyal demokrat girişime baskın özellik böyle belirlenince ondan beklenen stratejik görevi saptamak da kolaylaşacaktır. Söze konu stratejik görev toplumcu aydın kesiminin oluşturacağı düşünceyi eyleme dönüştürmektir. Böyle bir dönüşüm çağdaş uygar ve insansal bir toplum düzeninin kurulabilmesi için zorunludur. Başka bir deyimle çağdaş devrim değinilen dönüşümle gerçekleşecektir. Demek ki işçi hareketinin temel stratejik görevi onu aynı zamanda devrimci bir sorumluluk altına sokmaktadır. Ve bu sorumluluğun altından kalkabilmenin akla ilk gelen olanağı, kuşku yok ki, düşünce ile yani toplumcu aydın kesimle bütünleşmektir. Aydın düşünce toplumcu nitelik kazanabilmek için köylü ve dar gelirli kesimleri de kapsamak zorunda bulunduğundan, anılan bütünleşme giderek bir halk bütünü yaratmak sonucunda düğümlenecektir. Bu düğüm gerek kişisel gerekse toplumsal özgürlüğün de güvencesidir.”⁴⁰⁴

Dergide sendikacılık ile ilgili son olarak sendikalaşma ve örgütlenme sadece işçi sınıfına özgü bir durum olmadığından bahsedilmiştir. Sermaye sahibi iş adamları da sendika veya örgüt kurarak birlik sağlayabilir ve bu örgütler aracılığıyla toplumsal yaşamdan siyasal iktidara kadar geniş bir yelpazede etki alanına sahip olmaktadır. Mustafa Şükrü Koç, Türkiye’de Sermaye ve Emek Örgütlenmesi adlı çalışmasında Türkiye sermaye sahiplerinin ve emek sınıfının örgütlenme tiplerinden, hangi örgütler aracılığıyla baskı grubu oluşturabildiklerinden bahsetmektedir.⁴⁰⁵ Bunun yanı sıra, sendikacılığın toplumda, iyi anlaşma yapma ve kamu kurumlarının yöneticilerine baskı yaparak kendi isteklerini gerçekleştirme olarak yanlış anlaşıldığına değinilerek Türk-İş bu konuda eleştirilmektedir.⁴⁰⁶

Dergide yer alan Demokratik Sol söylemin sendikacılığı bu denli incelemesi işçilere ve sendikacılığa verdiği değeri göstermektedir. Özellikle Ecevit’in parti ve

⁴⁰⁴ Erginsoy a.g.m., s.45

⁴⁰⁵ Mustafa Şükrü Koç, “Türkiye’de Sermaye ve Emek Örgütlenmesi”, *Özgür İnsan*, 1972, S. 4, s. 41-46

⁴⁰⁶ Mustafa Şükrü Koç, “Türkiye’de Sermaye ve Emek Örgütlenmesi”, *Özgür İnsan*, 1972, S. 4, s. 44-45

sendika bütünleşmesine ve işçilerin iktidarda söz sahibi olması gerektiğine yapılan vurgu işçilerin siyasal katılımını arttırma yönünde atılan en büyük adımlardır. Sendikalar aracılığıyla halk sektörünün de parçası olacak olan işçiler, sendika ile birlikte genelde siyasi ve sosyal konularda gelişmeler sağlayabileceklerdir. İşçilerin halk sektöründe ekonomik gelişimini sağlamasına yönelik proje ise özyönetimdir.

3.2.2. Özyönetim

Özyönetim, Marksist teori içerisinde yer alan bir yöntemdir. Bir birey ya da kolektif varlığın kendilerini yönetmesi ve eylemleri ve yazgısı açısından tek sorumlu olması durumu olarak tanımlanmaktadır.⁴⁰⁷ Bir başka deyişle işçilerin bireysel işletmelerdeki temel karar alma sürecine doğrudan katılmaları olarak da tanımlanabilir.⁴⁰⁸ Dünyada örneğine bir tek Yugoslavya'da rastlanmıştır. Dergide de özyönetim hep Yugoslavya örneği üzerinden anlatılmıştır. Türkiye'de de devlet eliyle kurulmuş olan KİT'ler, her ne kadar serbest piyasa içerisinde ekonomik birer varlık olsalar da birçok açıdan işletmecilik anlayışından uzak bürokratik bir yönetim ile devlet dairesi haline dönüşmüşlerdir. Bu durumu eleştiren Ecevit, yazısında çözüm önerisi olarak özyönetimin getirilmesini şu cümleleriyle önermektedir;

“Bu eksikliği gidermek için biz parti olarak kamu iktisadi kuruluşlarında özyönetimin uygulanmasını istiyoruz, işçi olarak, teknik personel olarak, yönetici personel olarak bu işletmelerde çalışanlar yönetimde kesin söz sahibi olmalıdırlar, plan hedeflerini aksatmayacak ve ücret düzeni içinde dengesizlikler yaratmayacak kurallar çerçevesinde verimlilik ve kâr artışından pay almalıdırlar.”⁴⁰⁹

Ecevit'in bu özyönetimi işçilerin daha fazla söz sahibi olmasını için istediklerini dile getiren bu yazısının ardından dergide özyönetim hakkında Yugoslavya örneğinin anlatımı Mehmet Alev Coşkun tarafından kaleme alınmıştır. Yugoslavya'daki örnek hakkındaki yazıların başında Yugoslavya'nın eski başbakanlarından Mitja Ribiçiç'in Türkiye ziyareti sırasında yaptığı bir konuşması gelmektedir. Dünya'da tek örneği Yugoslavya'da bulunan

⁴⁰⁷ Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi, Yay. Haz. Vernon Bogdanor, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 111-112;

⁴⁰⁸ Marksist Düşünce Sözlüğü, s. 433.

⁴⁰⁹ Bülent Ecevit, “Sanayimizin Yapısı ve Bozuk Düzen”, *Özgür İnsan*, 1975, c. III, S. 26, s. 9.

özyönetim hakkında bilgiler veren Ribiciç'in konuşması örnekler ile en güzel şekilde anlatılmaktadır. Ribiciç konuşmasında Yugoslavya'da özyönetimin bir tarihçesinin olduğuna, 25-30 yıllık bir tecrübeye sahip olduklarına değinmiş ve özyönetimin bir anda oluşmadığını belirli aşamalardan geçmesi gerektiğini savunmuştur.⁴¹⁰ Yugoslavya'da özyönetimin üç aşamadan geçtiğini söyleyen Ribiciç, ilk aşama olarak yönetime katılmayı, ikinci aşama olarak fabrika siyasetinde yer alma ve üçüncü aşama ise özyönetimin anayasada yer alması olarak sıralamıştır.⁴¹¹ Mehmet Alev Coşkun da bir yazısında bu aşamalara detaylı bir şekilde anlatmıştır.⁴¹²

Özyönetim konusundaki sorunların başında devletin rolü gelmektedir. Devletin özyönetim ne kadar rolü olacağı sorusuna cevaplayan Ribiciç, kendi tezlerinin, devletin toplum üzerinde bir kuvvet olmadığı, devletin fonksiyonun toplumsallaşması gerektiği ve devletin bir kenara itilmeyerek daha da toplumsallaştırılması olduğunu ileri sürmüştür.⁴¹³ Ribiciç'in konuşması özyönetim hakkındaki hemen hemen soruyu yanıtlamaktadır. Özyönetimin nerelerden başlayacağı yönündeki soruya da açıklık getiren Ribiciç, kendi ülkelerindeki örneği vererek gelişmiş bölgelerde daha kolay uygulandığını dile getirmiştir.⁴¹⁴

Ribiciç özyönetimin belirli koşullar altında ortaya çıkması gerektiğini ileri sürmüş ve birinci koşul olarak gelirlerin millileştirilmesi gerektiğini kapitalist bir ülkede özyönetimin uygulamayacağını, ikinci koşul da ise milli ekonominin bağımsız olması gerektiğini, yabancı sermayenin de özyönetime uyması zorunluluğun olması gerektiğini söylemiştir.⁴¹⁵

Ribiciç'in konuşmasında ki en ilginç konulardan biri de öğrencilerin de özyönetim hakkının olduğu kısmıdır. Öğrencilerinde özyönetimde hakları olduğunu, hocaları ile birlikte özyönetime katılabildiklerini belirtmiş ve ardından bunun nedenini de işçiyile öğrenciyi aynı organizasyonda buluşturulursa sınıf çatışmasının ortaya çıkmayacağını ileri sürerek açıklamıştır.⁴¹⁶

⁴¹⁰ "Yugoslavya Anayasası Işığında Özyönetim", *Özgür İnsan*, 1975, c. III, S. 26, s. 58-59.

⁴¹¹ "Yugoslavya Anayasası Işığında Özyönetim", s. 59.

⁴¹² Mehmet Alev Coşkun, "Fabrikada Özyönetim", *Özgür İnsan*, 1976, c. IV, S. 34, s. 13.

⁴¹³ "Yugoslavya Anayasası Işığında Özyönetim", s. 59.

⁴¹⁴ "Yugoslavya Anayasası Işığında Özyönetim", s. 59-60.

⁴¹⁵ "Yugoslavya Anayasası Işığında Özyönetim", s. 60.

⁴¹⁶ "Yugoslavya Anayasası Işığında Özyönetim", s. 62.

Özyönetim ile ilgili olarak Mehmet Alev Coşkun, kaleme aldığı bir yazısında Yugoslavya Anayasası'nda özyönetimin nasıl oluştuğunu incelemiştir. İşçi sınıfının etkinliğini giderek arttıran ve sadece ekonomik girişimlerde değil siyasi örgütlerde de söz sahibi kılan bir anayasa olarak değerlendirilen anayasada, özyönetimin şu üç temel örgüt ile gerçekleştiği savunulmuştur;

“1. Birleşik Emek Temel Örgütü:

Fabrikalarda, teknolojik ve ekonomik bakımdan bağımsız olan birimler vardır. Bu birimlerde, emekleri karşılığında üretim yapan işçiler kendi aralarında toplanarak delegeler seçmektedirler, Her birimden seçilen 7 - 8 kişilik bu delegeler ayrı ayrı toplanarak fabrikanın işçi konseyine üye seçerler. Aynı delegeler fabrikanın bağlı bulunduğu şehir meclislerine de kendi içlerinden delege göndermektedirler. Böylece, özyönetim sistemiyle fabrikalarda yönetime katılan işçiler yine kendi aralarından seçtikleri delegelerle kendi şehirlerinin, giderek kendilerinin bağlı oldukları Cumhuriyet veya Özerk Bölgelerini Meclislerinde siyasal kararlara katılmaktadırlar.

2. Yerel Birlikler:

O şehrin Belediyesine bağlı olan mahalle ve Köylerden seçilen delegeleri kapsamaktadır.

3. Toplumsal Siyasal Örgütler:

Yugoslavya Sosyalist Birliğine dâhil olan bütün örgütleri kapsamaktadır. Bunun içine Komünist Partisi, Sendikalar, Gençlik Örgütleri, Ulusal Kurtuluş Savaşına katılanların örgütlerini kapsamaktadır.”⁴¹⁷

Anayasada yer alan bu örgütlerin ardından fabrika da özyönetimin kurulması için bazı organlar öngörülmüştür. Bu örgütler ise Birleşik Emek Temel Örgütü, İşçi Konseyi, Yürütme Kurulu ve Genel Kuruldur.⁴¹⁸

⁴¹⁷ Mehmet Alev Coşkun, “Özyönetim Toplumu Yugoslavya”, *Özgür İnsan*, 1976, c. IV, S. 32, s. 25.

⁴¹⁸ Coşkun, “Fabrikada Özyönetim”, s. 13; Bu örgüt yapısının nasıl işlediğini gösteren bir tablo dergide yayınlamıştır. Tablo Ek IV'te yer almaktadır.

Sonuç olarak özyönetim işinin ekonomik ve siyasi alanda kalkınmasını sağlayacak en önemli araçtır. Dergide de görüldüğü üzere özyönetimin denendiği Yugoslavya'dan örnekler ile birlikte işinin siyasal sistem içerisine entegrasyonun nasıl sağlandığı anlatılmıştır. Fakat bu Yugoslavya'daki özyönetimin birebir aynısının Türkiye'de gerçekleşmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Çünkü Yugoslavya'nın siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı Türkiye'ninkinden çok farklıdır. Bu sebepten dolayı Yugoslavya örneği göz önünde tutularak Türkiye'nin kendi şartları içerisinde bir özyönetim şekli geliştirmesi daha makul olacaktır.

SONUÇ

Sonuç olarak Demokratik Sol'un bu kadar büyümesinde katkısı olan en önemli aktörden biri Özgür İnsan dergisidir. Dergide yer alan yazılar, Demokratik Sol'un oluşumunda ve tanımlanmasından önemli bir yer almaktadır. Demokratik Sol kavramında oluşumu kadar halka anlatılmasında da büyük rol oynamıştır. Dergide yer alan yazılara bakıldığında şu şekilde bir Demokratik Sol tanımı yapılabilir; siyasi alanda var olan demokrasiyi sosyal ve ekonomik alanlara da yayarak toplumsal sınıflar içerisinde alt ve orta kesimde ezilen grup olarak adlandırılan işçi, köylü ve memur kesimlerinin sosyal ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesi ve böylelikle siyasi alanda da söz sahibi olmaları gerektiğini düşünen fikir akımıdır. Dergide yer alan birçok yazıda işçiler ve köylülerin durumuna sıkça değinilmesi de bu durumuna en güzel örnektir. Hatta dergi sadece söylem ile sınırlı kalmamış işçiler için sendikalar, köylüler için kooperatifler aracılığıyla kurulacak bir sistem planlamıştır. Kooperatifçilik ve sendikaların öne çıktığı bu sistem ile birlikte ekonomik ve sosyal durumların nasıl düzeltileceği anlatılmıştır.

Dergide Demokratik Sol anlayışın çerçevesi çizilirken dikkat çeken bir detay da halk söylemine olan vurgudur. Jakobenezmden uzak bir anlayış benimseyen Demokratik Sol söylem, "halk için halka rağmen" yerine "halk için halk ile birlikte" şiarını benimsemiştir. Hatta bir seçimle mecliste iktidara gelmenin gerçek anlamda iktidara gelmek olmadığını her fırsatta vurgulanmış ve asıl iktidarın toplumda gerçekleştiğini, mecliste kurulan bir iktidarın toplumda karşılık bulamadığına da değinilmiştir.

Özgür İnsan dergisinin bir diğer özelliği ise Ecevit'in istifasından sonra siyasi alandan uzaklaşması ile birlikte sesini halka duyurma çabası olarak ortaya çıkmasıdır. Ecevit, bunu siyasetten uzaklaştırıldığı anda hep yapacaktır. 1980 sonrası siyasi yasaklı olduğu yıllarda da bir benzer örneği gerçekleşmiştir. Lakin Özgür İnsan bu konuda ilk deneyimdir. Fakat dergini ilk sayısı çıkarken Ecevit genel başkan seçilmiş dergi sesini duyurma amacından Demokratik Sol'u halka anlatma aracına dönüşmesine sebep olmuştur.

Özgür İnsan dergisi gerek yazılan yazıların gerek yazar kadrosunun kalitesiyle birlikte Türk siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan bir dergidir. Günümüzdeki birçok siyasetçinin yetiştiği bir alan olarak da değerlendirilebilir. Siyasetten ekonomiye, sosyal konulardan sanat kültür alanı kadar çeşitli konularda yazıların bulunduğu

entelektüel bir dergidir. Sadece yazıları değil Ara Güler gibi ünlü fotoğrafçıların fotoğraflarının yer aldığı ve her sayısında sayıya özel karikatürlerin bulunduğu bir dergidir. Yazar kadrosunun çoğunluğu zaten CHP içerisinde görevli kişilerden oluşmaktadır. Demokratik Sol'un Özgür İnsan'da bu kadar geniş ve net anlatılmasının en önemli sebebi de budur. Demokratik Sol'un gerek teknik gerekse pratik anlatımlarının, hem siyasi hem de sosyo-ekonomik çizgilerinin çizildiği bir başka platform nadir olarak ortaya çıkmış fakat Özgür İnsan kadar uzun soluklu olmamıştır.

Demokratik Sol Özgür İnsan'sız, Özgür İnsan Demokratik Sol'suz anlatılamaz. Çalışmamızın amacı olan Özgür İnsan dergisinde Demokratik Sol'u anlatmak istememizin de temel nedeni budur.

KAYNAKÇA

A-) Kitaplar

- 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi*, Rüzgârlı Matbaa, Ankara, 1965.
- Ak Günlere CHP 1973 Seçim Bildirgesi*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1973.
- Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi*, Yay. Haz. Vernon Bogdanor, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003.
- CHP 19. Kurultayı Parti Meclis Raporu*, Ankara, 1968.
- CHP 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi*, Rüzgârlı Matbaası, Ankara, 1965.
- CHP Programı*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1976.
- CHP Programı*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1976.
- CHP Söz Veriyor CHP'nin 1965 Milletvekili Genel Seçimleri T.B.M.M Seçim Bildirgesi Özeti*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1965.
- CHP Tüzüğü*, Ankara, 1976.
- CHP XX. Kurultayı Parti Meclisi Raporu*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1970.
- CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, Ankara, 1948.
- İnönü Ortanın Solunu Anlatıyor CHP Nedir, Ne Değildir?*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1967
- İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969.
- İYAK İşçi Yardımlaşma Kuruluşu Öyküsü*, Şeker-İş Yayınları, Ankara, 1971.
- Köykent Van-Özalp 1978*, Köyışleri ve Kooperatifler Bakanlığı, 1978.
- Marksist Düşünce Sözlüğü*, Çev. Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- Toplum Siyaset Yönetim*, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1975.
- Üreticinin Hakkı Üreticiye İşçinin Hakkı İşçiye*, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, 1975.
- Zorbalığa Karşı*, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1975.
- AHMAD, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, 2010.
- AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

- ARCA YÜREK, Cüneyt, *Çankaya'ya Giden Yol 1971 – 1973*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1985.
- AYATA, Ayşe Güneş, *CHP (Örgüt ve İdeoloji)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.
- AYDIN, Suavi – TAŞKIN, Yüksel, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- BAKŞIK, Şeref, *CHP İle Bir Ömür*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.
- BİLA, Hikmet, *CHP 1919-2009*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.
- BİLA, Hikmet, *Sosyal Demokrat Süreç İçerisinde CHP ve Sonrası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987.
- CILIZOĞLU, Tanju, *Anılarla Kamil Kırkoğlu*, Büke Yayınları, İstanbul, 2000.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.
- ÇEÇEN, Anıl, *Türkiye'de Sendikacılık*, Özgür İnsan Yayınları, Ankara, 1973.
- DROYSEN, *Büyük İskender Tarihi*, Dharma Yayınları, İstanbul, 2007.
- ECEVİT, Bülent, *Atatürk ve Devrimcilik*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1974.
- ECEVİT, Bülent, *Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1975.
- ECEVİT, Bülent, *Kurultaylar ve Sonrası*, İleri Yayınları, Ankara, 1972.
- EMRE, Yunus, *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- ERHAN, Çağrı – ARAT, Tuğrul, “1960 – 1980 AET'yle İlişkiler”, ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- ERHAN, Çağrı, “1960 – 1980 ABD ve NATO'yla İlişkiler”, ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- FEDAYİ, Cemal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sol Siyaset (1908-2016)*, Kadim Yayınları, Ankara, 2016.
- FIRAT, Melek, “1960 – 1980 Yunanistan'la İlişkiler”, ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- FROMM, Erich, *Çağımızda Özgürlük Sorunu*, çev. Bozkurt Güvenç, Özgür İnsan Yayınları, Ankara, 1973.
- GÜNAY, Ertuğrul, “Özgür İnsan Dergisi”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, c. 8.
- GÜVENÇ, Bozkurt, “Çevirenin Önsözü”, *Çağımızda Özgürlük Sorunu*, Özgür İnsan Yayınları, Ankara 1973.

HATİPOĞLU, Atakan, *CHP'nin İdeolojik Dönüşümü Kemalizmden Sosyal Demokrasiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

KABASAKAL, Mehmet, “Önsöz Yerine”, *Özgür İnsan ve Demokrasi*, SDD Yayınları, Ankara, 2017.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I-Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar*, Agora Kitaplığı, İstanbul.

KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KEPENEK, Yakup, “Halk Sektörünün Tanımı, Devletin Halk Sektörünün İşlemesindeki Rolü, Halk Sektörünün Kuruluşunun Başlangıcında Karşılaşılacak Sorunlar ve Çözüm Yolları”, *Halk Sektörü Semineri*, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974.

KİLİ Suna, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler (Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.

LAÇİNER, Ömer, “1960’larda Kemalizm”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 13, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

MERİÇ, Cemil, “Batılılaşma”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

MİRKELAMOĞLU, Necip, *İnönü Ecevit’i Anlatıyor*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1977.

NEFTÇİ, Nermin, *Demokrasinin Kilittası Anılar*, TESAV Yayınları, Ankara, 1997.

ÖLÇEN, Ali Nejat, *Halk Sektörü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974.

ÖLÇEN, Ali Nejat, *Teşvik Sorunu*, Özgür İnsan Güncül Yayınları, Ankara, 1973.

ÖZBAKIR, Ethem, *Dünya’da ve Türkiye’ye Demokratik Sol Belgeler*, CHP Gençlik Kolları Yayını, Ankara.

ÖZDEMİR, Hikmet, “Siyasal Tarih 1960 – 1980”, *Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C. IV, Cem Yayınları, İstanbul, 1989.

SATIR, Kemal, *CHP’de Bunalm*, Nüve Matbaası, Ankara, 1972.

SOYSÜREN, Ali Haydar, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri*, ATAM Yayınları, Ankara, 2014.

TEKELİ, İlhan – SORAL, Erdoğan, “Halk Sektörü”, *Demokratik Sol Düşünce Forumu Özyönetim ve Halk Sektörü*, C. II, CHP Gençlik Kolları Yayınları, Ankara, 1976.

TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 – 1973 (DP Yokuş Aşağı 1954 – 1957)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008.

UYAR, Hakkı, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950 – 1960*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

UYAR, Hakkı, *İki Darbe Arasında CHP 1960-1971*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

YANIK, Aybars – BORA, Tanıl, “Altmışlı Yıllarda Türkiye’nin Siyasi Düşünce Hayatı”, haz. Mete Kaynar, *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 2000.

B) Makaleler

Resmi Gazete, 1965/12053.

“İçimizde Hiç Kimsenin Aşırı Solculuğun Şüphesi Değiliz”, *Milliyet*, 19.10.1968.

“Amacımız”, *Özgür İnsan*, 1972, c. I, S. 1.

“Bülent Ecevit’in Açıklamalarıyla 1 Mayıs Solda Özeleştiri ve Demokratik Sol”, *Özgür İnsan*, 1977, c. VI, S. 44.

“Bülent Ecevit’in Küçük Kurultayı Açış Konuşması”, *Özgür İnsan*, 1978, c. VI, S. 52.

“Başbakan Ecevit ile Sohbet”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 21.

“Bülent Ecevit’in Küçük Kurultayı Açış Konuşması”, *Özgür İnsan*, 1978, c. VI, S. 52.

“1 Mayıs İşçi Hareketimiz ve İktidara Doğru”, *Özgür İnsan*, 1977, c. V, S. 43.

“Yugoslavya Anayasası Işığında Özyönetim”, *Özgür İnsan*, 1975, c. III, S. 26.

“Kalkınma muhafazakâr tedbirle gerçekleşmez”, *Milliyet*, 29.07.1965.

“Temel Hedefler Kabul Edildi”, *Milliyet*, 28.08.1961.

“Ortanın Solu ve CHP”, *Milliyet*, 04.09.1965.

“İnönü: Başarı Ecevit’in dedi”, *Milliyet*, 15.10.1965.

“İnönü: Sosyalist Değiliz Amma...”, *Milliyet*, 04.07.1970.

“İnönü “Anlaşmazlığa Bir Çare Bulacağım””, *Milliyet*, 06.07.1970.

“Kurultay Bildiri Yayınladı”, *Milliyet*, 07.07.1970.

“MEYAK ve İYAK”, *Milliyet*, 24.12.1970.

“İnönü “Yeni Seçime Gitmek Şart””, *Milliyet*, 16.03.1971.

“Ecevit İstifa Etti”, *Ulus*, 22.03.1971.

“Satır, Ortak Grup’ta”, *Milliyet*, 02.04.1972.

“İnönü İstifa Etti”, *Milliyet*, 09.05.1972.

“Ecevit Siyasi Hayatını Anlatıyor”, *Cumhuriyet*, 26.01.1975.

“Ecevit 12 Mart ve Sonrasını Anlatıyor”, *Cumhuriyet*, 11.02.1975.

MM Tutanak Dergisi, C. 13, B. 101, 15.07.1975.

“Ecevit Katı Doktrinleri Kabul Etmeyeceğiz Dedi”, *Milliyet*, 20.10.1968.

AKAR, Nejat, “Sağlık Açısından Köykent”, *Özgür İnsan*, Ekim 1977, c. VI, S.

- ATSU, Sırrı Mete, "Göçün Nedenleri ve Çözümlenmeler", *Özgür İnsan*, Aralık 1977, c. VI, S. 50.
- CEM, İsmail, "CHP Programı ve Değişen Türkiye", *Özgür İnsan*, 1976, c. V, S. 38.
- COŞKUN, Mehmet Alev, "CHP'nin Sol Anlayışı", *Özgür İnsan*, 1975, c. II, S. 22.
- COŞKUN, Mehmet Alev, "Fabrikada Özyönetim", *Özgür İnsan*, 1976, c. IV, S. 34.
- COŞKUN, Mehmet Alev, "Özyönetim Toplumu Yugoslavya", *Özgür İnsan*, 1976, c. IV, S. 32.
- COŞKUN, Mehmet Alev, "Türk Sendikacılığının Açmazı: Partilerüstü Politika", *Özgür İnsan*, 1973, c. I, S. 12.
- COŞKUN, Mehmet Alev, "Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Düzeni ya da Düzensizliği", *Özgür İnsan*, 1973, C. II, S. 13.
- DERVİŞ, Kemal, "CHP-SPD İlişkileri Üzerine", *Özgür İnsan*, 1975, c. II, S. 23.
- DERVİŞ, Kemal, "Halkçı Ekonomiye Yönelirken", *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 15.
- ECEVİT, Bülent, "1977 Bütçe Konuşması", *Özgür İnsan*, 1977, c. V, S. 41.
- ECEVİT, Bülent, "Bunalım Döneminde Demokratik Sol", *Özgür İnsan*, 1975, c. II, S. 22.
- ECEVİT, Bülent, "Bunalım Döneminde Demokratik Sol", *Özgür İnsan*, 1975, c. II, S. 22.
- ECEVİT, Bülent, "CHP Kurultayı ve Türk Toplumu", *Özgür İnsan*, 1976, c. V, S. 38.
- ECEVİT, Bülent, "Demokratik Solda İşçi – Köylü El Ele", *Özgür İnsan*, 1976, c. III, S. 28.
- ECEVİT, Bülent, "Demokratik Solda İşçi-Köylü El Ele", *Özgür İnsan*, 1976, c. III, S. 28.
- ECEVİT, Bülent, "Devlet Kişiliğini Belirtiyor", *Özgür İnsan*, 1975, c. II, S. 24.
- ECEVİT, Bülent, "Dört Kuzey Ülkesi", *Özgür İnsan*, 1976, c. III, S. 27.
- ECEVİT, Bülent, "Dört Kuzey Ülkesi", *Özgür İnsan*, 1976, c. III, S. 27.
- ECEVİT, Bülent, "Faşizmin Yenilgisi", *Özgür İnsan*, 1975, c. III, S. 25.
- ECEVİT, Bülent, "Gelişme Sürecinde Türkiye'nin Sorunları ve Dış İlişkileri", *Özgür İnsan*, 1976, c. V, S. 37.
- ECEVİT, Bülent, "Gelişme Sürecinde Türkiye'nin Sorunları ve Dış İlişkileri", *Özgür İnsan*, 1976, c. V, S. 37.
- ECEVİT, Bülent, "Geriye Dönüş Mutsuzluk Yeniyi Denemek Umuttur", *Özgür İnsan*, 1977, c. VI, S. 45.

ECEVİT, Bülent, “İç ve Dış Politik Gelişmeler Ege Sorunu”, *Özgür İnsan*, 1976, c. IV, S. 34.

ECEVİT, Bülent, “Sanayimizin Yapısı ve Bozuk Düzen”, *Özgür İnsan*, 1975, c. III, S. 26.

ECEVİT, Bülent, “Sanayimizin Yapısı ve Bozuk Düzen”, *Özgür İnsan*, 1975, c. III, S. 26.

ECEVİT, Bülent, “Türk – Amerikan İlişkileri Açısından Amerika İzlenimleri”, *Özgür İnsan*, 1976, c. IV, S. 35.

ERGİNSOY, H. Faruk, “Türkiye’nin Yapısal Gerçekleri Işığında Türk-İş” *Özgür İnsan*, 1973, c. II, S. 14.

GÜLÖKSÜZ, Yiğit, “Köykent Önerisi Üzerine Düşünceler”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 19.

GÜVEN, H. Sami, “Köykent Sorunu”, *Amme İdaresi Dergisi*, 1974, c. 7, S. 2.

İLBAŞ, M. Hadi, “Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Politikası ve Uygulaması”, *Özgür İnsan*, 1976, c. III, S. 27.

KANSU, Ceyhun Atuf, “Özgür İnsan-Özgür Toplum İçin Aramalar”, *Özgür İnsan*, c. I, 1972, S. 3.

KARAESMEN, Erhan, “Kıbrıs, 1974 Türkiye’si ve Dış Basın”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 20.

KILIÇ, Murat, “Tek Parti Döneminde Milliyetçilik ve CHP’nin Yedinci Büyük Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, 2012, c. 12, S.24.

KIŞLALI, Ahmet Taner, “Demokratik Sol ve İktidarın Üç Boyutu”, *Özgür İnsan*, 1976, c. IV, S. 31.

KOÇ, Mustafa Şükrü, “Türk İşçi Hareketinde Yeni Gelişmeler”, *Özgür İnsan*, 1972, c. I, S.1.

KOÇ, Mustafa Şükrü, “Türk Sendikacılığının Darboğazı”, *Özgür İnsan*, 1973, c. I, S. 9.

KOÇ, Mustafa Şükrü, “Türkiye’de Sermaye ve Emek Örgütlenmesi”, *Özgür İnsan*, 1972, S. 4.

KOLOĞLU, Orhan, “Dış Dünya”, *Özgür İnsan*, c. IV, S. 31.

KOLOĞLU, Orhan, “Dış Politik Gelişmeler”, *Özgür İnsan*, c. III, S. 25.

KOLOĞLU, Orhan, “Dış Politik Gelişmelerin Çözümlemesi”, *Özgür İnsan*, c. III, S. 26.

KOLOĞLU, Orhan, “Evrokomünizm ve Evrososyalizm”, *Özgür İnsan*, 1977, c. V, S. 42.

KOLOĞLU, Orhan, “Kıbrıs’ın Tarih Boyunca Değişmeyen Önemi”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 20.

KOLOĞLU, Orhan, “Sosyalist Enternasyonal’in Son Toplantısı”, *Özgür İnsan*, 1977, c. V, S. 40.

- KOLOĞLU, Orhan, “Yeni Bir Avrupa”, *Özgür İnsan*, 1977, c. VI, S. 45.
- KONGAR, Emre, “Köy Enstitülerinden Köykentlere”, *Özgür İnsan*, Haziran 1977, c. VI, S. 44.
- KONGAR, Emre, “Yeni Görüş – Yeni Uygulama”, *Özgür İnsan*, 1974, C. II, S. 17.
- MÜLAYİM, Ziya Gökalp, “Toprak Reformu Tasarı”ları Arasındaki Farklar”, *Özgür İnsan*, 1972, c. I, S. 2.
- ÖNORTAÇ, Nuri, “Toprak Reformu-Kentsel Reform”, *Özgür İnsan*, 1976, c. IV, S. 33.
- ÖZBAKIR, Ethem, “Enflasyon İddiaları Karşısında Halk Sektörü”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S.19.
- ÖZTUNALI, İsmet, “Orman Köylülerinin Kalkındırılması”, *Özgür İnsan*, 1973, c. II, S. 14.
- Sabah*, 29.05.2000.
- SORAL, Erdoğan, “Halk Sektörünün Yapısal Finansmanı”, *Özgür İnsan*, 1974, C. II, S. 18.
- TARAKLI, Duran, “Tarımsal Kooperatiflerimiz, Sorunları ve Çözüm Yolları”, *Özgür İnsan*, 1974, C. II, S. 20.
- TOKSÖZ, Adnan, “Köylüye Olanak Verilirse”, *Özgür İnsan*, 1977, c. VI, S. 47.
- TUNA, Necdet, “Köykentler”, *Özgür İnsan*, Mart 1977, c. V, S. 41.
- TUNA, Necdet, “Toprak Reformu, Kooperatifler ve Köykentler”, *Özgür İnsan*, 1976, C. V, S. 39.
- TUNA, Necdet, “Toprak Reformunun Eleştirisi”, *Özgür İnsan*, 1976, c. V, S. 37.
- TUNA, Necdet, “Toprak Reformunun Eleştirisi”, *Özgür İnsan*, Kasım 1976, C.5, S.37.
- TÜRK, Hikmet Sami, “Halk Sektörü Politikası”, *Özgür İnsan*, 1975, c. II, S. 24.
- TÜRK, Hikmet Sami, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, *Anayasa Yargısı*, 2006, c. 23.
- TÜRK, Hikmet Sami, “Tarih Boyunca Kıbrıs Sorunu”, *Özgür İnsan*, 1974, c. II, S. 21-22.
- UZUN, Hakan, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 Olağan Kurultayı” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, 2012, c. 12, S.25.
- ÜSTÜNDAĞ, Mustafa, “Cephe İktidarının Eğitimdeki İşgali”, *Özgür İnsan*, 1977, c. V, S. 42.
- YÜCEKÖK, Ahmet Naki, “CHP İktidarına Giden Son Aşama: Sağcı İktidar”, *Özgür İnsan*, 1975, c. II, S. 23.
- YÜCEKÖK, Ahmet Naki, “MC=Türkiye/Bunalım”, *Özgür İnsan*, 1975, c. III, S. 27.

YÜCEKÖK, Ahmet Naki, “Türkiye’de Geleneksel Köylülüğün Çöküşü”, *Özgür İnsan*, 1973, c. I, S. 10.

C) Tezler

GÖKTÜRK, Gökhan, “1946-1980 Yılları Arasında Siyaset Sosyolojisi Açısından Cumhuriyet Halk Partisi”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012.

SAVAŞ, Aycan, “Türkiye’de Ortanın Solu Hareketi Cumhuriyet Halk Partisi’nde Yeni Kimlik Arayışı: 1965 -1976”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2000.

D) Süreli Yayınlar

Özgür İnsan
Cumhuriyet
Milliyet
Ulus

E) İnternet Kaynakları

<http://www.mfa.gov.tr/avrupa-ekonomik-toplulugu-ile-turkiye-arasinda-ortaklik-iliskisi-kurulmasina-dair-anlasmaya-katma-protokol---23-kasim-1970.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 21.01.2018)

<https://www.birgun.net/haber-detay/devlet-yurttasi-gasp-eder-mi-6580.html> (E.T. 17.03.2019);

EKLER

Ek I: Derginin Yazar Kadrosu

YAZAR KADROSU			
A.B.	Attila İlhan ile Konuşma	Cem Arel	Erhan Işıl
Abdullah Baştürk	Aygen Beler	Cemil Eren	Erhan Karaesmen
Adalet Ağaoğlu	Ayhan Çıkmın	Cemil Sena	Erhan Yaşar
Adnan Binyazar	AYIN OLAYLARI (3. Sayı ile başlıyor)	Cevdet Kudret	Erol Çevikçe
Adnan Tokgöz	Ayseli Usluata	Ceyhun Atuf Kansu	Ethem Özbakır
Ahmet Erol	Ayşe Kudat	Ç.U.	Fahir Aksoy
Ahmet İsvan	Ayşegül Yüksel	Çağlar Tuncay	Faruk Güvenç
Ahmet Naki Yücekök	Azra Erhat	Çelik Arıboğa	Fazıl Hüsnü Dağlarca
Ahmet N. Yücekök (röportaj)	Başar Sabuncu	Çetin Yıldırım	Fehim Nametak
Ahmet Taner Kışlalı	Bedrettin Cömert	Demirtaş Ceyhun	Fikret Görün
Akın Simav	Besim Üstünel	Deniz Baykal	Fikret Otyam
Ali Nejat Ölçen	Beşir Hamitoğulları	Doğu Ergil	François Mitterand
Ali Püsküllüoğlu	Bilsay Kuruç	ECEVİTİN KONUŞMASI (3. Sayıda)	Füruzan
Ali Sanlı	Bozkurt Güvenç	Ekrem Işın	Genco Erkal
Anıl Çeçen	Bülent Ecevit	Emre Kongar	Göran Sonnevi
Ara Güler-Ergun Çağatay	Bülent Köksal	Ercan Öztuna	Gülten Akın
Aslan Başer Kafaoğlu	Cahit Arf	Erdinç Tokgöz	Gülten Akın (Şiir)
Ataol Behramoğlu	Cahit Kayra	Erdoğan Soral	Gündüz Ökçün
Atıf Şengün	Cahit Külebi	Ergun Özbudun	Gürbüz Atabek
Atıf Uğurlu	Cahit Külebi (Şiir)	Ergun Türkcan	Gürol Sözen
Attila İlhan	Cahit Tanyol	Erhan Bener	H. Hüsnü Cırıltı
H. Sami Türk	Kenan Bulutoğlu	Mustafa Üstündağ	Orhan Peker
Hakkı Keskin	Korel Göymen	Muzaffer Hacıhasanoğlu	Oruç Aruoba
Halit Tanyeli	M. Hadi İlbaş	Mümtaz Soysal	Osman Coşkunoglu
Haluk Faruk Erginsoy	M. Kadri Atabaş	Nail Sevil	Osman Nuri Koçtürk

Haluk Özdalga	M. N. Uca	Nazlı Eray	Osman Osmançelexbioğlu
Haluk Ūlman	M. Őzcan Ūltanır	Necati Cumalı	Ömer Bozkurt
Hasan BŪlent Kahraman	M. Sunullah Arısoy	Necdet Őkmen	Önder Sav
Hasan Esat Işık	Mahmut Tali Öngören	TUNA, Necdet	Önder Őenyapılı
Hasan HŪseyin Korkmazgil (şiiir)	Mehmet Adem Solak	Nedim Öneren	Özcan Ertuna
Hayati Asılıyazıcı	Mehmet Alev Coşkun	Nejat Akar	Özdemir Nutku
Hilmi Yavuz	Mehmet Erdemir	Neyire Saygın	ŐZGŪR İNSAN
Hilmi Yavuz(şiiir)	Mehmet H. İlbaş	Nijat ŐzŐn	Özhan Uluatam
İhsan HŐkelekli	Mehmet Kabasakal	Nuri Önortaç	Pınar KŪr
İhsan Topaloğlu	Mehmet SalihŐlu	Nusret H. Fişek	Rauf Mutluay
İlhan BaşęŐz	Mehmet Seyda	O. Eşref Balum	Reşit Ūlker
İlhan Tekeli	Mehmet Tuğcu	Oğuz Onaran	Robert L. Heilbronner
İsmail Cem	Mete Tunçay	Okan Aktan	Sabahattin Batur
İsmail Hakkı Birler	Metin And	Oktay Akbal	Sadun Tanju
İsmail Hakkı GŪngŐr	Metin ŪlgŪray	Onur Kumbaracıbaşı	Sami GŪrtŪrk
İsmet Öztunalı	Muhittin Taylan	Orhan Barlas	Sami N. Őzerdim
İzzet Baykal	Musa Çadırcı	Orhan Duru	Selahaddin BabŪroęlu
Kemal Derviş	Mustafa Akdağ	Orhan EyŪboęlu	Selahaddin Hilav
Kemal Karpata	Mustafa ŞŪkrŪ Koç	Orhan Koloğlu	Selçuk Soley
Selim İleri	Turhan TŪkel	Teoman KŐprŪlŪler	Turhan Ilgaz
Semih Eryıldız	TŪrker Alkan	Teoman Yayın-Oktay Varlier	Yaman Őrs
SERYILDIZ	Ufuk Esin	Tevfik Çavdar	Yaşa Doğan Anıl
Sevil Korum	Uğur Korum	Tevfik Dalgıç	Yıldız Sertel
Seyfi Karabaş	Ūlker A. KŐksal	Thomas Hammarberg	Yięit GŐlŐksŪz
Sırrı Mete Atsu	Vecihi Timuroğlu	Tuncer Bulutay	Yusuf Atak
Sina Akşin	Vedat Dalokay	Tunç Tayanç	YŪksel Ersoy
Suna Kili	Yahya Sezai Tezel	Turan Erol	YŪksel Pazarkaya
Şerif Mardin	Yakup Kepenek	Turan GŪneş	Zafer Z. Başak
Tahsin YŪcel	Yalçın KŪçŪk	Turan Tanyer	Ziya GŐkalp MŪlayım

Kaynak: *ŐzgŪr İnsan*, 1972-1978, S. 1-54.

Ek II: Derginin Karikatürist Kadrosu

KARİKATÜR ÇİZENLER	
A. Orhan	Tan Oral
Abdullah Orhan	Tayyar Eren
Arif Kaptan	Tayyip İşören
Balaban	Tonguç Yaşar
Cemil Eren	Turan Erol
Cüneyd Demir	Turhan Selçuk
Engin Uç	Ümit
Ercan Akyol	Ümit Ögmel
Erdoğan Bozok	Vural Akyol
Erdoğan Özer	Yalçın Çetin
Ferruh Doğan	Zeki Beyner
Hüsamettin Bozok	Zeki Bikmen
İlhan Selen	
İlhan Sözen	
Mehmet Altuğ	
Meral	
Mim Uykusuz	
Mustafa Doğruer	
Mustafa Uykusuz	
Nezih Danyal	
Niyazi Yoltaş	
Orhan Özdemir	
Özcan Akyol	
Refik (Öztürk)	
Refik Öztürk	
Rüştü Erata	
Salih Memecan	
Selçuk Demirel	
Semih Balcıoğlu	
Semih Poroy	
Şadi Dinççağ	

Kaynak: *Özgür İnsan*, 1972-1978, S. 1-54.

Ek III: Özgür İnsan Dergisi Abone İstek Fişi

ABONE VE İSTEK FİŞİ

ABONE KOŞULLARIMIZ :

6 Aylık 50 TL., yıllık 100 TL. (Kıbrıs için de aynı tarife).
Öğrenci - İşçi ve Memurlara % 20 indirimli olarak 6 aylık 40 TL.,
yıllık 80 TL.

Yurtdışı 10 A.B.D. Doları ya da eşiti. (A.B.D. Uzak Doğu 15 Dolar)

Uçakla isteyenlere yurt içinde sayı başına 1 TL. eklenir. Yurt dışı
uçak abonelerine yıllık 10 Dolar eklenir.

Abone ya da sipariş tutarlarını aşağıdaki adrese, posta havalesiyle,
Banka çeki veya havalesiyle ya da herhangi bir P.T.T. merkezinden
Erhan Bener 096.229 numaralı Posta Çeki Hesabına yatırınız. Yurtdışı
abone veya siparişlerinizi, Erhan Bener, T. Öğretmenler Bankası Mer-
kez Şubesi - Bakanlıklar - Ankara adresine havale ediniz. Bu fişin arka-
sını doldurarak, 25 kuruşluk pulla ve açık zarfla aşağıdaki adrese gön-
deriniz.

Teşekkürlerimizle

Adres : Erhan Bener
Özgür İnsan Dergisi
Esat Caddesi 59/2
K. Esat - Ankara

Adınız, Soyadınız

Mesleğiniz

Açık adresiniz :

ABONE : 6 Aylık 40/50, yıllık 100/80, uçak ile. Posta ile.

ABONE YENİLEME - İLK ABONE sayıdan itibaren.

Cilt kapaklarımız : (25 TL.)

1. cilt, 2. cilt, 3. cilt, 4. cilt.

Ciltlerimiz : (ciltli) 1. ve 2. ciltler 100, 3. ve 4. ciltler 85 TL.

1. cilt, 2. cilt, 3. cilt, 4. cilt.

Kitaplarımız : 10 (ar lira)

Çağımızın Özgürlük Sorunu — Sendikacılık

Eksik Sayılar (10 ar lira)

sayılar

Siparişiniz tutarı

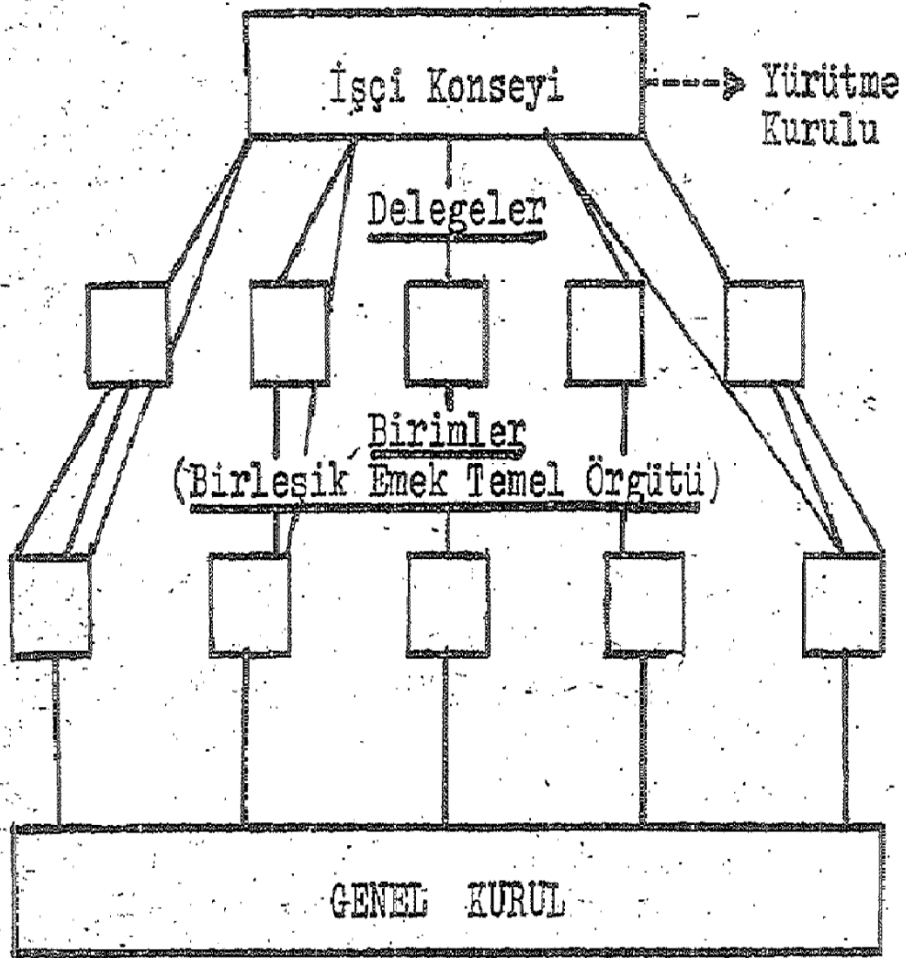
TL.

Posta çeki, Banka çeki veya havalesi tarihi.

İstediklerinizin altını çiziniz, boş yerleri doldurunuz.

İmzanız

Ek IV: Fabrikada Özyönetimin Şeması

FABRİKADA ÖZYÖNETİM

Kaynak: Mehmet Alev Coşkun, "Fabrikada Özyönetim", *Özgür İnsan*, 1976, c. IV, S. 34, s. 15.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı: Mehmet KILIÇ

Doğum Yeri ve Yılı: Burdur / 25.08.1991

Medeni Hali: Bekar

Eğitim Durumu :

Lise Öğrenimi: Burdur USO Anadolu Lisesi (Türkçe-Matematik) [2005-2009]

Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü [2011-2015] (Mezuniyet Not Ortalaması: 3.10/79.00)

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

YDS 56,25 İngilizce

YÖKDİL 65,00 İngilizce

Sertifikalar :

Uluslararası Politika Akademisi "UPA I. Siyaset Okulu" – 6-7-8 Mayıs Denizli.

Süleyman Demirel Üniversitesi, Yaşam Boyu Eğitim Merkezi Rusça Kursu A2 Düzeyi.

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar :

Sempozyum Bildiri:

Murat Kılıç – Mehmet Kılıç "Ana" ve "Yavru" Vatan Arasında Kültürel Bir Köprü: Türkiye'den Kıbrıs'a Gönderilen Öğretmenler" I. Uluslararası Akdeniz Karpaz Sempozyumu: "Tarihte Kıbrıs", Lefkoşa/KKTC, 11-13 Nisan 2016.